

ગુજરાતી
યુગ શક્તિ ગાયત્રી

ઓક્ટોબર ૧૯૯૮

અનુક્રમણિકા

૧. ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ કરો	૧	૧૧. દુષ્પ્રવૃત્તિ નાબૂદી : સંત સુકરાતનો ઉપદેશ- સંત સુકરાતની શિખામણ	૨૫
૨. મનુષ્ય જીવનની સાચી શોભા	૨	૧૨. કુરિવાજ નાબૂદી અભિયાન : કયાંક સંતાનો તમારો તિરસ્કાર ના કરે	૨૭
૩. ધર્મ : એક આધ્યાત્મિક ભૂખ	૩	૧૩. વિવાહોન્માદ પ્રતિરોધ આંદોલન : દહેજના દાનવ સામે લડવા, હવે નારીશક્તિ પણ આગળ આવે	૨૯
૪. વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મ હવે વધારે નજદીક આવતાં જાય છે	૬	૧૪. યુગ નિર્માણ વિદ્યા પરિષદ : પત્રાચાર અભ્યાસક્રમ	૩૩
૫. યુગ પરિવર્તન : એક અવશ્યભવિતા : એક ચોક્કસ થનારી ઘટના	૯	૧૫. વ્યક્તિ-નિર્માણ વિભાગ : આપ ભલાં તો જગ ભલા	૩૫
૬. પ્રજ્ઞાપુરાણ સ્તંભ : ગૃહસ્થ જીવન પ્રકરણ	૧૨	૧૬. આપણી પ્રવૃત્તિઓને ઓળખો, ભવિષ્ય સુધારો	૩૭
૭. કિશોર સ્તંભ : જૈરાપુરનો બાળરાજા	૧૫	૧૭. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી	૪૧
૮. આસ્તિકતા સંવર્ધન : આસ્તિકતા સદાચારની જનેતા	૧૭	૧૮. આત્મીય અનુરોધ	૪૭
૯. સ્વાસ્થ્ય સંવર્ધન : પાચનતંત્ર માટે ગુણકારી ઔષધિ-ભિલ્લકળ - (બીલું)	૨૦	૧૯. યુગ નિર્માણ સમાચાર	
૧૦. નારી જાગૃતિ : નારીની મૌલિકતા જળવાવી જોઈએ	૨૩		

રોશનીની જુંદગી, સપનોની સમા, દિલની વાતો,
પૂંજની તમન્ના, આરાધનાની ઈચ્છા, આસોપાલવના
તોરણ, સો વરસની જુંદગી કરતાં બે-ચાર દિવસનું
પ્રકાશમય જીવન ઉત્તમ.....

આવો....પૂજની થાળી સજાવી....ભેગાંમળી
દિપાવલી પર્વ ઉત્સાહથી મનાવીએ.

યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકાના
પાઠક વૃંદ પરિજનો તેમજ
પ્રચારકોને નૂતન વર્ષ લાભદાયી,
સુખ-શાંતિ તથા સમૃદ્ધિથી હર્ષ્ય
ભર્યું રહે તેવી હાર્દિક શુભેચ્છાઓ.

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક/સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદંષ્ટા
પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય
અને
માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :

પં. લીલાપત શર્મા

: કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,
મથુરા - ૨૮૧ ૦૦૩

: ટેલિફોન :

(૦૫૬૫) ૪૦૪૦૦૦, ૪૦૪૦૧૫

વાર્ષિક લવાજમ : ૪૫ રૂપિયા
આજીવન લવાજમ : ૫૦૦ રૂપિયા
વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક : ૧૦ પાઉન્ડ/૧૫ ડૉલર/
૪૦૦ રૂપિયા

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ /
૧૫૦ ડૉલર / ૪૫૦૦ રૂપિયા
વર્ષ - ૨૯ અંક - ૧૦

ઓક્ટોબર - ૧૯૯૮

ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ કરો

આપણા હૃદયનાં દ્વાર ખોલીને ઈશ્વરશક્તિનો તેમાં પ્રવેશ કરવા દેવો તે આપણા હાથમાં છે. આ વિષયમાં આપણને જેટલો વધારેમાં વધારે ભરોસો થતો જશે ત્યારે આપણામાં પહેલાં કરતાં વધારે શક્તિ પ્રગટ થયેલી લાગશે.

જો ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ રાખીને કામ કરીશું તો તેઓ આપણી દરેક પ્રકારે મદદ કરશે. જેમ કે જે લોકો ભલાઈ પસંદ કરે છે, તેઓની ભલાઈ માટે સંસારની બધી વસ્તુઓ એકઠી થઈને કાર્ય કરે છે. આ સમયે ભય અને દુઃખ આપણામાંથી જતું રહે છે અને તેની જગ્યાએ શ્રદ્ધા અને આપણી શક્તિમાં વિશ્વાસ થઈ જાય છે. તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તેના જેવી કોઈ શક્તિ સંસારમાં નથી. જેને ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ છે તે દરેક પ્રકારનું દુઃખ સહન કરી શકે છે. આવી વ્યક્તિ શ્રદ્ધા અને આત્મશક્તિના આધારે જેવી રીતે ધીમી સુગંધિત હવા લઈને પ્રસન્ન થાય છે, તેવી રીતે ગંભીરતા અને શાંત ચિત્તે દરેક પ્રકારનાં તોફાનનો સામનો કરી શકે છે. જે માણસને ઈશ્વરમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે અને એવી શાંતિ મેળવી ચૂક્યો છે, તે જ તેના અસ્તિત્વનો અનુભવ કરી શકે છે અને પોતાના આત્મ-વિશ્વાસને નીચેના શબ્દોમાં રજૂ કરી શકે છે :

કોઈપણ તોફાન મારી જીવનની નાવને પ્રતિકૂળ રસ્તા ઉપર લઈ જવાને અને મારા ભાગ્યને પલટી શકવાને શક્તિમાન થઈ શકતું નથી. જેવી રીતે દરિયો સ્વયંને ઓળખે છે અને પર્વત ઉપર ઉત્પન્ન થતા ઝરણાને નદીમાં પરિવર્તિત કરીને પોતાની તરફ આકર્ષિત કરે છે, તેવી રીતે પવિત્ર અને આનંદમય આત્મા તરફ પણ સારી વસ્તુઓ જ આકર્ષિત થાય છે

— પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

મનુષ્યજીવનની સાચી શોભા

નદી જમીન ચીરતી જાય છે, પથ્થરો તોડતી જાય છે; ત્યારે તે આગળ વધી શકે છે અને પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકે છે. નરમ માટીમાં પડેલું બીજ જો તેની ઉપર ઢંકાયેલા ઢેખાળાઓને ધકેલવા જેટલી હિંમત ના દાખવે તો તેને બીજમાંથી વૃક્ષ બનવાનું ગૌરવ કઈ રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે ! પ્રગતિ કરનાર જાતિઓનો ઈતિહાસ ધ્યાનપૂર્વક વાંચનારાઓને જણાયું છે કે ઉન્નતિનાં શિખરો સર કરવા માટે તેમણે સંઘર્ષ ખેડીને માર્ગ કાઢવો પડ્યો હતો અને પોતાના સાહસ અને સંઘર્ષની તાકાત અવરોધો સામે ટક્કર ઝીલી શકે છે; એમ સાબિત કરવું પડ્યું હતું. ત્યાર બાદ જ તેઓ સફળતાના સિંહાસને બિરાજી શક્યા હતા.

જે અન્યાયારો સામે લડી શકે છે, અન્યાય કે અનીતિ સામે લડી શકે છે, વિરોધ દર્શાવી શકે છે તેને જ સાચા અર્થમાં જીવંત કહી શકાય. નજર સામે થતી અનીતિને ચુપચાપ ઊભા રહીને જોયે રાખવી એ કાયરતાની મુખ્ય નિશાની છે. હિંમતભેર જીવવાની નીતિમાં જ માનવીય પ્રગતિનો આધાર છુપાયેલો છે. જો આપણે દુનિયાની અન્ય ખુમારીવાળી જાતિઓની માફક આપણું વર્ચસ્વ જાળવવું હશે; તો આપણે આપણી અંદર-બહારની ખરાબીઓ સામે એક જાગૃત સિપાહીની માફક મોરચો માંડીને આજથી જ, અત્યારથી જ અનીતિનો નાશ કરવાના કાર્યમાં લાગી પડવા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી.

આગળ વધવાની ઈચ્છા અને પુનર્જન્મમાં કોઈ તફાવત નથી. જો તમારો અંતરાત્મા ઉન્નતિ કરવી જોઈએ એમ કહેતો હોય તો તમારી જીવનશક્તિ અદમ્ય સાહસ અને વિશ્વાસથી ભરપૂર છે, એમ સમજવું

જોઈએ. પછી માત્ર જાગૃત થવાનું અને વિઘ્નોને પાર કરીને આગળ વધવાનું જ બાકી રહે છે. એકવાર આગળ વધ્યા પછી ધ્યેયપ્રાપ્તિ સુધી સંઘર્ષની હિંમત હારવી ના જોઈએ. બહાદુર વિજેતાની જેમ મુશ્કેલીઓનો સામનો કરતા જઈને આગળ ધપતા જ રહેવું જોઈએ.

હિંમતવાન માણસોએ શક્તિ ઊછીની લેવી પડતી નથી. તેમનો અંતરાત્મા જ તેમને જોમ પૂરું પાડે છે. નીતિના માર્ગે ચાલનારા માટે ઈશ્વરની કૃપા અને વિશ્વાસ જ પર્યાપ્ત છે. જ્યારે આવો માણસ ખરાબીઓને, જડ પરંપરાઓને અને સામાજિક કુરિવાજોને કચડતો-ડામતો આગળ વધવા માંડે છે, ત્યારે તેને અનુસરનારાઓ આપોઆપ જ ઊભા થઈ જાય છે. ત્યાર પછી તેને દુનિયાની કોઈ તાકાત નમાવી શકતી નથી.

સત્ય અને પ્રમાણિકતા કાજેનો સંઘર્ષ એ જ સ્થાયી-કાયમી પ્રગતિનો આધાર છે, એ વાત ખાસ યાદ રાખવાની છે. માત્ર સંઘર્ષ જ પૂરતો નથી, તેમાં સત્યનો સમાવેશ થશે તો જ આંતરિક શક્તિના આશીર્વાદ મળશે.

અન્યાય એ માણસની માનવતાને લલકારનારો એક પડકાર છે. કોઈ ડરપોક કે કાયર માણસ આ પડકાર ઝીલી શકતો નથી. તે તો બિચારો પોતાના સ્વાર્થ અને લાલચોમાંથી છૂટી જ નથી શકતો, પરંતુ જેમનામાં સાચી માણસાઈ હોય, એ તો અનીતિ અને અન્યાયના સામના માટે જાનની બાજી લગાવી દે છે અને એ જ મનુષ્યજીવનની સાચી શોભા છે.

□

ધર્મ : એક આધ્યાત્મિક ભૂખ

વ્યક્તિગત સુવ્યવસ્થા હોય કે પછી સામાજિક સુવ્યવસ્થા - બન્નેય માટે ધર્મધારણા એટલે કે અધ્યાત્મ જેવું ઉત્તમ સાધન બીજું એકેય નથી. પ્રશાસનતંત્રના ઘણાખરા સમય અને શક્તિ, વ્યક્તિગત અને સામાજિક જીવનમાં ફેલાયેલી અનિચ્છનીયતાઓને ડામવા પાછળ વેડફાતો હોવા છતાંય કશું નોંધપાત્ર સમાધાન દેખાતું નથી. જો ધર્મ-ધારણાને પ્રખર અને સમુન્નત બનાવી શકે તેવું વાતાવરણ ઊભું કરી શકાય, તેના માટે જરૂરી સાધનોની જોગવાઈ કરી શકાય, તો સામાજિક વ્યવસ્થા અને રાષ્ટ્રીય સમર્પણનો હેતુ સાહજિક રીતે જ ચોક્કસ પાર પડી શકે છે. સાર્વત્રિક અને કાયમી સુખશાંતિની સ્થાપના, ધર્મધારણાને બળવત્તર અને ઉન્નત બનાવીને જ કરી શકાશે.

આમ તો સુખશાંતિ માટેનાં વધુને વધુ સગવડ અને સાધનો શોધવાના પ્રયત્નો આજકાલ વિજ્ઞાન અને પ્રશાસન દ્વારા સતત થતા રહે છે. બંને પોતપોતાની રીતે પોતાની ક્ષમતાઓનો ઉપયોગ માણસને ઉન્નત બનાવવામાં કરી રહ્યા છે અને એનાં પરિણામો પણ જણાઈ આવે છે. તેમ છતાંય આ હકીકતને વિસરી જવાય છે કે, માણસ એક ચેતનવંતી શક્તિ છે. આનંદનો સ્રોત એની અંદર જ છે. જ્યારે એ આંતરિક જ્યોતિ બાહ્ય જગત ઉપર પ્રતિબિંબિત થાય છે ત્યારે સૌંદર્ય, સંતોષ અને સમરસતાનો અનુભવ થાય એટલા માટે ચેતનાનો પણ વિકાસ થવો જોઈએ. ચેતનાનો વિકાસ કર્યા સિવાય વિચારોના ચિંતનનો સ્તર ઊંચો લાવ્યા સિવાય, વિપુલ સાધનસંપત્તિ હોવા છતાંય આનંદ, ઉલ્લાસ કે સંતોષનો અનુભવ નહીં થઈ શકે. વિચારોને ઉચ્ચકક્ષા સુધી પહોંચાડીને તેને સુદૃઢ બનાવવા માટે ધર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન જ સક્ષમ નીવડશે. આ બાબતે ભૌતિક વિજ્ઞાન વધારે મદદરૂપ થઈ શકતું નથી.

આ વિષે પ્રખ્યાત માનસશાસ્ત્રી જુંગે પોતાની રચના 'મોડર્ન મેન ઈન સર્ચ ઓફ સોલ'માં કહ્યું છે કે,

વિજ્ઞાનમાં પણ કોઈ વસ્તુનું બૃહદ જ્ઞાન મેળવવા માટે વિશિષ્ટ યંત્રો જ ઉપયોગી થાય છે. ખાસ યંત્રોની જ જરૂર પડે છે. દૂરદૂરના તારાને જોવા માટે માઈક્રોસ્કોપ ના ચાલે, પરંતુ શક્તિશાળી ટેલીસ્કોપની જરૂર પડે છે. એ જ પ્રમાણે વાઢકાપનાં સાધનોથી મલેરિયાના સૂક્ષ્માતિ-સૂક્ષ્મ વિષાણુ દેખી ના શકાય. યોગ્ય અને જરૂરી સાધન વડે જ જે તે બીમારીઓના શોધ-સંશોધન અને નિદાન થઈ શકે છે, તે જ રીતે બુદ્ધિ ભલે ગમે તેવી વિચક્ષણ હોય, તેમ છતાંય તેનાથી આધ્યાત્મિક સત્યોની કસોટી થઈ શકતી નથી.

પદાર્થથી સુખ મળે છે, આ સિદ્ધાંત પોતાની રીતે, પોતાની જગ્યાએ બરાબર છે, પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ ચિંતનથી હોય એટલાં સાધનોમાંથી પણ પૂરેપૂરો સંતોષ આપી શકે તેટલો આનંદ મેળવી શકાય છે; એ વાત પણ જરાય ખોટી તો નથી જ. તે જ પ્રમાણે જો વિચારો અને દષ્ટિકોણને ઊંચા લાવવા માટે સક્ષમ એવા ધર્મતત્ત્વને સમજવા માટે પણ સમાન્તર પ્રયત્નો કરવામાં આવશે, તો જ ભૌતિક-વિજ્ઞાન દ્વારા સાધનસગવડોની દિશામાં સતત ચાલતા પ્રયાસોનો પણ યોગ્ય લાભ મેળવી શકાશે. આજે શક્તિનું પદાર્થમાં અને પદાર્થનું શક્તિમાં રૂપાંતર કરીને વિજ્ઞાને સૂક્ષ્મનું સ્થૂળમાં અને સ્થૂળનું સૂક્ષ્મમાં રૂપાંતર કરી શકાય છે, એમ સિદ્ધ કર્યું છે. તો તત્ત્વજ્ઞાન અને અધ્યાત્મશાસ્ત્ર હજારો વર્ષ અગાઉ; વિચારનો ઘટનાના રૂપમાં વિકાસ કરી શકાય છે અને ઘટનાઓ વિચારોનું સર્જન કરી શકે છે, એમ સાબિત કરી ચૂક્યા છે.

હકીકતમાં માનવજીવન આજે જેટલું બની ગયું છે, અથવા બનાવી નાખવામાં આવ્યું છે; એટલું જટિલ કે ગુંચવણભર્યું છે નહીં. એ આનંદ-ઉલ્લાસ અને હાસ્યની સંભાવનાઓથી ભરપૂર છે. શરીર અને મનની રચના એવા પ્રકારની છે કે તે થોડાં ઘણાં બાહ્ય સાધન-સગવડ મળી જાય તો પણ સહજરૂપે સુખી અને સ્વસ્થ

રહી શકે છે. બીજા સજીવો તદ્દન અપૂરતાં કે ઓછાં સાધનો વડે પણ પોતાનો જીવનક્રમ સંતોષપૂર્વક ચલાવી શકે છે. તેમને કોઈ બીમારી કે વ્યગ્રતા સતાવતી નથી. તેમને જો કનડવામાં ના આવે તો શરીરસંસ્થાનનાં વિપુલ સાધન-સગવડોથી જ તેમનું કામ ચાલી જાય છે અને તેઓ હસતાં-રમતાં જીવન જીવી જાય છે.

માણસને તો આવી શરીરસંપત્તિ ઊલટાની વધુ પ્રમાણમાં મળેલી છે. તેનું અસ્તિત્વ અને વ્યક્તિત્વ એટલું શક્તિશાળી છે કે તે ઓછા પ્રયત્નોથી પણ વધુ પ્રમાણમાં શારીરિક સગવડો અને માનસિક પ્રસન્નતા મેળવી શકે તેમ છે. આટલું હોવા છતાંય માણસ વ્યગ્રતા અને અસંતોષથી ઘેરાયેલો હોય, તેવું જોવા મળે છે. ભૌતિક સંપત્તિ અને અન્ય વિજ્ઞાનજન્ય સુખસગવડો વિપુલ માત્રામાં હોવા છતાંય તેના ઉપર હંમેશાં અસંતોષ અને આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનાં વાદળો તોળાયાં કરે છે.

તમામ સગવડો અને જેને સૌભાગ્ય કહી શકાય તેવાં તમામ સાધનો મળવા છતાંય કમનસીબીની આગમાં શેકાતા રહેવા પાછળનું એક જ કારણ જડી આવે છે. તે એ કે આપણે સાહજિક રીતભાતને છોડીને પળોજણ જેવી વિકૃત ભ્રમજાળમાં અટવાઈ જઈને આપણે પોતે જ આપણા માર્ગમાં કાંટા વેરી દીધા છે. સહજ-સ્વાભાવિકતાનું નામ છે — ‘ધર્મ’ અને તેનાથી ઊલટા વ્યવહારને ‘અધર્મ’ કહેવાય છે. જે અંગત અને સામાજિક કર્તવ્યોને પૂરેપૂરાં સમજીને તેનું બરાબર પાલન કરતો હોય, તે અપૂરતાં કે ઓછાં સાધનો હોવા છતાંય સંતુષ્ટ અને પ્રગતિશીલ જોવા મળશે. ધર્મધારણ કરવાથી તે નિ:શંકપણે સુખશાંતિનાં પરિણામો આપે છે.

પ્રકાંડ વિદ્વાન એલિસે કહ્યું છે કે, “માણસ ધર્મનું યોગ્ય સંરક્ષણ નથી મેળવતો. તેને કારણે તેના મન અને શરીર, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓથી બહુ ખરાબ રીતે ઘેરાયેલા છે. જો ઊંધ અને ખોરાકની જેમ જ ધર્મને પણ જીવનની અનિવાર્ય આવશ્યકતા માનીને તેનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોત તો આપણે આજે જે

શોકસતાપોની અનેક જવાળાઓમાં લપેટાઈને શેકાઈ રહ્યા છીએ; તે વ્યથાઓ, પીડાઓથી સહજ રીતે બચી શક્યા હોત.”

સંત ઓગસ્ટીન માણસના માણસ પ્રત્યેના કર્તવ્યને પ્રાધાન્ય આપે છે. જ્યારે સેન્ટ પોલનું કહેવું છે કે, ધર્મને; પતનની ખાઈમાંથી ઉન્નતિના શિખર સુધીની સીડી તરીકે ઓળખવો વધારે યોગ્ય ગણાશે. હેમ્પ્રોજનું મંતવ્ય પણ લગભગ એવું જ છે. તેઓ ધર્મને બે પ્રવાહમાં વહેંચે છે — એક શ્રદ્ધામૂલક અને બીજો વ્યવહારમૂલક. શ્રદ્ધાની સ્થાપના ‘અધ્યાત્મ’ના આધાર ઉપર થાય છે અને તેનો વ્યવહારમાં અમલ ‘ધર્મના પાલન’ દ્વારા થાય છે. બન્નેના સમન્વયને ‘સંપૂર્ણ ધર્મ’. કહી શકાય. ઈશ્વરવાદના આધારે ધાર્મિક સિદ્ધાંતોની વ્યાખ્યા અને પ્રતિપાદન કરી શકાય છે.

વિલિયમ બેક નામના ફિલસૂફ, ધર્મને આત્માની કવિતા તરીકે ઓળખાવે છે. તેમનું કહેવું છે કે, પુરાણોમાં પરીકથાઓ અને ચમત્કારી દંતકથાઓનાં અસંખ્ય અલંકારિક વર્ણનો જોવા મળે છે, એ બધાનો સાર એટલો જ કે આત્માની વિચારધારા જો ઉત્કૃષ્ટતાની દિશામાં વહેવા લાગે તો તેનું માણસ અને સમાજ માટે દેવતાઓના સૌંદર્ય, વૈભવ અને કાર્યો જેટલું જ રસસભર અને આકર્ષક પરિણામ આવી શકે છે. એ જ પ્રમાણે લ્યુબા ધર્મને સનાતન રાજમાર્ગ કહ્યો છે. જેના પર ચાલીને માનવજાતિ વિકાસની હાલની કક્ષાએ પહોંચી શકી છે અને ભવિષ્યમાં એથી પણ વધારે પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખી શકે છે, એવા સનાતન રાજમાર્ગ તરીકે ઓળખાવે છે.

આ બાબતમાં ફેઝરનો પોતાનો આગવો અભિપ્રાય છે. તેઓ ધર્મને ઈશ્વરના આદેશ તેમજ આત્માની તૃપ્તિના આધાર તરીકે ઓળખાવે છે. કોમટેનો અભિપ્રાય છે કે, અંતરાત્માના મૂદુલ રસનો બાહ્ય જગત સાથે સમન્વય કરીને બહુમુખી સમરસતા ઉત્પન્ન કરી શકાય છે અને આ આવશ્યકતા પૂરી કરી શકે તેવી કળાનું નામ જ ધર્મ છે.

ધર્મધારણા વિષે જુદા જુદા દાર્શનિકો અને

વિદ્વાનોના પોતપોતાનાં આગવાં મંતવ્યો છે. તેમ છતાંય, ધર્મ માનવીય કર્તવ્યનિષ્ઠા સાથે સંકળાયેલો છે એ વિષે બધા એકમત છે. સંત ડાયનોસિયસનું અર્થઘટન એવું છે કે, અદૃશ્ય (સૂક્ષ્મ) જગત અને દૃશ્ય જગતના પરસ્પર વિરોધાભાસી જણાતા પ્રવાહોને એકરૂપ, એકાકાર બનાવી દેનારા મહાસાગરનું નામ ધર્મ છે. તેના આધારે જ વિરોધને સહકારમાં અને ભિન્નતાને એકતામાં ફેરવી શકાય છે. વર્તમાન સમય માટે તો આ એક અનિવાર્ય આવશ્યકતા જ બની ગઈ છે. આજે જ્યારે દરેક દેશ, દરેક ધર્મના અનુયાયીઓ તેમજ માનવસમાજનો દરેકે દરેક વર્ગ એકબીજાથી આગળ વધવાની અને સમૃદ્ધ બનવાની હરીફાઈમાં ઊતરીને એકબીજાને કચડીને આગળ વધવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. ત્યારે દિશા ભૂલેલાને સાચા માર્ગે લાવીને તેમને કર્તવ્યનું ભાન કરાવી શકે તેવો એકમાત્ર ઉપાય જ બાકી રહે છે અને એ છે ધર્મધારણા.

પ્રખ્યાત જર્મન તત્ત્વજ્ઞાની મેક્સમૂલરે પોતાના પુસ્તક ‘એન ઈન્ટ્રોડક્શન ટૂ ધ સાયન્સ ઓફ રિલિજિયન’માં ધર્મનું વિવેચન કરતાં લખ્યું છે કે, ધર્મ એ અંતરાત્માનો અવાજ છે. તે તર્ક, જ્ઞાન અને માહિતી ઉપર પ્રભાવ પાડે છે, પણ પોતે તેનાથી પ્રભાવિત થતો નથી. તે ઈન્દ્રિયાતીત છે, ઈન્દ્રિયગમ્ય નથી, દિવ્ય ચેતના જ આપણને ધર્મનિષ્ઠા અપનાવવાની પ્રેરણા આપે છે. આ જ બાબતે વિલિયમ જેમ્સનું કહેવું છે કે, ધર્મ એ માણસની સામયિક પરિસ્થિતિઓની બદલે સૃષ્ટિની સર્વાંગી અને કાયમની જરૂરિયાતોનો ખ્યાલ રાખવા માટેનું દૂરોગામી ચિંતન છે. વિદ્વાન આલ્બર્ટનું કહેવું છે કે, ધર્મ આપણા ભૌતિક જીવનને સુખી બનાવવામાં મદદરૂપ થઈ શકે છે, પરંતુ માત્ર ભૌતિક સુખોને ખાતર ધર્મનો ઉપયોગ કરવાનું શક્ય પણ નથી અને યોગ્ય પણ નથી. ધર્મ એક આધ્યાત્મિક ભૂખ છે, જેને સંતોષવા માટે ભૌતિક દુઃખો વેઠવાં પડે તે બનવાજોગ છે.

હકીકતમાં ધર્મ એ નૈતિક, ભાવનાત્મક અને સામાજિક સુધારાઓ માટેની આયોજનબદ્ધ પ્રક્રિયા છે.

એનો લાભ પરલોકમાં મળશે એવી પ્રતીક્ષા કરવી પડતી નથી. જ્યાં પણ ધર્મધારણા હશે, ત્યાં આત્મસંતોષ અને ઉલ્લાસની એવી શક્તિ ફેલાયેલી હશે કે, જેનાથી ભૌતિક દૃષ્ટિએ અભાવગ્રસ્ત ગણી શકાય તેવા જીવનને પણ શાંતિ અને ધીરજપૂર્વક સરળ અને સુંદર બનાવી શકાય.

ધર્મ એ મગજની નહીં પરંતુ અંતઃકરણની દેન છે. એ બાબતે પાસ્કલ નામના ફિલસૂફનું કહેવું છે કે, ધર્મનો ઉદય હૃદયના વિવેકમાંથી થાય છે. તેને ફક્ત તર્કોની બગલઘોડીના આધારે ઊભો રાખી ના શકાય. કાન્ટ પણ ધર્મની વ્યાખ્યા બાંધતાં તેને માણસના મગજ પૂરતી સીમિત ન રહેતાં, અંતઃકરણમાં કેન્દ્રિત થઈ ગયેલી કર્તવ્યનિષ્ઠા તરીકે ઓળખાવે છે.

તત્ત્વજ્ઞાનીઓનાં ઉપરોક્ત મંતવ્યોમાં ‘ધર્મ’ શબ્દ હેઠળ જે આધારની ચર્ચા કરવામાં આવી છે, તેને ઉત્કૃષ્ટતાવાદી ચિંતન અને આદર્શવાદી કર્તવ્ય જ ગણવો – સમજવો જોઈએ. કર્તવ્યપરાયણતાનું બીજું નામ જ ધર્મ છે. શારીરિક, માનસિક, કૌટુંબિક, સામાજિક અને સર્વમાનવીય જવાબદારીઓ દ્વારા માણસની સ્વચ્છંદતાને નાથવામાં આવી છે. માણસે પોતાની કક્ષા પ્રમાણે સૃષ્ટિના સમતોલન પ્રત્યેની પોતાની જવાબદારીઓ પણ નિભાવવાની હોય છે. આવી માનવીય ગૌરવને છાજે તેવી શાલીનતા અને કર્તવ્યનિષ્ઠાને અકબંધ જાળવી રાખવી એ જ ધર્મનો હેતુ છે. સંસ્કૃતિઓ અને સંપ્રદાયોમાં પ્રાદેશિક અને સામયિક સંજોગોનુસાર આચાર-વિચાર અને વ્યવહારની વ્યવસ્થા હોય છે. એટલા માટે પરિસ્થિતિ પ્રમાણે તેમાં વખતોવખત સુધારા કરવા પડે છે, પરંતુ ધર્મ બાબતે આવું નથી. તે શાશ્વત છે, સનાતન છે. સદાચાર, મર્યાદા અને જનકલ્યાણના રૂપમાં તેનું સ્વરૂપ પ્રાચીનકાળથી નિર્ધારિત થયેલું છે. તેમાં કોઈને પણ, ક્યારેય પણ પરિવર્તનની જરૂર પડી જ ના શકે. જરૂર માત્ર તેને આપણા જીવનમાં ધારણ કરવાની, તેને ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવનો ભાગ બનાવી લેવાની, તેને વિચારમાં, ચરિત્રમાં, વ્યવહારમાં ઊતારવાની છે. કાયમી સુખશાંતિ ત્યારે જ મળી શકે છે.

વિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મ હવે વધારે નજદીક આવતાં જાય છે

બાઈબલમાં કહેવાયું છે કે - 'હે પરમેશ્વર, તું મારી આંખો ખોલી નાખ. જેથી હું તારી સૃષ્ટિને, તેનાં અગમ્ય રહસ્યોને જોઈ શકું.'

ચર્મચક્ષુઓથી તો માત્ર સામે રહેલી વસ્તુઓ જ જોઈ શકાય છે. તેનાથી કાર્ય કરવા જેવું છે કે નહીં? તેમજ દૂરોગામી હિત-અહિતને જાણવાનું મુશ્કેલ છે. ઈન્દ્રિયો તો માત્ર આજે અને અત્યારે ગમતું હોય તેની જ માગણી કરે છે. મનને કે મગજને પણ જેનાથી તાત્કાલિક પ્રસન્નતા જણાય તે જ ગમતું હોય છે. માણસ અને સમાજનું દૂરોગામી હિત કેવા વિચારો અને કાર્યોમાં સમાયેલું છે, તેનું ભાન તો દિવ્યચક્ષુ જ કરાવે છે અને તેની જ પ્રેરણાથી માણસ સંયમ તથા પરમાર્થ જેવાં પ્રત્યક્ષ નુકસાનકારી જણાતાં કાર્યોને લાંબાગાળાના હિત તરીકે જોઈને કરતો રહે છે. માનવીય ગૌરવ સમજવા માટે અને તેને છાજે તેવાં કાર્યો કરવા માટે આપણે માત્ર દિવ્યદષ્ટિના આધારે જ સંમત થતા હોઈએ છીએ. બાઈબલના ઉપરના કથનમાં પરમેશ્વરને આ જ વિશિષ્ટ આંખોને ઉઘાડવા માટેની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.

ઈશ્વરને ચર્મચક્ષુથી જોઈ શકાતો નથી. તે ઈન્દ્રિયગમ્ય નથી. તે ઈન્દ્રિયાતીત છે. તેને તો સૂક્ષ્મ અનુભૂતિઓ અને સંવેદનાઓથી જાણી શકાય છે. વિજ્ઞાનની પહોંચ સ્થૂળ જગત પૂરતી મર્યાદિત છે. સૂક્ષ્મ જગતનું સંશોધન-વિશ્લેષણ કરવાનું ચેતનશક્તિની પૃષ્ઠભૂમિકા ઉપર જ શક્ય છે. વિજ્ઞાનને અગાઉના દસકાઓમાં સ્થૂળ જગતને જ સર્વસ્વ માનવાનો જેટલી દુરાગ્રહ હતો એટલો હવે નથી રહ્યો, એ બહુ આનંદની વાત છે. જેમ જેમ ચેતનશક્તિને સમજી શકાતી જાય છે તેમ તેમ વિજ્ઞાન પણ ધીમે ધીમે ઈશ્વરીય શક્તિ, ગૌરવ અને ઉપયોગિતાનો સ્વીકાર કરવા તરફ ઢળતું

જાય છે. ઉચ્ચ કોટિના વૈજ્ઞાનિકોએ હવે ઈશ્વરની શક્તિ અને મહત્તાનો પોતાની રીતે સ્વીકાર કરવાનું શરૂ કરી દીધું છે.

ઈંગ્લેન્ડની રૉયલ સોસાયટીના પ્રમુખ અને વિખ્યાત વૈજ્ઞાનિક અને તત્ત્વજ્ઞાની સર જેમ્સ જીન્સે લખ્યું છે કે, વિજ્ઞાનના આરંભના વિકાસકાળ દરમ્યાન, આ દુનિયા જડ પદાર્થોનું જ એક તરંગ છે એમ માની લેવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ હવે જ્યારથી વિજ્ઞાન પ્રગતિના પથ ઉપર આગળ વધતું જાય છે, ત્યારથી હકીકત એનાથી કાંઈક જુદી જ છે, એમ જણાયું છે. હવે અમે વિચારીએ છીએ કે, કોઈ વૈશ્વિક ચેતના આ સૃષ્ટિનું સંચાલન કરી રહી છે અને જડ પદાર્થો તેના સંકેતો અને આદેશોને અનુસરે છે. તેમણે પોતાના 'ધ ન્યૂ બેક ગ્રાઉન્ડ ઓફ સાયન્સ' નામના પુસ્તકમાં આ હકીકત ઉપર વધુ વિસ્તારપૂર્વક પ્રકાશ પાડ્યો છે.

એ. એચ. કોમ્પ્ટનનું કહેવું છે કે - આજે ભલે એ પૂરેપૂરું સાબિત ના થતું હોય પણ ભવિષ્યમાં ચોક્કસ આ નિર્ણય ઉપર આવવું પડશે કે, વિશ્વચેતનાની શક્તિનું અસ્તિત્વ ચોક્કસ છે જ અને કોઈ ચોક્કસ હેતુ માટે એ શક્તિ જ આ દુનિયાનું સંચાલન કરી રહી છે.

રોબર્ટ એ. મિલ્લીકાનનું કહેવું છે કે ઉત્ક્રાંતિવાદનો ઇતિહાસ એ દર્શાવે છે કે, પ્રાણીઓ અને પદાર્થોની પ્રગતિ સુવ્યવસ્થિત ક્રમાનુસાર થાય છે અને એ ક્રમ કોઈ વૃદ્ધ કોઈ બાળકને આંગળી પકડીને ચાલતાં શીખવાડતો હોય એવો સુનિયોજિત છે.

જે. વી. એસ. હાલ્ડેને લખ્યું છે કે હવે અમે આ દુનિયાને આંધળું યંત્ર નથી કહેતા. આમ પણ પ્રકૃતિ વિષે હજુ કાંઈ ખાસ વધારે જાણી શકાયું નથી, પરંતુ જે કાંઈ માહિતી છે એ - દુનિયા માત્ર જડ પદાર્થ જ નથી. તેની ઉપર મન, બુદ્ધિ અથવા ચેતના કહી શકાય

તેવી કોઈ અગમ્ય શક્તિનું વર્ચસ્વ છે – આ નિર્ણય સુધી દોરી જાય છે.

સર આર્થર એસ. એડિંગ્ટનના મતાનુસાર ઈશ્વર નામની કોઈ વસ્તુ છે જ નહીં અને આ દુનિયા આપોઆપ જ એની રીતે ચાલ્યા કરે છે – આ માન્યતા હવે જૂનવાણી થઈ ગઈ છે. વ્યવસ્થાબુદ્ધિ ધરાવતી ચેતનાનું આ જગત ઉપર કેવું અને કેટલું નિયંત્રણ છે એ હકીકત આપણે બધા કુદરતની દરેક હિલચાલમાં સારી રીતે જોઈ શકીએ છીએ.

હર્બટ સ્પેન્સર કહેતા હતા કે, વિજ્ઞાન કોઈ વસ્તુને આપણા જ્ઞાનની મર્યાદા બહાર ગણાવે છે, (અગમ્ય, અનનોએબલ) તે અધ્યાત્મના સિદ્ધાંતોથી વિપરીત નથી, પરંતુ એ એના વિષે હજુ વધારે ઊંડું સંશોધન થવું જોઈએ એમ દર્શાવે છે.

આલ્ફ્રેડ રસેલ વેલેસે પોતાના પુસ્તક, ‘સ્પેશ્યલ એન્વાયર્મેન્ટ એન્ડ મોરલ પ્રોગ્રેસ’માં લખ્યું છે કે, ચેતનાશક્તિ દ્વારા જ આ જગતનું સંચાલન થઈ રહ્યું છે, એ બાબતે પૂરતાં વિશ્વસનીય પ્રમાણો મળી ચૂક્યાં છે. તે જ રીતે પ્રકાંડ વૈજ્ઞાનિક સર એ. એસ. એડિંગ્ટનનું કહેવું છે કે, હવે અમે વૈજ્ઞાનિકો, કોઈ અસામાન્ય વિશિષ્ટ શક્તિ આ સંસારને એક નિશ્ચિત વ્યવસ્થા અનુસાર ચલાવી રહી છે, એમ માનવા લાગ્યા છીએ. એ શક્તિ કઈ છે? શા માટે સૃષ્ટિનું સંચાલન કરે છે? કઈ રીતે કરે છે? એ બધું હજી જાણી શકાયું નથી. તેમ છતાંય મળેલા પુરાવાઓ ઉપરથી કોઈ નિયામક શક્તિના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કર્યા વગર છૂટકો નથી.

‘જડ’ મુખ્ય છે અને ‘ચેતના’ એની પ્રતિક્રિયા છે. એવું અગાઉ ક્યારેક માનવામાં આવતું હતું, પરંતુ હવે ‘ચેતના’ને જ મૂળભૂત શક્તિ માનીને ચાલવું પડે એવાં કેટલાંક પ્રમાણો ઉપસી આવ્યાં છે. સર ઓલિવર લોજે બ્રિસ્ટલમાં આ બાબતે એક પ્રવચન આપતાં કહ્યું હતું કે, હવે વિજ્ઞાન એક નવા જ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરશે અને ચેતના શક્તિઓ જ જડ શક્તિઓનું સંચાલન કરે

છે, એ સ્વીકારશે – આવો દિવસ બહુ દૂર નથી. અત્યારે અમે માત્ર જડ જગત વિષે જ જાણીએ છીએ અને તેની અંદર ચાલી રહેલી હિલચાલોથી જ માહિતગાર છીએ, પરંતુ આગામી દિવસોમાં ચેતનાની શક્તિઓ જ મુખ્ય છે અને એ જ જડ જગતને ચલાવી રહી છે, એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જશે. જડ શક્તિઓ ઉપર જો પ્રેમ અને ભલાઈની ચેતનાશક્તિનું નિયંત્રણ ના હોય તો, એ એટલી ભયંકર છે કે, તેનો સ્પર્શમાત્ર બિહામણો જણાશે.

દુનિયાભરના ચૌદ પ્રખર વૈજ્ઞાનિકો દ્વારા સંયુક્ત રીતે લખાયેલા, ‘ધ ગ્રેટ ડિઝાઈન’ નામના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે, આ દુનિયા જીવ વગરના (નિર્જીવ) યંત્ર જેવી નથી. એ અનાયાસે કે અકસ્માતે ઉત્પન્ન થઈ નથી. જડ પદાર્થોની પાછળ એક મગજ, એક ચેતના કામ કરી રહી છે. એને ભલે ગમે તે નામ આપવામાં આવે.

આલ્બર્ટ આઈન્સ્ટાઈને લખ્યું છે કે, આ દુનિયા જે કમ, વ્યવસ્થા, સમરસતા અને સમન્વય સહિત બનેલી છે તે જોતાં કુદરત ઉપર કોઈ બુદ્ધિમાન ચેતનાનું નિયંત્રણ છે, એ બિલકુલ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. કમ અને વ્યવસ્થા સિવાયનું અહીં કશું નથી. એ જોતાં વિજ્ઞાને એ અભિપ્રાય ઉપર આવવું પડ્યું છે કે, આ દુનિયા અકસ્માતે ઉત્પન્ન થઈ નથી. તેની પાછળ કોઈ ઊંડો, ગહન ઉદ્દેશ્ય રહેલો છે.

વૈજ્ઞાનિક તત્ત્વજ્ઞાનના આધારે વિચાર કરવાથી આ સત્ય વધુ સ્પષ્ટ થાય છે કે, આ બ્રહ્માંડના અનેક ઘટકો, ગ્રહો અને નક્ષત્રો વગેરેને પરસ્પર એક સુવ્યવસ્થિત સૂત્રમાં બાંધી રાખનારી કોઈ ચોક્કસ ચેતનાશક્તિ અવશ્ય છે જ. તેના પણ કેટલાક નિયમો છે. એમાં માનવીય ચેતનાને સૌથી વધારે અસર કરનારો નિયમ છે – પારસ્પરિક સહકાર. પરમાણુના પ્રોટોન, ઈલેક્ટ્રોન અથવા તેનાથી પણ સૂક્ષ્મ ઘટકો પરસ્પર એક નિશ્ચિત કમબદ્ધ વ્યવસ્થા વડે સંકળાઈને અણુશક્તિનું સર્જન કરે છે. અણુઓના વિભિન્ન

સમન્વયો પદાર્થનાં વિવિધ રૂપો પ્રસ્તુત કરે છે. આ પદાર્થો સ્વાયત્ત એકમ તરીકે કામ કરી શકતા નથી. તેમના અસ્તિત્વ અને કાર્યો બીજા પદાર્થોની શક્તિઓના વિનિયમ-સમન્વયના આધારે જ જળવાઈ રહે છે. આપણી પૃથ્વીનું પણ સ્વતંત્ર, એકાકી અસ્તિત્વ શક્ય નથી. તેને ગ્રહ, નક્ષત્રો જેવા અન્ય અવકાશી ઘટકો પાસેથી જે કૃપાદાન (ગુરુત્વાકર્ષણ) મળે છે, તેના આધારે જ તેનું અસ્તિત્વ ટકી રહ્યું છે. આપણી પૃથ્વી પણ બીજા ગ્રહોને કશુંક આપે છે. એ પ્રમાણે એક અત્યંત સુદૃઢ માળખામાં ગોઠવાયેલાં અનેક સૌરમંડળો અને નિહારિકાઓ પણ પરસ્પર આદાન-પ્રદાન કરે છે. સજીવોનો જીવનક્રમ પણ પરસ્પર સહકારના આધારે જ ચાલે છે. મનુષ્યની વધી ગયેલી જે જરૂરિયાતો છે, એ પણ સંગઠિત સમાજમાં સહકારની સાંકળ ચાલતી રહ્યા સિવાય પૂરી પડી શકે તેમ નથી. અન્ય પ્રાણીઓ તો એકાકી જીવન પણ જીવી શકે છે અને કુદરતના ખોળેથી પોતાના ગુજરાનની જોગવાઈ પણ કરી શકે છે, પરંતુ મનુષ્ય માટે તો સહકાર એ જ જીવનનો આધાર છે. એના સિવાય તે એક દિવસ પણ ટકી શકે નહીં.

દરેક ગ્રહના અણુ અને પરમાણુમાં બીજા ગ્રહનક્ષત્રોની શક્તિઓનો સમાવેશ થયેલો હોય છે. આ અત્યંત સૂક્ષ્મ છે, પરંતુ સત્ય છે. પૃથ્વીના પરમાણુના કેન્દ્રબિંદુમાં અપાર શક્તિ સમાયેલી છે. તેનો મૂળ સ્ત્રોત ધરતી ઉપરનાં તત્ત્વો નથી, પરંતુ સૂર્યના તાપમાંથી ઉત્પન્ન થતી અદૃશ્ય ઊર્જાનો પ્રવાહ છે. સૂર્યતાપના રૂપે આપણે જે શક્તિને ઓળખીએ છીએ તે પણ એકલા સૂર્યની નથી. ગોમુખ ગંગોત્રીમાંથી ગંગાજીની પાતળી ધારા જ નીકળે છે. આગળ જતાં તેમાં નદીનાળાઓનું જળ ભળી જવાથી ગંગાનો વિશાળ પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે. બરાબર તે જ રીતે સૂર્યતાપની સાથે અન્ય ગ્રહ નક્ષત્રોના શક્તિપ્રવાહો ભળતા જાય છે. શ્રેય ભલે સૂર્યને મળતું હોય, બાકી હકીકતમાં એ એક સંયુક્ત કૃપાદાન જ છે.

આ જ વાત ચેતનજગતને પણ બરાબર જ સ્પષ્ટ જગતની માફક જ લાગુ પડે છે. આપણી બુદ્ધિ, અભિરુચિ, નિષ્ઠા, માન્યતા, અનુભૂતિ, મનોદશા, પ્રતિભા વગેરે ભલે આપણાં જણાતાં હોય, પરંતુ હકીકતમાં તે પણ કુદરતી દેન જ છે. આપણી ઉપર અસંખ્ય લોકોની ચેતનાનો પ્રભાવ હોય છે અને એ બાહ્ય પ્રભાવ અનુસાર જ આપણી ચેતનાત્મક કક્ષાનું નિર્માણ થાય છે. આપણે જેને મૌલિકતા અથવા વ્યક્તિત્વ તરીકે ઓળખીએ છીએ, તે પણ હકીકતમાં સામૂહિક ચેતનાનું જ પરિણામ છે. સામાન્ય રીતે આસપાસનું અને સંકળાયેલું હોય એ વાતાવરણ જ આપણું ઘડતર કે પરિવર્તન કરતું હોય છે. આવી વિશ્વવ્યાપી એકતાની ચોક્કસ અનુભૂતિનું નામ જ આધ્યાત્મિકતા છે.

આંતરિકતાના સિદ્ધાંતો હવે ધીમે ધીમે વિજ્ઞાન સાથે પોતાના મતભેદો ભુલાવીને એક જ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવાના પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. વિશ્વવ્યાપી ચેતના દરેક પ્રાણીમાત્રમાં ઉછાળા મારે છે અને બધાને વિશ્વવ્યવસ્થાની મર્યાદામાં બાંધી રાખે છે. બધાએ પરસ્પર હળીમળીને રહેવું જોઈએ. અન્ય સાથે સંઘર્ષમાં ઊતર્યા સિવાય નિર્વાહ કરવો જોઈએ અને પરસ્પર સહકારથી સર્વાંગી સુખશાંતિ અને પ્રગતિનો માર્ગ મોકળો કરવો જોઈએ. અધ્યાત્મવાદી તત્ત્વજ્ઞાન આપણને આ જ નિર્ણય સુધી દોરી જાય છે. અધ્યાત્મ અને વિજ્ઞાનને એકબીજાથી અલગ કરી શકાય એમ નથી. આપણે જેમ જેમ સર્વવ્યાપી નિયામક શક્તિનો સ્વીકાર કરતા જઈશું તેમ તેમ આ સહકાર ભરેલી આદર્શવાદી રીતભાત અપનાવવામાં જ માણસનું સાચું કલ્યાણ છે એ વાત અનિવાર્ય પ્રતીત થતી જશે.

ચિંતામાં લોહી બાળવા અને સમય નષ્ટ
કર્યા વગર મુશ્કેલીનો ઉપાય વિચારો

યુગ પરિવર્તન : એક અવશ્યંભાવિતા : એક ચોક્કસ થનારી ઘટના

અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ અખબાર ‘ન્યૂયોર્ક ટાઇમ્સ’, પોતે ૧૯૨૦માં છાપેલી ટીકા બદલ અંતરિક્ષવિજ્ઞાની સ્વર્ગસ્થ રોબર્ટ ગોડાર્ડની ક્ષમાયાચના કરી છે.

એ દિવસોમાં ગોડાર્ડ અંતરિક્ષવિજ્ઞાનનાં સંશોધનો કરી રહ્યા હતા. તેમણે સિદ્ધ કર્યું હતું કે, શૂન્યાવકાશમાં રોકેટો ઉડાડવાનું શક્ય છે અને તેમાં યાત્રા કરી શકાશે.

ન્યૂયોર્ક ટાઇમ્સે એની ઉપર કટાક્ષ કરતાં લખ્યું હતું — “શ્રીમાન ગોડાર્ડ વિજ્ઞાનની મોટી મોટી વાતો કરે છે, પરંતુ ખરેખર તેઓ શાળાનાં બાળકો ભણે છે એટલું પણ જાણતા નથી. જેમને પૃથ્વીના ગુરુત્વાકર્ષણ બળનું જ્ઞાન હોય એ તે આવરણને ભેદીને રોકેટને તેની બહાર મોકલી શકાશે અને તેના વડે બીજા ગ્રહોની યાત્રા કરી શકાશે, એવું કઈ રીતે કહી શકે?”

આવી ટીકાના ૪૯ વર્ષ પછી ગોડાર્ડની વાત સાચી ઠરી. ‘કેપ કેનેડી’ નામના રોકેટમાં બેસીને નીલ આર્મસ્ટ્રોંગ અને તેના સાથીઓ ચંદ્રમા ઉપર જઈ પહોંચ્યા. તે વખતે ‘ન્યૂયોર્ક ટાઇમ્સે’ ૪૯ વર્ષ પહેલાં પોતે કરેલી ટીકા બદલ સ્વ. ગોડાર્ડની માફી માંગી કે, તેમનો નિર્ણય સાચો હતો અને ટીકાકારો ખોટા હતા.

નવો યુગ આપણા તરફ આગળ ધપતો આવે છે. માણસે દુષ્કૃતિઓ છોડવી પડશે અને તેણે પોતાના વિચારો અને કાર્યોની રીતરસમ બદલવી પડશે. આ વાત આજે અસંભવ લાગે છે. મર્યાદાઓનાં બંધનો આજે સાવ તૂટવા લાગ્યાં છે. માણસ આજે બીજા માણસની બેશરમીથી છેતરપિંડી કરી રહ્યો છે. સુધારાનો અંચળો ઓઢીને ફરનારાઓ પણ એની ઓથમાં કુકૃત્યો આચરી રહ્યા છે. તેનો વિચાર કરવાથી આંખો આગળ અંધારાં ઊતરી આવે છે અને હજી તો દિલ્લી બહુ દૂર હોય તેવું લાગે છે. બદીઓ, વિકૃતિઓ તેની

પરાકાષ્ટાએ છે અને તેને પડકારી શકે તેવી કોઈ ભૂમિકા દેખાતી નથી. સુધારા અને નવનિર્માણની વાતો કરનારાઓની કહેણી અને કરણીમાં જમીન-આસ્માનનો ફેર છે. આવી હાલતમાં સંજોગો જલદી બદલાઈ જાય તેવા કોઈ અણસાર જણાતો નથી.

પરંતુ હાલના સંજોગો જોતાં ભવિષ્યનું ચોક્કસ અનુમાન બાંધવાનું શક્ય નથી. ફક્ત દીર્ઘદૃષ્ટા જ તેને જોઈ શકે છે. જેની આંખો ફક્ત નજીકનું જ જોઈ શકે છે, તેમને માટે આવા આજના સંજોગો સાથે બિલકુલ અસંગત જણાતા હોય તેવાં પરિવર્તનોની કલ્પના કરવી પણ મુશ્કેલ છે. ગોડાર્ડની વાત પણ ન્યૂયોર્ક ટાઇમ્સને આવી જ વાહિયાત લાગી હતી, પરંતુ સમયે સાબિત કરી દીધું કે, જે વાત આજે અશક્ય લાગતી હોય તે કાલે શક્ય પણ બની શકે છે.

આગબોટ કે વહાણની કલ્પના પણ ક્યારેક વાહિયાત લાગતી હતી. નેપોલિયન બોનાપાર્ટ ઈંગ્લેન્ડ ઉપર હુમલો કરવાની તૈયારી કરી રહ્યો હતો, તે જ વખતે રોબર્ટ કુલ્ટન નામનો એક એન્જિનીયર વરાળ વડે ચાલે તેવા જહાજની યોજના લઈને તેની પાસે પહોંચ્યો.

નેપોલિયન ગુસ્સાથી બરાડી ઊઠ્યો, “આ તમે શું બકવાસ કરી રહ્યા છો? આગથી પાણી ગરમ કરીને તેની વરાળ વડે પવનના સપાટાને અને પાણીના પ્રવાહને ચીરીને જહાજ ચલાવી શકાય? મને આવા ઢંગધડા વગરના તુક્કા સાંભળવાની કુરસદ નથી.”

બિચારો એન્જિનીયર તો ચાલ્યો ગયો. પછી તો જહાજ બન્યાં પણ ખરાં અને ચાલવા પણ માંડ્યાં. તેમ છતાંય બુદ્ધિશાળી કહેવાતા લોકોએ તો એ પ્રયત્નોની મજાક જ ઉડાવી હતી. ડબલીનની રોયલ સોસાયટી

સમક્ષ પોતાનો અભિપ્રાય રજૂ કરતાં પ્રો. લાડેસ્કરે કહ્યું હતું, “આ જહાજો માત્ર આનંદ પૂરતાં બરાબર છે. બાકી તેનાથી એટલાન્ટિક પાર કરવાની વાત વાહિયાત છે.”

એ વાહિયાત કલ્પના આજે કેટલી સાર્થક અને સાકાર સાબિત થઈ છે, એ સહુ કોઈ જોઈ શકે છે. જહાજો આજે પરિવહન, પ્રવાસ અને યુદ્ધોમાં આગવી ભૂમિકા ભજવી રહ્યાં છે. એને સમજવામાં નેપોલિયન જેવો સમજુ માણસ પણ થાપ ખાઈ ગયો હતો. બાહોશ ઈજનેરોને પણ એ કલ્પના અર્થહીન લાગતી હતી, પરંતુ છેવટે તે સાકાર થઈને જ રહી.

માણસની પશુ જેવા સંસ્કારોથી ઘેરાયેલી બુદ્ધિ અને ટેવોને મર્યાદામાં, નિયંત્રણમાં લાવી શકાશે. વિનાશ અને વિઘટનમાં લાગેલાં તત્ત્વો પોતાની પ્રતિભાને નિર્માણ અને સર્જન માટે ઉપયોગ કરવા લાગશે. સ્વાર્થમાં આંધળો થઈ ગયેલો જમાનો પરમાર્થને પ્રાધાન્ય આપવા લાગશે, આ વાત આજે અશક્ય લાગે છે, પરંતુ અમુક એન્જિનીયરોને આવા સંજોગોમાં પણ, આ પરિવર્તન આજે ભલે અશક્ય જણાતું હોય, છતાંય આવતીકાલે ચોક્કસ શક્ય બનશે તેવો પાકો વિશ્વાસ છે.

સંશોધનના ક્ષેત્રમાં તો આમ જ બનતું આવ્યું છે કે, શરૂઆતમાં તે કલ્પના કે, કાર્યને એક તુક્કો જ કહેવામાં આવે છે, જ્યારે ટેન્ક બનાવવાની યોજના પ્રસ્તુત કરવામાં આવી ત્યારે ઈંગ્લેન્ડના સેનાપતિએ કહ્યું, “લોખંડની ગાડીઓ ધોડેસ્વારોનું સ્થાન લઈ શકે એ કલ્પના જ મૂર્ખામી ભરેલી છે.”

જ્યારે રશિયાએ સૌથી પહેલું અંતરિક્ષયાન સ્પૂટનિક અવકાશમાં મોકલ્યું, ત્યારે અમેરિકાના તે વખતના રાષ્ટ્રપતિ આઈઝનહોવરે તેની મજાક ઉડાવતાં કહ્યું કે, “રશિયનો દ્વારા અવકાશમાં ફેંકાયેલો ગોળો યુદ્ધસમસ્યા ઉપર શું અસર કરી શકવાનો છે? મને તો એનું મહત્વ સહેજ પણ જણાતું નથી.”

તે વખતે આવી વાતો બેકાર જણાતી હતી. પણ આજે ટેન્કોએ પોતાનું આગવું સ્થાન જમાવી લીધું છે

અને ધોડેસ્વાર સેનાને સાવ નિરર્થક સાબિત કરી દીધી છે. અવકાશયાનો હાલના અંતિમ યુદ્ધમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવતા જોઈ શકાય છે અને એની હરીફાઈમાં અરબો-ખર્ચો રૂપિયા ખર્ચાઈ રહ્યા છે.

આજે વિચારકાંતિની વાત સાંભળીને તેની મજાક ઉડાવી શકાય. માત્ર વિચારવાથી જ દુનિયાની પરિસ્થિતિઓ અને માણસની ટેવો કઈ રીતે બદલી શકાય તે સમજવાનું સમજદાર માણસો માટે પણ મુશ્કેલ છે. વિચારો મગજ પૂરતા મર્યાદિત હોય છે. કાર્યો પરિસ્થિતિ સાથે સંકળાયેલાં હોય છે. વિચારો પરિસ્થિતિઓને કેવી રીતે બદલી શકે છે અને કોઈ લાચારીમાં સપડાયા સિવાય કોઈ પણ માણસ સત્યના કપરા માર્ગે શું કામ ચાલે? માત્ર વિચારોની પ્રેરણા વડે અંગત સ્વાર્થો છોડવા માટે સ્વાર્થો કઈ રીતે તૈયાર થાય? આ વાત આજે જટિલ અને અટપટી જણાય છે, પરંતુ દુનિયામાં માનવજીવનની સૌથી મોટી શક્તિ વિચારોની જ છે અને તેના વ્યવહારથી માણસ અને સમાજનું સમગ્ર માળખું બદલી શકાય છે. એ સ્વીકારવાની ફરજ પડે એવા દિવસો હવે બહુ દૂર નથી.

લશ્કરી સરંજામની શોધખોળને આગળ ધપાવવાની વાતને નિરર્થક ગણાવતા રોમના ખાસ લશ્કરી ઈજનેર જુલિયસ ફોન્ટિનસે કહ્યું હતું, “હવે આ પ્રયત્નો બંધ કરી દેવા જોઈએ કારણ કે, યુદ્ધનાં સાધનો વિષની શક્ય તમામ શોધખોળો હવે તેની ચરમસીમાએ પહોંચી ગઈ છે, એ જ રીતે ઈ.સ. ૧૮૮૮માં અમેરિકન સંશોધન પેટન્ટ વિભાગના ડાયરેક્ટરે તે વખતના રાષ્ટ્રપતિ મેકકિલ્લેને સલાહ આપી હતી કે, હવે આ વિભાગને બંધ કરી દેવો જોઈએ કારણ કે અત્યાર સુધીમાં જેટલાં સંશોધનો થઈ ચૂક્યાં છે તેનાથી આગળ હવે નવી શોધખોળ થવાને કોઈ અવકાશ નથી, પરંતુ પાછલા પોણા સૈકા દરમિયાન કેટલાં બધાં આધુનિક સંશોધનો થયાં છે, તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આમ પેટન્ટ ડાયરેક્ટરનું અનુમાન સાવ ખોટું ઠર્યું.

અત્યાર સુધીમાં કેટલાય ધર્મો, સંપ્રદાયો સ્થપાયા છે, આચારસંહિતાઓ ઘડાઈ છે; યોગ અને અધ્યાત્મનાં સંશોધનો થઈ ચૂક્યાં છે. હવે એનાથી આગળ કશું વિચારવાલાયક બાકી રહેતું જ નથી. આજે ભલે એમ માનવામાં આવતું હોય પણ આવતીકાલ એ સાબિત કરી દેશે કે, હજી પણ પ્રગતિની ઘણી બધી સંભાવનાઓ બાકી છે. આખા વિશ્વમાં એક ધર્મ, એક આચાર, એક શાસ્ત્ર, એક રાષ્ટ્ર કે એક જ ભાષા હોય તે આજે ભલે ન સમજી શકાતું હોય, પરંતુ કાલે એ સંશોધન થવાનું જ છે અને ‘વસુધૈવ કુટુંબકમ્’ અને ‘કૃણવન્તો વિશ્વ આર્યમ્’ની પ્રાચીન કલ્પના આગામી દિવસોમાં સાકાર થવાની જ છે. આજે અશક્ય દેખાતું આવું ભવિષ્યનું પરિવર્તન કાલે સાક્ષાત સાકાર થતું દેખાય તો કોઈને આશ્ચર્ય થવું ના જોઈએ. આ દુનિયામાં કશું અશક્ય નથી, કશું આશ્ચર્ય નથી.

આજથી દોઢસો વર્ષ પહેલાં વૈજ્ઞાનિકો એમ માનતા હતા કે, હવાથી ભારે હોય તેવી કોઈ પણ વસ્તુ કદી અવકાશમાં ઊડી જ ના શકે. જ્યારે પહેલું વિમાન બન્યું અને એના સમાચાર અખબારોને પહોંચાડવામાં આવ્યા ત્યારે તેમણે ‘ગપગોળો’ કહીને તેને છાપવાનો ઈનકાર કરી દીધો. પહેલી વખત માણસ વિનાનું વિમાન ઉડાડવામાં આવ્યું. બીજી વખત માનવસહિત વિમાન ઉડાડવામાં આવ્યું. ત્યારે ‘પોપ્યુલર સાયન્સ’ નામના અખબારે પરાણે એટલું જ છાપ્યું કે – આ વિમાનો કોઈ ખેલ-તમાશા જેવાં નાના મોટાં કામો જ કરી શકશે. એની પાસેથી કોઈ મોટાં કાર્યોમાં ઉપયોગી થવાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે.

જ્યારે હવાઈજહાજો પૂર્ણરૂપે વિકસિત થયાં, ભારે બોજાનું વહન પવનવેગે કરવા લાગ્યાં ત્યારે વૈજ્ઞાનિકોએ ભવિષ્યની મહત્વાકાંક્ષાઓનો વિરોધ કર્યો. વિમાનોને અવાજની ગતિ કરતાં વધારે ઝડપથી ઉડાડવાનું અશક્ય છે. બધા વૈજ્ઞાનિકોએ એક સૂરે આવો જ અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો. અવાજની ગતિ કલાકના ૬૬૦ માઈલની છે. હવાઈ જહાજની ઝડપ આનાથી વધારે હોઈ શકે,

એ વાત માનવા કોઈ તૈયાર જ નહોતું, પરંતુ પ્રગતિ ચાલુ જ રહી, બોઈંગ ૭૦૭ વિમાનો કલાકના ૫૫૦ માઈલની ઝડપ ધરાવતાં હતાં. ત્યાર પછી બોઈંગ ૭૭૭ વિમાનો જ્યારે કલાકના ૬૭૦ માઈલની ઝડપે દુનિયાભરમાં ઊડવા લાગ્યા ત્યારે તેઓ અવાજની ગતિને અતિક્રમી ગયાં – ઓળંગી ગયાં (સુપરસોનિક વિમાનો). ત્યારે વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાની ભૂલ કબૂલવી પડી અને કહ્યું કે, “વિમાનની ગતિને ધારીએ તેટલી વધારી શકાય છે. કોન્કર્ડ વિમાનો કલાકના ૧૩૦૦ માઈલની ઝડપે ઊડે છે અને લંડન અને ન્યૂયોર્ક વચ્ચેનું અંતર માત્ર ત્રણ-સાડા ત્રણ કલાકમાં કાપે છે. અત્યારે અવકાશયાનો કલાકના ૨૫,૦૦૦ માઈલની ઝડપે ઊડી રહ્યાં છે. ભવિષ્યમાં તે ૫૦,૦૦૦ માઈલની ઝડપે ઊડી શકશે. કલાકના ૬ લાખ માઈલની ઝડપે અંતરિક્ષયાનો ઉડાડવાનું પણ આયોજન થઈ રહ્યું છે.

લાંબા સમયથી સ્થિર મંદ ઝડપે ચાલતી આવેલી સમાજ-વ્યવસ્થામાં હવે કોઈ પરિવર્તન શક્ય નથી. તેને પવનવેગી બનાવી શકાય તેમ નથી, એવું માનવું વાજબી નથી. નવા સમાજનો પાયો અને સિદ્ધાંતો વધારે પ્રગતિશીલ હોઈ શકે છે. માણસની ઊલટું વિચારવાની અને કરવાની વિપરીત ઢબ કે લઢણ બદલાઈ શકે છે. સ્વાર્થભરેલી સંકુચિતતા, અનિચ્છનીયતા, વિનાશાત્મક પ્રવૃત્તિઓમાં સુધારો કરીને તેને સુરુચિપૂર્ણ અને રચનાત્મક બનાવી શકાય છે.

રાક્ષસી વૃત્તિ અજેય છે. શેતાનનો પંજો ફોલાદી છે. તેને અત્યાર સુધી તોડી શકાયો નથી. એમ વિચારીને નિરાશ થવાની જરૂર નથી. માણસનો સ્વભાવ અને દુનિયાની પરિસ્થિતિ બદલાઈ શકે છે. માણસમાં દેવત્વનો ઉદય થવાનું અને ધરતી ઉપર સ્વર્ગ ઊતરવાનું શક્ય છે. આવી માન્યતા કે પ્રક્રિયાને અસંભાવ્ય – ‘કદી ના બની શકે’ તેવી ઘટના માની લેવાની કોઈ જરૂર નથી.

ગૃહસ્થજીવન પ્રકરણ

આશ્રમવ્યવસ્થા એ ભારતીય સંસ્કૃતિનું એક મુખ્ય અંગ છે. ભારતીય ઋષિઓએ દરેક માણસના વ્યક્તિત્વ-નિર્માણ માટે અથાક પ્રયત્નો કર્યા હતા. તેમણે માણસના ૧૦૦ વર્ષના આયુષ્યને ૨૫-૨૫ વર્ષના ચાર વિભાગોમાં વહેંચીને તેમને ચાર આશ્રમો તરીકે ઓળખાવ્યા હતા. હકીકતમાં આશ્રમ એ સામાજિક ફરજો અને કર્તવ્યોને પૂરાં કરવા માટેની એક સુઆયોજિત પદ્ધતિનું નામ છે. બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં માણસ શિક્ષણ મેળવે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં સાંસારિક ભોગનો આનંદ મેળવતા જઈને તે ઋણમુક્ત બને છે. વાનપ્રસ્થાશ્રમમાં ઈશ્વરભક્તિમાં તલલીન બનીને તે સંન્યાસાશ્રમમાં પ્રવેશે છે અને એમાં તપસ્યા કરીને કર્મબંધનોથી મુક્તિ પામીને નિર્વાણપદને એટલે કે મોક્ષને પામે છે, પરંતુ વૈદિક ઋષિઓએ આ ચારેય આશ્રમોમાં, ગૃહસ્થાશ્રમને સૌથી વધુ મહત્ત્વ આપ્યું છે. એનું કારણ એટલું જ છે કે માણસ આ આશ્રમમાં જીવનના ચારેય (ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ) પુરુષાર્થોનું કોઈને કોઈ રૂપે પાલન કરે છે. પૂજ્ય ગુરુદેવે પ્રજ્ઞાપુરાણમાં આ અગત્યની આશ્રમવ્યવસ્થા વિષે પોતાના વિચારો વ્યક્ત કર્યા છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવ ભારતીય સંસ્કૃતિના પરમ ઉપાસક હતા. એટલા માટે તેમણે સંસ્કૃતિના સિદ્ધાંતોને અત્યારના જમાના પ્રમાણે આધુનિક સ્વરૂપે પ્રસ્તુત કર્યા છે. પ્રજ્ઞાપુરાણના ત્રીજા ખંડમાં પૂજ્ય ગુરુદેવે, જેની ઉપેક્ષાને કારણે આજે ચારે બાજુ વિગ્રહ-વિષાદ જોવા મળે છે, તેવા આપણા રોજિંદા જીવનના અંગરૂપ પ્રસંગોને આવરી લીધા છે. પ્રાચીનકાળમાં ઋષિઓએ તે વખતની પરિસ્થિતિઓ અનુસાર સમસ્યાઓનાં સમાધાન આપ્યાં હતાં. તે વખતે કુટુંબો સંસ્કારી અને સીમિત હતાં. આજના સંજોગો એના કરતાં સાવ જુદા

છે. આજની સમસ્યાઓ પણ નવતર પ્રકારની છે. એટલા માટે યુગદષ્ટા કાળપુરુષ આચાર્યશ્રીએ પ્રજ્ઞાપુરાણમાં ધૌમ્ય ઋષિના માધ્યમથી સદ્ગૃહસ્થોને ગૃહસ્થધર્મ એક પવિત્ર, આવશ્યક અને ઉપયોગી અનુષ્ઠાન છે, એવો સંદેશ આપ્યો છે. આત્માની ઉન્નતિ માટેનો આ કુદરતી, સ્વાભાવિક તેમજ સર્વસુલભ યોગ છે. એનું પાલન કરવાથી માણસ સ્વાર્થને નિયંત્રણમાં રાખીને આત્મસંયમનું શિક્ષણ મેળવે છે. એ જ ભાવનાનો વિસ્તાર થવાથી માણસ આત્મીયતાનો વિકાસ કરે છે અને સકલ ચરાચર વિશ્વમાં પરમપિતા પરમાત્માની દિવ્યજ્યોતિનું દર્શન કરે છે. વિશ્વની મોટાભાગની વસ્તીનો સમાવેશ ગૃહસ્થાશ્રમની વ્યાખ્યામાં થઈ જાય છે. એટલા માટે આ આશ્રમની મર્યાદામાં કોઈ સારો કે ખરાબ ફેરફાર થાય તો તે સૌથી વધુ લોકોને અસર કરે છે. તેથી માનવજીવનની સર્વાંગી વિકાસલક્ષી સુવ્યવસ્થા માટે ગૃહસ્થાશ્રમ એ પ્રથમ સોપાન છે. ગુરુદેવે તેથી જ આ આશ્રમને તપોવનનું નામ આપ્યું છે. પ્રજ્ઞાપુરાણમાં ધન્યોગૃહસ્થાશ્રમ, સદ્ગૃહસ્થ સુધન્વાની શક્તિ, શાલીન પરિવાર અને સદ્ગૃહસ્થની સિદ્ધિ સાધના વગેરે કથાઓ દ્વારા નૈજિક સાધક કોઈ તપસ્વી કરતાં સહેજ પણ ઊતરતો નથી, એમ સાબિત કરી દીધું છે. ધર્માત્મા ગૃહસ્થની યોગસાધનાથી દેવો પણ પ્રસન્ન થાય છે. ત્યાગ, સંયમની સાધનાનું સ્વરૂપ જ ધારણ કરવા યોગ્ય છે. એ કમિક પ્રગતિના પથ ઉપર ચાલીને જ માણસ મહામાનવ બની જાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ એ સમાજને સારા નાગરિકો પ્રદાન કરવા માટેની ખાણ જેવો છે. ભક્ત, જ્ઞાની, સંત, મહાત્મા, સુધારક, વિદ્વાન કે મહાપુરુષ વગેરે આ જ ખાણમાંથી નીકળતાં રત્નો છે. તેમના જન્મથી લઈને

શિક્ષણ, દીક્ષા, પાલનપોષણ અને જ્ઞાનવૃદ્ધિ આ જ આશ્રમમાં થાય છે. આ આશ્રમ જ સમાજના સંગઠન ભૌતિક વિકાસ અને આધ્યાત્મિક તેમજ માનસિક ઉન્નતિનું ક્ષેત્ર છે. મહર્ષિ વ્યાસજીએ પણ 'ગાર્હસ્થ્યેવ હિ ધર્માણાં સર્વેષાં મૂલ મુચ્યતે' કહીને આ આશ્રમને મહત્વ આપ્યું છે. પ્રજ્ઞાપુરાણમાં ગુરુદેવે આ કથાનો જ હવાલો આપીને કુટુંબને એક 'નાનું રાષ્ટ્ર' કે 'નાનો સમાજ' ગણાવ્યું છે કારણ કે કુટુંબમાં ઓછા માણસો હોવાને કારણે તેમને સંસ્કારી કે સત્ય બનાવવાનું સરળ છે. પ્રજ્ઞાપુરાણમાં – પુષ્ટિ એકમોથી બનેલું શક્તિશાળી રાષ્ટ્ર, અહંકારનું પ્રદર્શન, અને વિદુરજીનું ભોજન અને શ્રીકૃષ્ણ વગેરે અનેક પ્રેરક પ્રસંગો દ્વારા પૂજ્ય ગુરુદેવે દરેક માણસને આદર્શ સમાજ અને રાષ્ટ્રની રચના માટે તે તન, મન અને ધન સર્વસ્વ ન્યોછાવર કરી દે તેવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ, એવો સંદેશ આપ્યો છે. સ્વાર્થ ત્યજીને બીજાની સગવડોનું ધ્યાન રાખવાથી જ કુટુંબ, સમાજ અને રાષ્ટ્રમાં મિત્રતા કે આત્મીયતાની ભાવના વિકસે છે અને જો એ ના હોય તો માનવજીવન નકામું છે, વ્યર્થ છે.

આજના જમાનામાં લગ્ન વિષેનો અભિગમ જ બદલાઈ ગયો છે. માણસો સામાન્ય રીતે કામકૌતુક, ભોગવિલાસ, સ્વાર્થસિદ્ધિ કે જીવનની સામાન્ય જરૂરિયાતો સંતોષવા માટે લગ્નને જરૂરી સમજતા હોય છે, પરંતુ પૂજ્ય ગુરુદેવે પોતાના ઉદાહરણ દ્વારા ગૃહસ્થજીવનનો આદર્શ પ્રસ્તુત કરીને, લગ્ન એ બે આત્માઓનું પવિત્ર મિલન છે, એમ સાબિત કરી દીધું છે. એટલા માટે કૌટુંબિક જીવનને સુખી બનાવવા માટે પતિ-પત્ની બંને એકબીજાના પૂરક હોય તે જરૂરી છે. આજે સમાજમાં જે કુરિવાજો, અંધવિશ્વાસો કે રૂઢિવાદી જડ પરંપરાઓ પ્રચલિત છે તેનાથી સમાજનું પતન થઈ રહ્યું છે. એટલા માટે તેમણે પરિચય વગરનાં લગ્નો, વૃદ્ધોનાં લગ્નો, બાળલગ્નો, નાતરાનાં લગ્નો, લગ્નોના ઉડાઉ ખર્ચા તેમજ દહેજ જેવા કુરિવાજોનો પ્રબળ વિરોધ કર્યો છે અને વિધવાવિવાહ, કુટુંબનિયોજન, યોગ્ય

સાથીની પસંદગી, દેહજ વગરનાં લગ્નો જેવી પરંપરાઓને ફરીથી ચલણમાં લાવવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. પ્રજ્ઞાપુરાણમાં રેવતી અને બલરામ, ગેરીબાદીને જીવનસંગિની મળી, લગ્નનો સાત્ત્વિક ઉદ્દેશ્ય, આદર્શ ગૃહસ્થ, યુગલ-મેરી અને થોમસ, સત્યવાન-સાવિત્રી, તપસ્વિની ગાંધારી, ધર્મપરાયણ શૈવ્યા વગેરે અનેક ઉદાહરણો રજૂ કરીને લોકો માટે જાગૃતિનો શંખનાદ કર્યો છે કે, પત્ની ભોગવિલાસ કે ઉપભોગની વસ્તુ નથી, પરંતુ તે સહધર્મચારિણી છે, જીવનસંગિની છે. તેને યોગ્ય સન્માન આપીને જ ધરને સ્વર્ગ બનાવી શકાય છે.

ગૃહસ્થજીવનને સ્વર્ગસમું બનાવનારો એક બીજો મહામંત્ર છે – સમર્પણ. પૂજ્ય ગુરુદેવ તેમજ વંદનીયા માતાજીએ એકબીજા પ્રત્યે સંપૂર્ણ સમર્પણ કરીને સમગ્ર જીવન વિશ્વને સમર્પિત કરી દીધું હતું. એટલા માટે તેમણે પ્રજ્ઞાપુરાણની અનેક કથાઓમાં ત્યાગ સમર્પણ, તપસ્યાનું મહત્વ પ્રતિપાદિત કર્યું છે. મુરલીનું સમર્પણ, ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનના સારથિ બન્યા, હનુમાનની સમર્પણ ભાવના વગેરે કથાઓ, ત્યાગ, તપસ્યા, પ્રેમ અને સમર્પણની ભાવના પ્રાણીમાત્રને જ નહીં, પરંતુ ભગવાનને પણ વશ કરી શકે છે, એવી ઘોષણા કરે છે. ગૃહસ્થજીવનની આધારશિલા આ જ છે. એના વગરના ધરને ધર્મશાળા જ કહી શકાય.

આજે પશ્ચિમી સંસ્કૃતિનો પ્રભાવ વધવાને કારણે ભારતીય સંસ્કૃતિ છિન્ન-ભિન્ન થઈ રહી છે અને કુટુંબોની શાંતિનો નાશ થઈ રહ્યો છે. આ વિષે પોતાના અભિપ્રાયો વ્યક્ત કરતાં પૂજ્ય ગુરુદેવ લખે છે કે ઊંડી આત્મીયતાની અનુભૂતિ, પોતીકાપણાની લાગણીનો ફેલાવો અને અંતરના સ્નેહ (હૈયાની હુંક)નું રસાસ્વાદન એ માણસની એક સ્વાભાવિક ભૂખ છે, જે કુટુંબમાંથી જ સંતોષાઈ શકે છે. એના જ આધારે પૂજ્ય ગુરુદેવે સમગ્ર વિશ્વમાં ગાયત્રી પરિવારની કલ્પના કરીને યુગનિર્માણ યોજનાનો એટલો ફેલાવો કર્યો છે કે જેનાથી એકવીસમી સદીમાં આખા વિશ્વને એક કુટુંબમાં

સાંકળી લેવાની આશા રાખી શકાય તેમ છે. પ્રજ્ઞાપુરાણમાં વર્ણવાયેલી ઊંડા સ્નેહનો સહારો, સહયોગથી રૂઝવેટનું ઘડતર, કાગાવાનો વિશાળ પરિવાર, સમાજ પ્રત્યે સમર્પિત ડેલ કાર્નેગી વગેરે દેશપરદેશની પ્રેરક કથાઓ દ્વારા એ સાબિત કર્યું છે કે, કુટુંબવ્યવસ્થાને પ્રોત્સાહન આપવા પાછળ ઋષિઓનો એવો મત હતો કે, માણસ તેને કારણે વ્યવસ્થિત રીતે ઉલ્લાસપૂર્ણ જીવન વિતાવીને આત્મકલ્યાણ અને વિશ્વકલ્યાણ તરફ આગળ વધતો રહેશે.

અધ્યાત્મક્ષેત્રે, ગૃહસ્થાશ્રમમાં મોહમાયાનાં વિશેષ બંધનો હોવાને કારણે એ બીજા આશ્રમો કરતાં ઊતરતો છે, એવી એક ભ્રમણા પ્રવર્તે છે, પરંતુ આ ભ્રામક માન્યતાનું ખંડન કરતાં પૂજ્ય ગુરુદેવ ધૌમ્ય ઋષિના માધ્યમ દ્વારા કહે છે કે, મનુષ્યના પતનનું કારણ ગૃહસ્થજીવન નથી, પરંતુ તેની નિર્ધારિત મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન છે. કામ, ક્રોધ કે મોહ જેવા મનોવિકારો ગૃહસ્થ કે વૈરાગી કોઈને પણ છોડતા નથી. તેના ઉપર કાબૂ મેળવવા માટે સંયમ અને વિવેકની આવશ્યકતા છે. ધરનો નહીં, પણ વિકારોનો ત્યાગ, હકીકતનું ભાન, સ્વર્ગની ઝાંખી, આશ્રમ નહીં, પરંતુ સ્વભાવ બદલો, પડકારોનો સામનો કરો, ભાગો નહીં, વગેરે અનેક પ્રેરકકથાઓ દ્વારા ગુરુદેવે એ સિદ્ધ કરી દીધું છે કે ધર એ આ ધરતી પરનું પ્રત્યક્ષ સ્વર્ગ છે કે જેમાં સત્પ્રવૃત્તિઓનાં બીજ વાવીને સ્વર્ગમાં જે હોવાની અલંકારિક કથાઓ કહેવાઈ છે, તે તમામ ઐશ્વર્યો પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. ગૃહસ્થાશ્રમની અન્ય વિશેષતાઓનો ઉલ્લેખ કરતાં પ્રજ્ઞાપુરાણમાં પૂજ્ય ગુરુદેવ તેને સદ્ભાવનાઓનો વિકાસ કરનારી પ્રયોગશાળા, પાઠશાળા કે વ્યાયામશાળા તરીકે ઓળખાવે છે. કુટુંબરૂપી ટંકશાળામાં સમર્થ રાષ્ટ્ર માટેના આધારસ્તંભ જેવા મહામાનવરૂપી સિક્કાઓ ઢાળવામાં આવે છે. ચારેય પુરુષાર્થો, પાંચેય મહાયજ્ઞો તેમજ તમામ ઋણોથી મુક્ત થવાના પ્રયત્નો પણ આ જ આશ્રમમાં કરવામાં આવે છે. વૈદિક યુગમાં ઋષિમુનિઓ સપત્નીક રહેતા

હતા એનો ઇતિહાસ સાક્ષી છે. સપ્તઋષિઓને પણ પત્નીઓ તેમજ સંતાનો હતાં. આપણા મોટાભાગના દેવો પણ ગૃહસ્થ જ છે અને અવતારરૂપમાં રામ તેમજ કૃષ્ણ પોતાની શક્તિઓ સમેત અવતર્યા હતા. એટલા માટે પૂજ્ય ગુરુદેવે દામ્પત્યજીવનની આવશ્યકતા તેમજ ઉપયોગિતાને લક્ષમાં રાખીને મર્યાદાપાલન માટે સદ્ગૃહસ્થનાં આદર્શરૂપોને અપનાવવાની પ્રેરણા આપી છે.

આ બધાના સારરૂપે, ગૃહસ્થજીવન કે સહ-જીવનની ધરી ઉપર જ વિશ્વપરિવારનું સમગ્ર માળખું ગોઠવાયેલું છે, એમ કહી શકાય. આ આશ્રમ જ બધા આશ્રમોનો આધાર અને પોષક છે. તેના વિના અન્ય આશ્રમોની કલ્પના પણ ના થઈ શકે. ગૃહસ્થાશ્રમ એ માનવજીવનનો એવો સમયગાળો છે કે જેના પર યોગ્ય ધ્યાન આપવામાં આવે તો માણસમાં દેવત્વના ઉદયનો અને ધરતી ઉપર સ્વર્ગના અવતરણનો, એમ બંને ઉદ્દેશ્યો પાર પાડી શકાય છે. સત્યુગમાં એમાં જ 'વસુધૈવ કુટુંબકમ્'નું દર્શન થતું હતું. હકીકતમાં ગૃહસ્થાશ્રમ એ બ્રહ્મચર્યરૂપી ગંગા, ગૃહસ્થરૂપી યમુના અને વાનપ્રસ્થરૂપી સરસ્વતીનો એવો સુંદર ત્રિવેણી સંગમ છે કે જ્યાંથી જીવનનો પ્રવાહ એકાકાર થઈને મહાપ્રયાણ તરફ આગળ વધે છે કે, જે માનવજીવનનું પરમ અને એકમાત્ર ધ્યેય છે.

આઈન્સ્ટાઈનને કોઈકે પૂછ્યું કે, “વિજ્ઞાને આટલાં બધાં સુખસાધનો શોધી આપ્યાં હોવા છતાંય આજે દુનિયામાં આટલા શોક-સંતાપ શા માટે છે?” તેમણે જવાબમાં કહ્યું, “સારા માણસો બનાવવા માટે કોઈ આયોજન કરવામાં નથી આવ્યું, એ એક જ ખામી રહી ગઈ છે. દેશ, સંપ્રદાય અને ભાષણનો ઝંડો લઈને ફરનારા બધે જ જોવા મળે છે, પરંતુ સારા માણસો બનાવવાની યોજના બનાવે તેવા માણસો ક્યાંય દેખાતા નથી.”

જૈરાપુરનો બાળરાજા

એ જમાનામાં દેશમાં અંગ્રેજોનું રાજ હતું. ઈ.સ. ૧૮૫૭ના બળવાની આગ ભારતમાં ફેલાઈ ત્યારે તો આ કૂર અત્યાચારીઓના શાસનનો અંત આ ભારતભૂમિ ઉપર જ આવશે, એવું લાગતું હતું.

સમગ્ર દેશમાં ક્રાંતિની જ્વાળા ભભૂકી ઊઠી હતી. હૈદરાબાદ પણ આ હવામાંથી બાકાત નહોતું. ત્યાંના દીવાન સર સાલારજંગ રાજ્યનો કારભાર સંભાળતા હતા. એ દીવાન અંગ્રેજોના દલાલ હતા. તે દેશભક્તોને દેહાંતદંડની સજા આપતાં જરા પણ ખચકાતો નહોતો. સાલારજંગ અને નિઝામ અફઝુલદૌલા, દેશભક્તો સાથે વિશ્વાસઘાત કરી રહ્યા હતા. તેમણે કેટલાય માણસોને અંગ્રેજો પાસે પકડાવી દીધા હતા.

હૈદરાબાદની નજીક જ જૈરાપુર નામનું એક નાનું રજવાડું હતું. રાજાના મૃત્યુ બાદ રાજકુમારને તેના વારસદાર તરીકે ગાદી ઉપર બેસાડવામાં આવ્યો. તે રાજકુમારની ઉંમર ભલે ઓછી હતી, પણ વીરતા, સાહસ, સમજણ અને દેશભક્તિમાં તે જરાય ઓછો નહોતો.

યુવરાજનું ભણતર, ગણતર અને ઘડતર રાષ્ટ્રીય વાતાવરણમાં થયું હતું. ઉપરાંત તેના ઉપર માતાપિતાના સંસ્કારોનો પણ ઊંડો પ્રભાવ હતો. તે નાનપણથી જ નાનાસાહેબ, તાત્યા ટોપે અને ઝાંસીની રાણી લક્ષ્મીબાઈની શૌર્યકથાઓ સાંભળતો આવ્યો હતો એટલે તેનામાં ભય નામની તાં કોઈ ચીજ હતી જ નહીં. એ તો પેલા દેશભક્તોની જેમ દુનિયાના વીરપુરુષોમાં પોતાનું સ્થાન બનાવવા ઈચ્છતો હતો.

એ રજવાડા ઉપર નિઝામ અને દીવાનની ખરાબ નજર હતી. તેઓ તેને હડપ કરી લેવા માગતા હતા. બાળરાજા રુહેલખંડના પઠાણો અને આરબોની સેના એકઠી કરીને અંગ્રેજોને હંફાવવા માંડ્યો, પરંતુ સરળ

સ્વભાવનો એ બાળક દીવાન સાલારજંગની ચાલાકીઓને સમજી ના શક્યો, તેથી એના છટકામાં ફસાઈ ગયો. દીવાને તેની ધરપકડ કરીને તેને અંગ્રેજોને સોંપી દીધો.

ખૂબ ત્રાસ અને ખૂબ લાલચો આપવા છતાંય એ બાળક ના તો માફી માગી કે ના તો પોતાના સાથીદારોનો ભેદ બતાવ્યો. અંગ્રેજ અધિકારી નિડોલ ટેલરને એ બાળક પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમ હતો. તેને પણ ટેલર પ્રત્યે ખૂબ આદર હતો. તે ટેલરને ‘અપ્પા’ કહીને સંબોધતો હતો. ટેલરને બાળક ક્રાંતિકારીઓનું રહસ્ય જણાવશે એવી ખાતરી હતી. તેણે ખૂબ પૂછપરછ કરી તેમ છતાંય બાળક રાજાનો જવાબ આ જ હતો.

“અપ્પા ! મારા હૃદયમાં આપના પ્રત્યે એટલે જ પ્રેમ અને શ્રદ્ધા છે, પરંતુ તમે જાણો છો કે આ મારા રાષ્ટ્રને લગતી બાબત છે. હું મારો જાન બચાવવા માટે દેશભક્તો સાથે દગો ના કરી શકું. જીવનમાં મસ્વાનું તો એકવાર આવવાનું જ છે. અંગ્રેજ અધિકારીઓ ભલે મને પકડીને ફાંસીએ ચડાવી દે, તેમની ગમે તે સજાને હું હસતે મોઢે સ્વીકારી લઈશ. બાકી વિદેશીઓનો ગુલામ બનીને નિર્માલ્ય જીવન જીવવાનું હું હરગીજ પસંદ નહીં કરું.”

પોતાની સમજાવટની પણ તેના ઉપર અસર ના પડી અને તેણે અંગ્રેજ રેસિડેન્ટને મળવાના પ્રસ્તાવને પણ ફગાવી દીધો, ત્યારે ટેલરને બહુ દુઃખ થયું. પણ છેવટે એક દિવસ તેણે તે બાળક પાસે જેલમાં જઈને અંગ્રેજો દ્વારા અપાયેલી દેહાંતદંડની સજા સંભળાવી દીધી.

બાળક રાજા ખૂબ ખુશ થયો. ટેલરને આશ્ચર્ય થયું. ફાંસીની સજા સાંભળીને પણ હાસ્ય ! ટેલરે તેની ખુશીનું કારણ પૂછ્યું તો તેણે જવાબ આપ્યા, “અપ્પા !

ફાંસી કે કાળાપાણીની સજામાં દેશભક્તો સાથે દગો કરવા જેટલું દુઃખ નથી, કારણ કે, ફાંસી ઉપર ચડીને તો આપણે આ જીવનમાં જ અને એક જ વાર દુઃખ વેઠવું પડે છે. જ્યારે દેશભક્તો સાથે દગો કરવાથી આ આત્મા ઉપર રાષ્ટ્રદ્રોહનું આળ ચઢવાને કારણે આત્માને કેટલાય જન્મો સુધી દુઃખ વેઠવું પડશે. એટલા માટે આવા ધૃષ્ટાસ્પદ જીવન કરતાં હું મૃત્યુને વધારે પસંદ કરું છું.”

“બેટા ! આ સંજોગોમાં હું તને કઈ રીતે મદદરૂપ થઈ શકું ?”

“જો તમે મદદ જ કરવા ઇચ્છતા હો તો મને તોપના ગોળાથી ઉડાડવાની વ્યવસ્થા કરી દેજો. હું ફાંસીને ચોરોની સજા ગણું છું. હું ચોર નથી, દેશભક્ત છું. મારા રાષ્ટ્રભક્તિના અપરાધ બદલ જ મને દેહાંતદંડની સજા અપાઈ છે. જો તમે તમારી સરકાર પાસે મને તોપના ગોળાથી ઉડાડવાની વ્યવસ્થા કરી આપશો, તો આ બાળક કેવી ખુમારીથી ‘ભારત માતાની જય’ બોલીને શાંતિથી પોતાના જીવનનો અંત આણે છે, તે જોઈ લેજો.”

ટેલર એ વખતે તો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો પણ ચૂપચાપ બેસી ના રહ્યો. તેણે ખૂબ દોડધામ કરીને દેહાંતદંડની સજાને કાળાપાણીમાં ફેરવી નંખાવી. પણ

એ બાળક કાળાપાણીની સજાને અપમાનજનક માને છે, એની તેને ખબર નહોતી. બાળકે સજામાં ફેરફાર થયાની વાત જાણી ત્યારે તેના મોંઢામાંથી આ શબ્દો નીકળ્યા, “ ટેલર અપ્પાએ મારી સાથે આવું કર્યું ? તેમને કદાચ ખબર નહીં હોય કે મારો દરેક સૈનિક ફાંસી અને કાળાપાણીની સજાને અપમાનજનક અને કાયરતાપૂર્ણ માને છે. તો પછી હું તો તેમનો રાજા છું. તેથી હું જીવી તો બહાદુરીથી અને મરવાનો વખત આવશે તો પણ હું બહાદુરીથી જ મોતને ભેટીશ.”

બાળક રાજાને જ્યારે કાળાપાણીની સજા માટે લઈ જતા હતા, ત્યારે તેણે મજાકમાં જ પાસે બેઠેલા એક અંગ્રેજ અધિકારીની પિસ્તોલ લઈ લીધી અને થોડીવાર સુધી આમતેમ ફેરવીને તેને જોતો રહ્યો અને લાગ મળતાં જ તેણે પોતાના લમણે ગોળી ઝીંકી દીધી.

તે વીર બાળકે પોતાની ટેક પૂરી કરી બતાવી. આજે પણ આખી દુનિયા એ બાળકની હિંમત અને વીરતાનાં વખાણ કરે છે. જે દેશમાં આવા બહાદુર અને દેશભક્ત બાળકો જન્મતા હોય, તેને લાંબો સમય ગુલામી વેઠવી પડતી નથી અને ખરેખર એક દિવસ એવો ઊગ્યો કે જ્યારે દેશવાસીઓને સ્વતંત્રતા મળીને જ રહી.

યુગ સૈનિકોને અનુરોધ

દેશના જુદાજુદા ભાગોમાં યુગસેનાના સંગઠનો ઊભાં કરવામાં આવ્યાં છે. આખા દેશમાં ઠેકઠેકાણે, સરઘસો, રેલીઓ, પ્રદર્શનો તેમજ સાઈકલ અને પદયાત્રાનાં આયોજનો થઈ રહ્યાં છે. યુગસૈનિકોને આંદોલનાત્મક કે સંઘર્ષાત્મક પગલાંની શરૂઆત કરતાં પહેલાં આપણા સંગઠનને મજબૂત બનાવવાના પ્રયત્નો કરવા માટે અનુરોધ છે. ‘સંઘે શક્તિ કલિયુગે’ અનુસાર મોટાં કાર્યો, સંગઠનશક્તિ વડે જ થઈ શકે છે. એના વગર કરવામાં આવતું આંદોલન આસુરી શક્તિઓ સામે નબળું પડે છે અને તેને કારણે યુગસૈનિકનું મનોબળ ઘટે છે. એટલા માટે સંગઠનને મજબૂત બનાવ્યા પછી જ આંદોલનાત્મક કાર્યવાહીની શરૂઆત કરવી જોઈએ. આપણો ઉદ્દેશ્ય લોકોનું વિચાર-પરિવર્તન કરવાનો છે, કોઈના પ્રત્યે દ્વેષ, ઘૃણા અને બદલાની ભાવનાથી હિંસાત્મક પગલાં ભરવાનો નથી. આપણે હકીકતો અને સમજાવટના આધારે (દાખલા-દલીલોથી) લોકોને સાચા માર્ગે લાવવાના પ્રયત્નો કરવાના છે. જનતા તમને સાંભળવા માટે તૈયાર થઈ જાય તે માટે; રેલીઓ, સરઘસો વગેરે માધ્યમોથી વાતાવરણ ઊભું કરવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈશે.

આસ્તિકતા – સદાચારની જનેતા

આસ્તિકતાનો અર્થ છે – ઈશ્વરને માનવો. ઈશ્વરને માનવાનો અર્થ છે, તેના અનુયાયી બનવું અને અનુયાયી બનવાનો અર્થ છે – તેના વિચાર, આદેશ અને આદર્શ પ્રમાણે વર્તવું. આસ્તિકતા પોતે જ એક એવી ઉદાત્ત ભાવના છે કે જેને દરેક માણસે વિકસાવવી જ જોઈએ. જેણે ચિદાનંદની સાધના માટે આ સમર્થ જીવન આપ્યું છે, એક એકથી ચઢિયાથી વિશેષતાઓ અને ક્ષમતાઓ આપી છે, એ પરમાત્માને માનવા, તેમાં શ્રદ્ધા રાખવી એ માણસનું પરમ પાવન કર્તવ્ય છે. ઉપરાંત આસ્તિકતા એ એક મોટું બળ પણ છે. આસ્તિકતાની ભાવના એક એવી અખૂટ અને અમોઘ શક્તિ છે કે જેના આધારે માણસ આફતોના વિકટમાં વિકટ મહાસાગરને પણ સહજ પાર કરી શકે છે.

બધી બાજુથી નિરાશ થયેલો આસ્તિક માણસ ઈશ્વરનું શરણ લઈ લે છે, ત્યારે તેને જ પોતાનો સૌથી મોટો સાથી અને સહાયક માની લે છે. સર્વશક્તિમાન પરમાત્માનો પાલવ પકડતાંની સાથે જ તેનામાં આત્મબળ, આત્મવિશ્વાસ અને ઉત્સાહભરી આશાનો સંચાર થવા લાગે છે. પ્રકાશ પામતાંની સાથે જ અંધકાર દૂર થઈ જાય છે અને માણસમાં મુશ્કેલીઓ સહન કરવાની અને તેને દૂર કરવાની હિંમત આવી જાય છે. ઈશ્વરમાં અખંડ વિશ્વાસ રાખનારો સાચો આસ્તિક જીવનમાં ક્યારેય હાર માનતો નથી. પહેલું તો તેને વિશ્વાસ હોય છે કે પરમાત્મા તેને સુખ, દુઃખ કે કૃપા – જે કાંઈ પણ આપે છે, તેમાં માણસનું કલ્યાણ જ સમાયેલું હોય છે. એટલા માટે તે આનંદ-ઉલ્લાસ કે શોક-દુઃખ કશાયથી પ્રભાવિત થઈ જતો નથી. બીજું પરમાત્મામાં શ્રદ્ધા હોવાને કારણે તેનામાં દુઃખો સહન કરવાની શક્તિ જળવાઈ રહે છે. આસ્તિક વ્યક્તિ પરમાત્માનું નામ લઈને મુશ્કેલી વેઠવાનું તો શું, તેનું

નામ લઈને ઝેર પી જવાનું કે ફાંસીએ ચડવાનું પણ હસતા મોંઢે સ્વીકારી લે છે. મીરા, મન્સૂર, ઈસા કે પ્રહ્લાદ વગેરે આવા જ અડગ આસ્તિક હતા.

નાસ્તિક માણસ પાસે પરમાત્મા કે એના જેવો; બળ, શક્તિ કે સાહસનો બીજો કોઈ સ્રોત હોતો નથી, એટલા માટે તે મુશ્કેલી આવે ત્યારે નિરુપાય કે લાચાર બનીને ખૂબ જ અશાંત, હતાશ અને હાંફળો-ફાંફળો બની જાય છે. દુનિયામાં માનસિક વિઘ્નોથી ગભરાઈને પાગલ બની જનારા અથવા આત્મહત્યા કરનારા માણસનું માનસિક પરીક્ષણ જો કરી શકાય અને તેમના વિચારો તેમજ આસ્થાઓનો તાગ કાઢી શકાય તો તેઓ ચોક્કસ નાસ્તિક ભાવનાવાળા જ માલૂમ પડશે.

આસ્તિકતા માત્ર બાહ્ય મુશ્કેલીઓમાં મદદગાર થનારું બળ કે આધાર છે એવું નથી, પરંતુ એ કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ કે લોભ જેવા આંતરિક શત્રુઓથી પણ રક્ષણ કરે છે. આસ્તિક માણસ કણકણમાં ભગવાનનાં દર્શન કરે છે. એનો આંતરિક વિશ્વાસ કહે છે કે બીજાં અન્ય પ્રાણીઓ પણ મારી જેમ જ પરમાત્માના પ્રિય પુત્ર, અનુયાયી કે પ્રતિબિંબ જેવા જ છે. આવા વિશ્વાસથી આલોકિત દરેક સાચો આસ્તિક દરેક પ્રાણીને પોતાના ભાઈ, બહેન જેવા જ માને છે અને તેવો જ પ્રેમાળ વ્યવહાર કરે છે. પોતાના સંપર્કમાં આવનારો દરેક માણસ જો તેને પોતાના ભાઈબહેન જેવો જ લાગતો હોય ત્યારે સાચો આસ્તિક તેની પ્રત્યે કૂર, કઠોર કે છળકપટભર્યો વ્યવહાર શી રીતે કરી શકે? તે તો બધા સાથે નિષ્કપટ અને પ્રેમભર્યો વ્યવહાર જ કરશે. તે ભ્રાતૃભાવથી પ્રેરાઈને હંમેશાં બધાયની સેવા-સહાયતા કરવા માટે તત્પર રહેશે. તે કોઈનીય સાથે સ્વાર્થ કે દગાથી ભરેલો વ્યવહાર કદાપિ નહીં કરે. એ રીતે સાચો આસ્તિક સહજપણે આત્મકલ્યાણ તરફ દોરી

જનારી મહાન ભાવનાનો અધિકારી બની જાય છે. કામ, કોપ, મોહ કે લોભ વગેરે શત્રુઓ જ્યારે માણસનું મન મલિન કે અસુરક્ષિત હોય ત્યારે જ આક્રમણ કરતા હોય છે. આસ્તિક માણસનો ઈશ્વર પ્રત્યેની શ્રદ્ધા તેમજ તેની પરમાત્માની અનુભૂતિ તેના હૃદયને આનંદી અને ઉજ્જવળ બનાવવામાં સહાયક નીવડે છે. તેના વિચારોમાં હરઘડી પરમાત્માનો નિવાસ રહે છે; જેનાથી સુરક્ષિત થયેલા હૃદય ઉપર આસુરી વૃત્તિઓ કદી વર્ચસ્વ જમાવી શકતી નથી.

જ્યારે કોઈ આસ્તિક માણસ પૂરેપૂરા ભરોસાથી પોતાના ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન સમેત પોતાનું સમગ્ર જીવન જ્યારે પરમાત્મા અથવા તેના ઉદ્દેશ્યોને સમર્પિત કરી દે છે, ત્યારે તેને પોતાના જીવનની કોઈ પણ પ્રકારની ચિંતા કરવાની જરૂર રહેતી નથી. તેમ છતાંય જો તે ચિંતા કરતો હોય તો સમજવું કે તેણે પોતાની જવાબદારીઓ સંપૂર્ણ રીતે સર્વશક્તિમાન ઈશ્વરને સોંપી નથી અથવા તો, પોતે પોતાનું સર્વસ્વ સંપૂર્ણ રીતે પરમેશ્વરને સમર્પી દીધા પછી, ઈશ્વર પાસેની પોતાની એ અમાનતની ઈશ્વર સારસંભાળ લેતા જ રહેશે – એ વિષેની ઈશ્વરની પ્રમાણિકતા પ્રત્યે શંકા રાખતો હશે. જે માણસ પૂરેપૂરો ઈશ્વરનો બની જાય છે; તેની તમામ જવાબદારીઓ ઈશ્વર સહર્ષ પોતાના માથે લઈ લે છે અને એમાં ક્યારેય ચૂક કે વિશ્વાસઘાત કરતા નથી.

આસ્તિકતા સદાચારની જનની છે. જે માણસ આસ્તિક હશે, દરેક જગ્યાએ અને દરેક પ્રાણીમાં ભગવાનનાં દર્શન કરતો હશે, તે કોઈ દુરાચાર કરવાની હિંમત જ નહીં કરે. તે કાયમ સાચા આસ્તિકને કે સાચા ઈશ્વરભક્તને છાજે તેવાં કાર્યો અને વિચારો કરવાના જ પ્રયત્નો કરશે. ઈશ્વરનો આદેશ કે આદર્શ – સત્યમ્, શિવમ્, સુંદરમ્ સિવાય બીજો કશો હોઈ જ ના શકે. પ્રેમ, સત્ય, સહકાર અને સેવાભાવના – આ બધા આસ્તિકના વિશેષ ગુણો છે. ચોરી, લુચ્ચાઈ, છળકપટ, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, લોભ, મોહ, કામ વગેરેને

લગતી દુષ્કૃતિઓ સાથે આસ્તિક માણસને કોઈ સંબંધ રહેતો નથી. આસ્તિકતા દ્વારા ઈશ્વર સાથે ભાવનાત્મક સંપર્ક રાખનારો માણસ તો પોતાના જીવનને, તેને અનુરૂપ ઉન્નત અને ઉત્કૃષ્ટ બનાવવાના જ પ્રયત્નો કરશે. આજે દુનિયામાં જે શાંતિ, વ્યવસ્થા અને સહકારની ભાવનાની જરૂર જણાય છે તે આસ્તિકતા દ્વારા સહજ રીતે જ પામી શકાય છે.

જો સંસારના બધા જ માણસો સંપૂર્ણરૂપે આસ્તિક થઈને ઈશ્વરના આદર્શોને અપનાવી લે તો કોઈ કોઈને હેરાન કરવાનો કે છેતરવાનો પ્રયત્ન જ નહીં કરે, તો પછી બધા લોકો પોતાની મર્યાદાઓમાં જ સંતુષ્ટ રહીને શાંતિથી જીવન પસાર કરશે. આજે લોકો માત્ર પોતાનો સ્વાર્થ જ જુએ છે, કોઈ બીજાની સુખસગવડો કે બીજાના અધિકારોનું ધ્યાન રાખતું જ નથી. આજે દુનિયામાં ચોમેર ફેલાયેલા અનાચારનું મૂળ કારણ આ જ છે. જો આજથી આસ્તિકતાનો વ્યાપક પ્રચાર થઈ શકશે, લોકો ઈશ્વરને સાચી ભાવનાથી જાણવા અને માનવા લાગશે, તેનાથી ડરવા લાગશે; તો બધા અપરાધોનો કાલે જ અંત આવી જશે અને જેની ઘણા લાંબા સમયથી અપેક્ષા કરવામાં આવી રહી છે, તેવું રામરાજ્ય સાકાર થઈ ઊઠશે.

માત્ર જપ, તપ, પૂજાપાઠ કરી લેવાથી અથવા કોઈ દેવમંદિરમાં જઈને પ્રણામ કરવાથી જ કોઈ આસ્તિક નથી બની જતું. આસ્તિકતાનો અર્થ છે – પોતાના વિચારો અને કાર્યોને ઉમદા, ઉત્કૃષ્ટ બનાવવાં. પોતાને આસ્તિક ગણાવતો હોય અને પોતે ઈશ્વરમાં વિશ્વાસ પણ રાખતો હોય, તેમ છતાંય જો કોઈ માણસ વાસના કે સાંસારિક તૃષ્ણાનો ગુલામ હોય, તો તેને આસ્તિક નહીં પણ આડંબરી, દંભી કહેવો જોઈએ. તેને કોઈપણ રીતે આસ્તિક માની ના શકાય, તેને સન્માન ના આપી શકાય. પ્રાણીમાત્રમાં પરમાત્માનાં દર્શન કરવાં અને તેને અનુસાર દરેકનો આદર કરવો, તેમની સાથે ઉદારતા, પ્રેમ અને દયાથી ભરેલો વ્યવહાર કરવો એ જ આસ્તિક માણસનાં સાચાં અને શ્રેષ્ઠ

લક્ષણો છે.

આસ્તિકતાની ભાવના માણસમાં શક્તિરૂપે વિકસિત થઈને તેને કૃતાર્થ, ધન્ય બનાવી દે છે. પોતાને આસ્તિક ગણાવવા છતાંય જેનામાં ભગવદ્ ભક્તિનો અભાવ હોય, તે દંભી છે, તેની આસ્તિકતા શંકાસ્પદ છે, ભરોસાપાત્ર નથી. જેના હૃદયમાં આસ્તિકતા દ્વારા ભક્તિભાવનાનો ઉદય થઈ જાય છે; તેનું જીવન આનંદસભર બનીને સફળ થઈ જાય છે, સાર્થક થઈ જાય છે. ભક્તિ જાગૃત થતાંની સાથે જ માણસમાં સુખ, શાંતિ, સંતોષ વગેરે ઈશ્વરીય ગુણો ઊપસી આવે છે. ભક્તને પોતાના પરમપ્રિય પરમાત્મા પ્રત્યે આંતરિક દુઃખ, ક્ષોભ, ઈર્ષ્યા કે દ્વેષ રાખવાનું કોઈ કારણ રહેતું નથી. ભક્તનો દષ્ટિકોણ ઉદાર અને વિચારશૈલી વ્યાપક બની જાય છે. તેને સંસારનાં તમામ પ્રાણીઓ પ્રત્યે પ્રેમ અને ભાઈચારાની લાગણીનો અનુભવ થાય છે. તે દરેક માણસને પોતાના ગણીને અને પોતે બધાનો થઈને તે વામનમાંથી વિરાટ બની

જાય છે. હરક્ષણ, હરઘડી, હરપ્રહર તેનું ધ્યાન ઈશ્વરમાં લાગેલું જ રહે છે. દુનિયાની કોઈ મુશ્કેલી, કોઈ વ્યથા તેને પજવી શકતી નથી. તે આ શરીર સમેત જ જીવનમુક્ત થઈને ચિદાનંદનો અધિકારી બની જાય છે. આસ્તિકતા પરિપક્વ થવાનું પરિણામ આવું હોય છે. તો પછી ભગવાનનું સાંનિધ્ય, તેનો સહવાસ અને તેની ભક્તિ પામીને કૃતાર્થ થવા માટે સાચા આસ્તિક બનીને પોતાનું જીવન ધન્ય બનાવવાની ઈચ્છા ભલા કોને નહીં હોય ?

સાચી આસ્તિકતામાં પ્રેરણાની સાથે સાથે એક આકર્ષણ, એક ચુંબકત્વ પણ હોય છે. આસ્તિકતા જે રીતે માણસને ઈશ્વર તરફ દોરી જાય છે; તે જ રીતે ઈશ્વરીય તત્ત્વોને પણ માણસ તરફ આકર્ષી લાવે છે. જેને કારણે માણસ અને ભગવાન વચ્ચેનું અંતર તરત જ સમાપ્ત થઈ જાય છે. આસ્તિક, ભગવાન સુધી પહોંચવા માટે અને ભગવાન, આસ્તિક સુધી પહોંચવા માટે એક સાથે જ પ્રયાણ કરી દે છે.

સુવિચાર અને કુવિચાર

હૃદયમાં સ્વાર્થ અને ત્યાગની ભાવના વચ્ચે હંમેશાં યુદ્ધ ચાલતું રહે છે. સ્વાર્થ કહે છે કે સઘળું આપણા માટે જ લઈ લેવું જોઈએ. આપણા માટે જ રાખી લેવું જોઈએ અને બધાં સુખસાધનો આપણે એકલાએ જ ભોગવવાં જોઈએ. ત્યાગની ભાવના કહે છે કે, સંસાર આપણો નથી, પરમાત્માનો છે. એટલા માટે તેમાંથી ચોરી ના કરવી જોઈએ, તેની રખેવાળી કરવી જોઈએ. આપણને રખેવાળ કે માળી બનીને મોકલવામાં આવ્યા છે. એટલા માટે આ બગીચાની રખેવાળી કરવી, તેનું સિંચન કરવું એ જ આપણું કર્તવ્ય છે.

આ બંને પ્રકારના વિચારો મનમાં જોરશોરથી ઊઠે છે અને અંદરોઅંદર ટકરાય છે. ક્યારેક એક છવાઈ જાય છે તો ક્યારેક બીજો. આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ આ જ કળિયુગ અને સત્યયુગ છે. જ્યારે માણસ ખરાબ વિચારોમાં ઘેરાયેલો હોય તો, સમજી લેવું કે એ કલિયુગનો સમય છે અને જ્યારે ત્યાગની ભાવનાઓ બળવત્તર હોય ત્યારે એ માણસ, એ સમય સત્યયુગી છે એમ સમજી લેવું.

પાયતતંત્ર માટે ગુણકારી ઔષધિ - બિલ્વફળ - (બીલું)

બીલાંને ઔષધશાસ્ત્રમાં બિલ્વફળ કહેવાય છે. શાંડિલ્ય (પીડાહારી), શ્રીફળ, સદાફળ વગેરે તેનાં અન્ય નામો છે. તેના ગર્ભને 'બિલ્વકર્કટી' કહેવાય છે અને સૂકા માવાને 'બેલગિરી' કહેવાય છે. તેનું ફળ પાકે ત્યારે લીલામાંથી સોનેરી પીળા રંગનું થઈ જાય છે. ફળનું કોચલું તોડી નાખવાથી મીઠો રેસાદાર માવો નીકળે છે. તેમાં નાનાં-મોટાં અસંખ્ય બીજ હોય છે. તે આધ્યાત્મિક દષ્ટિએ અગત્યનું હોવાને કારણે તેનાં વૃક્ષો મંદિરોની આસપાસ ઉગાડવામાં આવે છે.

બજારમાં બે પ્રકારનાં બીલાં મળે છે. નાનાં, જંગલી અને મોટાં બગીચામાં ઉછેરવામાં આવેલાં. બંનેના ગુણો એકસમાન હોય છે. જંગલી વૃક્ષનાં ફળો નાનાં અને કાંટા વધારે હોય છે; જ્યારે ઉછેરાયેલા વૃક્ષમાં ફળો મોટાં અને કાંટા ઓછા હોય છે.

બિલ્વફળ સરળતાથી ઓળખાય એવું હોય છે. એનો આડો છેદ લેવાથી એ ૧૦-૧૫ ભાગોમાં વહેંચાયેલું દેખાય છે, જે દરેક ભાગમાં ૬થી ૧૦ બીજ હોય છે. આ બધાં બીજ સફેદ ચીકણા માવાથી પરસ્પર જોડાયેલા હોય છે. તે મોટેભાગે સરળતાથી મળી રહેતા હોવાને કારણે તેમાં ભેળસેળ હોવાની ખાસ શક્યતા નથી.

સંગ્રહ, જાળવણી અને વપરાશ યોગ્ય સમયે તથા મર્યાદા : નાનાં કાચાં બીલાં ભેગાં કરીને તેમની બરાબર છાલ ઉતારીને ગોળ પતીકા જેવા ચક્રતા કાપીને સુકાવીને મોઢાબંધ ડબ્બામાં ભેજ વગરની ઠંડી જગ્યાએ રાખવા જોઈએ. ઔષધી તરીકે મોટેભાગે જંગલી બીલાં વપરાય છે. ખાવા કે શરબત બનાવવા માટે ગ્રામ્ય અથવા ઉછેરાયેલાં બિલાં વાપરવામાં આવે છે. એનો વપરાશી ઉપયોગી સમયગાળો એક વર્ષ જેટલો છે.

ગુણકર્મ સંબંધી વિભિન્ન અભિપ્રાયો : આચાર્ય

ચરક અને સુશ્રુત બંનેએ બીલાંને ઉત્તમ સંગ્રહી ગણાવ્યાં છે. તે વાયુશામક હોવાને કારણે તેના ગ્રાહી-ગુણને લીધે તેને પાયતતંત્ર માટે સમર્થ ગુણકારી ઔષધી માનવામાં આવેલ છે. આયુર્વેદના અનેક ગુણો અને યોગોમાં બીલાંનું મહત્ત્વ કહેવાયું છે. તે ઉપરાંત એકલા બીલાંનું ચૂર્ણ, ગર્ભ, પાંદડાં અને રસ પણ ખૂબ જ ફાયદાકારક છે.

ચક્રદત્ત બીલાંને જૂનો મરડો, ઝાડા તેમજ મસા ઉપર વિશેષ ફાયદાકારક માને છે. બંગસેન અને ભાવપ્રકાશમાં પણ તેને આંતરડાના રોગો ઉપર ગુણકારી ગણાવાયું છે. ડૉ. ખોટી લખે છે કે બિલ્વફળ હરસને અટકાવે છે અને કબજિયાત દૂર કરે છે. તેનાથી આંતરડાની કાર્યક્ષમતા વધે છે, ભૂખ સુધરે છે અને ઈન્દ્રિયોને બળ મળે છે.

ડૉ. નાડકર્ણી તેને ગેસ્ટ્રોએન્ટ્રેડ્રાઈટિસ તેમજ કોલેરાના એપીડેમિક વિકારોમાં અત્યંત ઉપયોગી અને અચૂક ઔષધિ તરીકે વર્ણવે છે. તેનામાં બેક્ટેરિયાના પ્રભાવને નાબૂદ કરવાની પણ ક્ષમતા છે. ડૉ. ડિમકના મતાનુસાર શિલ્વફળ કાચી અને પાકી બંને અવસ્થામાં આંતરડા માટે ગુણકારી છે. કાચાં કે અર્ધાં પાકેલાં ફળ સ્વાદ અને ગુણમાં તૂરાં હોય છે. તેમાં રહેલા ટેનિન અને રેષા(મ્યુસીલેજ)ને કારણે તે ઝાડામાં લાભકારી છે. જૂનો મરડો, અલ્સરેટિવ કોલાઈટિસ જેવા અસાધ્ય જીર્ણરોગોમાં પણ તે લાભકારી છે. પાકું ફળ હળવું રેચક હોય છે. એ રોગનિવારક હોવા ઉપરાંત આરોગ્યવર્ધક પણ છે.

બ્રિટિશ ફાર્મેકોપિયામાં એના ત્રણ રીતે ઉપયોગો બતાવવામાં આવ્યા છે - તાજાં કાચા ફળનો ૧/૨ થી ૧ ચમચી એકવાર, સૂકાં કાચાં બીલાંની કાચલીનું ધોણ ૧થી ૨ ચમચી બેવાર, બીલાંનું ચૂર્ણ ૨થી ૪ ગ્રામ. આ

બધા એક યા બીજી રીતે સંગ્રહણી તેમજ લોહી સાથેના ઝાડા ઉપર ત્વરિત લાભ આપે છે. પશ્ચિમી વૈજ્ઞાનિકોએ બીલાંની છાલનું ચૂર્ણ 'તૂરું' હોવાને કારણે, તેને ગ્રાહીગુણનું પૂરક માન્યું છે, તેમજ તેની છાલ અને માવા બંનેનું ચૂર્ણ આપવાની ભલામણ કરી છે. જૂના મરડામાં દરદીને ક્યારેક કબજિયાત રહે છે તો ક્યારેક ઝાડા થઈ જતા હોય છે, તેથી બીજી દવાઓ કામ આવતી નથી. બીલાંના ઉપયોગથી તેમાં ખૂબ રાહત થાય છે અને આવા જીર્ણરોગથી છુટકારો મળે છે.

બીલાંમાં રેષાનું પ્રમાણ એટલું વધારે હોય છે કે, તે, ઝાડા પછી તરત જ આંતરડામાં પડેલા ચીરાને ઝડપભેર રૂઝાવીને આંતરડાને ફરીથી સ્વસ્થ બનાવવા માટે પૂરેપૂરા સક્ષમ હોય છે. તેનાથી આંતરડાની દિવાલો સાથે મળ ચોંટી રહેતો નથી અને આંતરડા નબળાં થવામાંથી બચી જાય છે.

હોમિયોપેથીમાં બીલાંનાં ફળ અને પાંદડાં બંનેના સમાન ગુણો હોવાનું મનાયું છે. દૂઝતા હરસ અને જૂના મરડા ઉપર એનો પ્રયોગ ખૂબ લાભકારી નીવડે છે. જુદા-જુદા પ્રમાણમાં બીલાંના બાષ્પરસનો (ટીચરનો) ઉપયોગ કરવાથી આશ્ચર્યકારક લાભ થતો જણાયો છે.

રાસાયણિક બંધારણ : બિલ્વફળના ગર્ભમાં મ્યુસિલેઝ, પેક્ટિન, શર્કરા અને ટેનિન જેવા મૂળભૂતરૂપે ગ્રાહી તત્ત્વો રહેલાં હોય છે. તેમાં માર્મોલોસિન નામનું એક મૂત્રવર્ધક રસાયણ હોય છે, જે બહુ થોડા પ્રમાણમાં વિરેચક પણ હોય છે. તે સિવાય તેના બીજામાંથી મળતું એક સાધારણ પીળા રંગનું તીખું તેલ (લગભગ ૧૨ ટકા જેટલું) પણ રેચક હોય છે. તેમાં ૪.૬ ટકા જેટલી સાકર, ઉક્ર્યનશીલ તેલ અને કડવું તત્ત્વ અને ૨ ટકા ભસ્મ પણ હોય છે. ભસ્મમાં કેટલીયે જાતના જરૂરી કારો હોય છે. બીલાંના પાનમાં એક લીલાશ પડતું પીળું તેલ, ઈગેલિન હોય છે. ઈગેલિનમાં ઈગેલિનિન નામનું આલ્કેલાઈડ પણ મળી આવ્યું છે. તેના મૂળ અને થડની છાલમાં પણ ભરપૂર ઔષધિય ગુણો હોય

છે. તેની આંતરત્વચામાં કેટલાય વિશિષ્ટ આલ્કેલાઈડ યૌગિકો અને ખનિજકારો હોય છે.

ભારતમાં સૌથી વધુ લોકો જેનાથી પીડાય છે, તે 'કરમિયા' ઉપર બીલું ખૂબ ઉપયોગી છે. તે કરમિયાને મારી નાખીને બહાર કાઢી નાખે છે. વૈજ્ઞાનિકો પાકા ફળને શક્તિવર્ધક તેમજ હૃદયને મજબૂત બનાવનાર માને છે તેમજ તેનાં પાંદડાં અને રસને સાધારણ સોજા અને મધુપ્રમેહ તેમજ શ્વાસના રોગો માટે લાભકારી માને છે.

ગ્રાહ્ય અંગો : બીલાંના ફળ, ગર્ભ, બિલ્લીપત્ર, મૂળ તેમજ છાલનું ચૂર્ણ. ચૂર્ણ માટે કાચાં, મુરબ્બા માટે અર્ધા પાંકેલાં અને શરબત માટે પાકાં ફળો લેવામાં આવે છે. તૂરા રસનો પ્રયોગ કરવો હોય તો દિવસમાં બેથી ત્રણ વખત લઈ શકાય.

સ્વરસ : રથી ૪ ચમચી એટલે કે ૧૦થી ૨૦ મિ.લિ.

શરબત : ૪થી ૮ ચમચી એટલે કે ૨૦થી ૪૦ મિ.લિ. પાચનતંત્રમાં ઉપયોગ કરવા માટે મોટેભાગે ચૂર્ણનો ઉપયોગ જ થાય છે. કાચાં ફળ વધારે લાભકારી હોય છે. એટલા માટે ચૂર્ણને શરબત વગેરે કરતાં વધારે મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે.

નિર્ધારણ પ્રમાણે પ્રયોગ : તેનું મૂળ અનુપાન મધ કે ખાંડની ચાસણી હોય છે.

બાળકોને જ્યારે દાંત ફૂટે ત્યારે ઝાડા થાય છે. એ વખતે બીલાંનું ૧૦ ગ્રામ ચૂર્ણ અધપાશેર પાણીમાં ગરમ કરીને, બાકી રહેતા ૨૦ ગ્રામ સત્ત્વને; ૫ ગ્રામ મધમાં ભેળવીને દિવસમાં ૨-૩ વાર આપવાથી ખૂબ ફાયદો થાય છે. જૂના મરડામાં અને કબજિયાતમાં પાકાં ફળનું શરબત અથવા ૧૦ ગ્રામ બીલાંનું ચૂર્ણ ૧૦૦ ગ્રામ ગાયના દૂધમાં ઉકાળીને ઠંડું પાડીને આપવામાં આવે છે. ખૂબ વધારે અથવા લોહી સાથેના ઝાડા થયા હોય ત્યારે ફક્ત કાચાં ફળોનું ૫ ગ્રામ ચૂર્ણ ૧ ચમચી મધ સાથે ૨-૪ વખત આપવામાં આવે છે. કબજિયાત અને મરડામાં પાંદડાંનો ૧૦ ગ્રામ રસ લગભગ રથી ૩

કલાકના અંતરે ૪-૫ વખત આપવાથી ફાયદો થાય છે. કોલેરા વખતે બીલાંનું શરબત અથવા ગરમ પાણી સાથે બીલાંનું ચૂર્ણ આપવામાં આવે છે.

બંધકોષમાં સાંજે બીલાંનો ગર્ભ, સાકર સાથે લેવો જોઈએ. તેમાં મુરબ્બો પણ લાભકારી છે. મંદાગ્નિ, ઝાડા તેમજ પેટની ચૂંકમાં પણ બીલાંનું ચૂર્ણ ત્વરિત લાભ આપે છે. કાયાં ફળનો માવો ગોળ સાથે શેકીને અથવા મધમાં ભેળવીને આપવાથી લોહી દૂઝતા હરસ અને ઝાડામાં ખૂબ લાભ થાય છે. આવા સંજોગોમાં બને ત્યાં સુધી પાકાં ફળનો ઉપયોગ ના કરવો જોઈએ. તેની ત્રાહીક્ષમતા વધારે હોવાને કારણે નુકસાન થવાની સંભાવના રહે છે. પાકું ફળ કબજિયાત દૂર કરવા માટે ઉપયોગી છે. પાંદડાંનો રસ આષાઢ કે શ્રાવણ માસમાં કાઢવામાં આવે તો જ ઉપયોગી નીવડે છે. બીજી ઋતુઓમાં કાઢેલો રસ એટલો ઉપયોગી હોતો નથી. બીલાંનાં પાંદડાંનો રસ કાળા મરી સાથે આપવાથી જૂની

કબજિયાત અને કમળા ઉપર ઉપયોગી છે. કોલેરા સામે રક્ષણ મેળવવા માટે પણ ફળનો ગર્ભ ઉપયોગી છે.

અન્ય ઉપયોગો : આંખોના રોગો માટે પાંદડાંનો રસ, ઉન્માદ અને અનિદ્રા માટે મૂળનું ચૂર્ણ, હૃદયના અનિયમિત ધબકારા માટે ફળ, સોજાના રોગોમાં પાંદડાંનો રસ વાપરવામાં આવે છે.

શ્વાસના રોગોમાં અને મધુપ્રમેહ ઉપર પણ પાંદડાંના રસના પ્રયોગો સફળ નીવડ્યા છે. મલેરિયા ઉપર મૂળનું ચૂર્ણ અને પાંદડાંનો રસ ઉપયોગી નીવડે છે. સામાન્ય નબળાઈ ઉપર ટોનિક તરીકે વાપરવા માટે બીલાંનો ઉપયોગ પ્રાચીનકાળથી થતો આવ્યો છે. તે રુધિરાભિસરણતંત્રને શક્તિ આપે છે અને કફ તેમજ વાયુના વિકારોનું શમન કરે છે.

એક ડોસો સવારથી ઘાસ ખોદી રહ્યો હતો. આખા દિવસમાં તે પોતાના માથે મૂકીને ઘોડાવાળાઓ બજારમાં વેચવા લઈ જઈ શકે એટલું ઘાસ માંડ ખોદી શક્યો હતો.

એક ભણેલો-ગણેલો માણસ લાંબા સમયથી એ ડોસાના પ્રયત્નોને જોઈ રહ્યો હતો. તેથી તેણે પૂછ્યું, “આ આખા દિવસની મહેનત વડે જે કમાઈ લાવશો તેનાથી તમારું ઘરખર્ચ કેવી રીતે પૂરું થઈ શકશે ? શું તમે ઘરમાં એકલા જ છો ?”

ડોસાએ હસીને જવાબ આપ્યો, “મારા કુટુંબમાં ઘણા માણસો છે. જેટલું ઘાસ વેચાય એટલામાંથી જ અમે બધા અમારું ગુજરાન ચલાવી લઈએ છીએ.”

યુવકને નવાઈ પામેલો જોઈને ડોસાએ કહ્યું, “તમે તમારી આવક કરતાં વધારે મહત્વાકાંક્ષાઓ ધરાવતા હો એવું લાગે છે. તેથી જ તમને ગરીબીમાં ગુજરાન ચલાવવાની વાત સાંભળીને નવાઈ લાગે છે.”

યુવાન બીજું તો કાંઈ બોલી ના શક્યો, પરંતુ પોતાની ભોંટપ છુપાવવા બોલ્યો, “માત્ર ગુજરાન ચલાવવું એટલું પૂરતું નથી. દાનપુણ્ય માટે પણ પૈસા તો જોઈએને ?”

ડોસો હસી પડ્યો. તેણે કહ્યું, “મારા ઘાસમાંથી તો બાળકોનું પેટ માંડ ભરી શકાય છે, તેમ છતાંય મેં પાડોશીઓ પાસેથી માગી-માગીને એક કૂવો બનાવડાવ્યો છે. તેનો લાભ ગામ આખું ઉઠાવે છે. દાનપુણ્ય માટે આપણી પાસે કશું ના હોય તો બીજા સંપન્ન લોકો પાસેથી સહયોગ માંગીને કશું ભલાઈનું કામ કરવું એ શું યોગ્ય કે પૂરતું નથી ?”

યુવક ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તે રાત આખી વિચારતો રહ્યો કે, મહત્વાકાંક્ષાઓ સજાવવી અને તેમને સંતોષવામાં જ જીવન વેડફી નાખવું; શું એ જ જીવન જીવવાની એકમાત્ર રીત છે ?

નારીની મૌલિકતા જાળવાવી જોઈએ

સી. એસ. જોડેએ પોતાના સંસ્મરણમાં એક વિલક્ષણ વાત લખી છે. તેમણે કહ્યું છે કે, “તેઓ જ્યારે નાના હતા, ત્યારે એમના વતનમાં ‘ઘર’ હતા, પરંતુ હવે જ્યારે તેઓ વૃદ્ધ થઈને વતનમાં જઈ રહ્યા છે, ત્યારે ‘ઘર’ના બદલે ‘મકાન’ રહી ગયા છે. તેઓ કહે છે કે, ‘ઘર’ અને ‘મકાન’ વચ્ચે જો કોઈ તફાવત છે; તો તે પૂરેપૂરો નારી ઉપર આધારિત છે. નારીમાં મકાનને ઘરમાં ફેરવી નાખવાની ક્ષમતા છે, પરંતુ જો નારી પણ પુરુષ જેવી જ થઈ જાય તો ‘ઘર’ને બદલે માત્ર ‘મકાન’ જ વધે છે. ‘ઘર’નું નિર્માણ થઈ શકતું નથી. પછી તેઓ બંને સાથે રહેનારા સભ્યો જ બની રહે છે, પતિ-પત્ની બની શકતા નથી. ત્યાં બાળકો જન્મે છે ખરા; પણ સંબંધ નારી અને બાળકનો રહે છે. મા-દીકરાનું તાદાત્મ્ય ક્યારેય કેળવાતું નથી. એનું કારણ એ કે, જે નારી ‘મા’ થઈ શકતી હતી, પરિવારને પ્રેમના તાંતણે બાંધી રાખી શકતી હતી, તેનો વિકાસ તો થતો જ નથી. એને બદલે તે પુરુષપ્રધાન નારી બનીને જ રહી જાય છે. આવી ગરબડ થઈ છે.”

હજી પણ કદાચ આ હરીફાઈ સમાપ્ત થઈ નથી. પહેરવેશની વાત કરો, તો તેમાં પણ અત્યારે આ જ હોડ ચાલી રહી છે, એવું જણાશે. છોકરીઓ પુરુષો જેવા તંગ, ચુસ્ત કપડાં પહેરવા લાગી છે. અહીંયાં ફરી પાછી એ જ ભૂલ થઈ રહી છે. હકીકતમાં ચુસ્ત કપડાં લડાઈની ભાવના જન્માવે છે, જ્યારે ખુલ્લાં વસ્ત્રો શાંત રહેવાની, શાલીનતા જાળવવાની અને મૌન રહેવાની પ્રેરણા આપે છે. એટલા માટે પૂર્વના દેશોમાં ખુલ્લાં કપડાં પહેરવાનો રિવાજ છે, જ્યારે પશ્ચિમી દેશોમાં તંગ કપડાં પહેરવામાં આવે છે. એટલું જ નહીં, દુનિયાના કોઈપણ ધાર્મિક પંથમાં ધાર્મિક લોકો આજ સુધી કદી ચુસ્ત કપડાં પહેરતાં જોવા મળ્યા નથી. એવું અકારણ નહોતું. ઢીલાં કપડાં વ્યક્તિત્વને એક જાતની

હળવાશ અને શાંતિ આપે છે.

આપણે જે કાંઈ પણ ખાઈએ-પીએ કે પહેરીએ-ઓઢીએ તેની શરીર અને મન ઉપર ખૂબ ઊંડી અસર પડે છે. આગળ જતાં આવી અસર વ્યક્તિત્વનો ભાગ બની જાય છે. એટલા માટે આપણે શું કરીએ છીએ? અને શરીરને કેવાં કપડાંથી ઢાંકીએ છીએ, એ વિષે હંમેશાં જાગૃત રહેવાની જરૂર છે, કારણ કે આ બધાની માણસ ઉપર ખૂબ અસર પડે છે. આ વિષે ધ્યાન આપવા જેવી બાબત એ છે કે કુટુંબને વિભાજિત ન થવા દેવામાં નારીઓ પ્રધાન ભૂમિકા નિભાવી શકે છે, એનું એક માત્ર કારણ, તેમનું વિશિષ્ટ માનસિક બંધારણ જ છે. પુરુષોમાં એનો અભાવ હોવાને કારણે તેઓ કુટુંબને વિભાજિત થતું રોકી શકતા નથી કે સ્વર્ગીય વાતાવરણ જાળવી રાખવામાં તેઓ સફળ થતા નથી. પુરુષોની માનસિક સંરચના જ એને માટે જવાબદાર છે, જે મહિલાઓની બાબતમાં અમુક અંશે કુદરતી દેન હોય છે અને બાકીનું ઘડતર તેનાં દૈનિક કાર્યો અને રહેણી-કરણી ઉપર આધાર રાખે છે. તેમાં પહેરવેશની પણ પોતાની આગવી ભૂમિકા છે. આ હકીકતથી વિપરીત જો નારી અકુદરતી કાર્યપદ્ધતિ અપનાવવા માંડે તો કુટુંબવ્યવસ્થા ખોરવાઈ જવાની અને સંરચનામાં ફેરફાર થવાને કારણે શાંતિ હણાઈ જવાની શક્યતા છે. આને કારણે પશ્ચિમમાં તો કુટુંબવ્યવસ્થા સાવ પડી ભાંગી છે. ભારતમાં હજી પરિસ્થિતિ એટલી બધી વણસી ગઈ નથી. આ અનર્થ પાછળ આર્થિક કારણ એકલાં જ જવાબદાર નથી, સ્ત્રીઓની અનુકરણવૃત્તિ અને પુરુષ સમોવડી બનવાની મનોવૃત્તિ તરફનો તેમનો ઝોક પણ એટલો જ જવાબદાર છે.

આટલું સમજ્યાં-જાણ્યાં પછી હવે નારીએ પુરુષ સમોવડી બનવાની જરૂર નથી; એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે. હવે કાળચક્ર એનાથી ઊલટું ફરવા માંડ્યું છે;

જેમાં સમાજને માતૃશક્તિના નેતૃત્વની જરૂર પડવાની છે. આપણે એ દિશામાં વિચારવા અને જાતને ઢાળવાની જરૂર છે. તો જ 'એકવીસમી સદી, ઉજ્જવળ ભવિષ્ય'નું સપનું સાકાર થઈ શકશે.

નારી માણસજાતની જન્મદાત્રી છે. સમાજનો દરેક ભાવિ સભ્ય તેની ગોદમાં ખેલીને દુનિયામાં પગ માંડે છે. તેના સ્તનનું અમૃત પીને પોષણ મેળવે છે. તેના મલકાટમાંથી હસતા અને તેની વાણીમાંથી બોલતાં શીખે છે. તેની કૃપાથી જીવન જીવતાં શીખીને તેના સારાનરસા સંસ્કાર મેળવીને પોતાના જીવનક્ષેત્રમાં ઊતરે છે. કહેવાનો મતલબ એ કે સંતાનો મોટેભાગે એની માતા જેવા જ હશે.

ભારતના ભૂતકાળના ગૌરવમાં નારીઓનો સિંહફાળો રહેલો છે. તે વખતે સંતાનો સારાં કે ખરાબ હોવાની બાબત માતાની મર્યાદા સાથે સંકળાયેલી હતી. તે પોતાની માનમર્યાદાની પ્રતિષ્ઠા જળવાઈ રહે તે માટે સંતાનોને ખૂબ જવાબદારીપૂર્વક ઉછેરતી હતી. પોતાનાં સંતાનોને દેશ, કાળ અને સમાજની જરૂરિયાત પૂરી પાડી શકે, તેવા બનાવવાને તે પોતાનું પરમ પાવન કર્તવ્ય સમજતી હતી. એને કારણે જ્યારે જ્યારે જમાનાને સંત, મહાત્મા, ત્યાગી, દાની, યોદ્ધા, બહાદુરો કે શહીદોની જરૂર પડતી ત્યારે એ જરૂરિયાતને તે પોતાની ગોદમાં પાળીપોષીને પૂરી કરતી હતી.

પરંતુ તે પોતાની આ જવાબદારી ત્યારે જ નિભાવી શકતી કે, જ્યારે તેને પોતાનો વિકાસ કરવાની તક આપવામાં આવતી. બાકી જે માતાનો જ વિકાસ બરાબર ન થયો હોય, એ વિકાસશીલ સંતાનો આપી પણ કઈ રીતે શકે ? જેને દેશકાળની જરૂરિયાત, સમાજની હાલત અને દુનિયાદારીનું જ્ઞાન-ભાન જ ના હોય, તે પોતાનાં સંતાનોને એને અનુરૂપ શી રીતે બનાવી શકે ? નારી પોતાની આ જવાબદારી સુપેરે નિભાવી શકે, એ માટે તેને તમામ શૈક્ષણિક અને સામાજિક અધિકારો સમાનરૂપે આપવામાં આવે તે ખૂબ આવશ્યક અને અગત્યનું છે.

પ્રાચીનકાળની ભારતીય નારીને આવા અધિકારો

મળેલા હતા. તેને માટે શિક્ષણની યોગ્ય વ્યવસ્થા હતી. તેને સમાજમાં હરવાફરવાની અને તેના કામકાજમાં ભાગ લેવાની પૂરેપૂરી સ્વતંત્રતા હતી. તેઓ પુરુષોની સાથે જ વેદો ભણતી અને ભણાવતી હતી, યજ્ઞમાં હોતા, ઋત્વિજ તેમજ યજ્ઞના રૂપમાં ભાગ લેતી હતી અને ધર્મકાર્યોમાં ભાગીદાર બનીને તત્ત્વજ્ઞાનનો લાભ પણ મેળવતી હતી. તે ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવમાં પુરુષો જેટલી જ ઉત્કૃષ્ટ હતી, એનું કારણ આ જ છે અને એટલે જ સમાન કક્ષાના સ્ત્રીપુરુષોના સહિયારાં સંતાનો પણ એમના જેવા જ ગુણવાન નીવડતા હતા.

જે રીતે જ્યોતવાળા દીવાને જ દીવો કહી શકાય, તે જ રીતે સુયોગ્ય, સુશીલ અને સુગૃહિણીના ગુણો ધરાવતી પત્નીને જ પત્ની કહી શકાય, એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે. નારીને પોતાની જવાબદારી નિભાવવા માટે યોગ્ય વિકાસની તક આપવામાં આવે ત્યારે જ તે પત્નીના રૂપમાં પુરુષની પૂરક બની શકે છે. આપણા સમાજમાં ઘણા લાંબા સમયથી નારીની ઉપેક્ષા થતી આવી છે. જેને કારણે ધર્મપત્ની તરીકેના તેના સઘળા ગુણો અને સમાજનિર્માત્રી તરીકેની તેની તમામ યોગ્યતાઓ નષ્ટ થઈ ગઈ છે.

સમાજમાં જ્યારે નારીને કોઈપણ યોગ્ય સ્થાન અપાયું છે, તેના શારીરિક, માનસિક, બૌદ્ધિક નવા આત્મિક વિકાસની વ્યવસ્થા રખાઈ છે; ત્યારે તે સમાજે ઉન્નત બનીને દુનિયામાં નામ કાઢ્યું છે અને જ્યારે-જ્યારે એનાથી ઊલટું બન્યું છે, ત્યારે સમાજનું પતન થયું છે.

હવે, પોતાના દેશનું ભલું, સમાજનું કલ્યાણ અને પોતાનું હિત વિચારીને નારીને અજ્ઞાનના અંધકારમાંથી કાઢીને બહાર પ્રકાશમાં લાવવી જોઈશે. ચેતનવંતી બનાવવા માટે તેને શિક્ષણ આપવું જોઈશે. તેના સામાજિકતા અને નાગરિકતા વિષેના ખ્યાલો વિકસે એના માટે તેની ઉપરના પ્રતિબંધો હટાવવા જોઈશે. ભારતના ભવિષ્યના આધારસ્તંભો જેવાં સંતાનો ખાતર તેની જનેતાને સન્માન આપવું જ જોઈશે.

સંત સુકરાતનો ઉપદેશ – સંત સુકરાતની શિખામણ

એક માણસ સંત સુકરાત પાસે આત્મિક ઉન્નતિના માર્ગ વિષે પૂછવા ગયો. તેમણે તેને માથાથી પગ સુધી (નખશીખ) જોઈને કહ્યું, “તમે તમારા વિખરાયેલા વાળને તેલ નાખીને બરાબર ઓળો અને બટન વગરના મેલાથેલા ઝભ્ભામાં બટન ટાંકીને ધોઈને પહેરી લો, એ જ તમારા માટે આત્મિક ઉન્નતિનું પહેલું પગથિયું છે.” લોકોએ સુકરાતને પૂછ્યું કે, “બીજા ધર્મોપદેશકો તો ઈશ્વરપ્રાપ્તિ માટે જાતજાતનાં ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરવાનો ઉપદેશ આપે છે, તો પછી તમે આવી સામાન્ય વાત શું કામ કરો છો?” સુકરાતે કહ્યું, “અંગત જીવનની સુવ્યવસ્થા એ જ આત્મનિર્માણનું પહેલું પગથિયું છે. જે એ સોપાન સર કરે છે, એના માટે જ આગળ પગલાં ભરવાનું શક્ય બને છે. આ માણસ પગથી માથા સુધી લઘવલઘવ હતો, તેથી તેની પાસેથી ઈશ્વરપ્રાપ્તિ અને આધ્યાત્મિક પ્રગતિની આશા કોઈ રીતે ના રાખી શકાય.

સુકરાતનો આ ઉપદેશ ખૂબ અગત્યનો અને સારગર્ભિત (અર્થપૂર્ણ) છે. તે પેલા જિજ્ઞાસુ માટે જ નહીં, પરંતુ આપણા બધા માટે એટલો જ વિચારવા અને માનવાલાયક છે. આપણે ઊંચા-ઊંચા મનોરથો સેવે રાખીએ છીએ, પણ પ્રગતિના લાંબા માર્ગ ઉપર ક્રમશઃ આગળ વધવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી. તમે હકીકતમાં કોઈ ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક મહત્વાકાંક્ષા પૂરી કરવા ઈચ્છતા હો, તો તમારે આસમાનમાં ઊડવાનું છોડીને વ્યવહારિકતાની ધરતી પર ચાલવું જોઈએ. લક્ષ્મીદેવી પ્રસન્ન થઈને ઘરમાં સોનામહોરો ભરેલો કુંભ મૂકી જશે, સ્મશાનમાં જઈને ભૈરવની સાધના કરવાથી અલાઉદ્દીનના જાદુઈ ચિરાગની માફક બધી જ મનોકામનાઓ પૂરી થઈ જશે. સ્તોત્રના પાઠ કરવાથી ભગવાન સ્વર્ગનું વિમાન મોકલી આપશે. બે ચાર

દિવસમાં કુંડલિની શક્તિ જાગૃત થઈ જશે તેથી દુનિયાની તમામ રિદ્ધિ-સિદ્ધિઓ હાથ લાગી જશે. લોટરીમાં લાખો રૂપિયાનું ઈનામ લાગશે. સફ્ટો રમવાથી ધારીએ તેટલું ધન મેળવીને અમીરો જેવા ભોગવિલાસ ભોગવી શકાશે. દવાની ગોળીઓ ખાઈને સિંહને હરાવી નાખીએ તેવા પહેલવાન બની જઈશું. આ જાતની તુચ્છ તરંગી કલ્પનાઓમાં ઊંડે રાખવું, એ મનોરંજનનું એક સાધન બની શકે છે, બાકી તેનાથી કોઈ હેતુ સરતો નથી. એ ઉચ્ચ સફળતાઓ આટલી સફળ કે સસ્તી હોત તો સૌ કોઈ તેને મેળવી લેત અને તો પછી એનું મહત્ત્વ જ કશું ના રહેત.

ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક, દરેક પ્રકારની ઉન્નતિ ક્રમિક વિકાસના રાજમાર્ગ ઉપર ચાલવાથી જ શક્ય છે અને આ યાત્રા બધાને પોતાના પગે ચાલીને જ કરવી પડી છે અને ભવિષ્યમાં પણ જે એક-એક કરીને કક્ષાઓ સિદ્ધ કરતા જશે તે લોકો જ ઉન્નતિના લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકશે. દાદર ઉપર ક્રમશઃ જ ચડવું પડે છે. શાળાનાં ધોરણો એક પછી એક ક્રમસર જ પાસ કરવાં પડે છે. આત્માના વિકાસ માટે પણ સદ્ગુણોને વધારવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે છે, સહેલાઈથી બધું સારું થઈ જશે, આત્મિક લાભ મળી જશે, કે ભૌતિક ઉન્નતિ થઈ જશે. આમ વિચારતા રહેવું એ શેખચલ્લીની કલ્પનાઓ જેવું નિરર્થક છે. ભૌતિક કે આધ્યાત્મિક, દરેક પ્રકારની ઉન્નતિ અમુક યોગ્યતાઓ, સંકલ્પો અને વિશેષતાઓના આધારે જ મળી શકે છે. ચોરી, લૂંટફાટ, ખીસાં કાપવાં કે ઠગાઈ જેવાં દુષ્ટ કર્મોમાં પણ જેમનામાં કોઈ વિશેષ ચાલાકી, પ્રતિભા કે સમજણ હોય તેઓ જ સફળ થઈ શકે છે. જો કોઈ વિશેષ લાયકાત ના હોય તો આવાં ખરાબ કાર્યોમાં પણ સફળતા મળી શકતી નથી. તો પછી સારાં કાર્યો તો ખરાબ કરતાં

વધારે મુશ્કેલ જ હોય એ સ્વાભાવિક છે. પતન કરતાં ઉન્નતિ માટે વધારે મહેનત કરવી પડે છે. તેથી ભૌતિક કે આત્મિક પ્રગતિ માટે પણ, જેના આધારે આગળ વધવાનું શક્ય હોય, એવી વિશેષતાઓમાં વધારો કરતા જ જવું જોઈએ.

વ્યક્તિત્વનો વિકાસ કરનારી વિશેષતાઓમાં પહેલું સ્થાન સ્વચ્છતાનું છે. શરીર, કપડાં અને ઘરનું રાયરચીલું બરાબર વ્યવસ્થિત અને સાફ-સૂથરું રાખવાની વાત ભલે સામાન્ય જણાતી હોય, પરંતુ તેને માટે આળસ અને પ્રમાદ બંનેનો ત્યાગ કરવો ખાસ જરૂરી છે. જેની રુચિ અને અંતર્યેતના સ્વચ્છ સુધરેલી નહીં હોય, તે ગંદકી દૂર કરી નહીં શકે, તે સ્વચ્છતાં નહીં રાખી શકે. આડેધડપણાને દૂર કરવું અને વ્યવસ્થિત રહેવા ઉપર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું, એ સ્વચ્છતાનો આધાર છે. બાહ્ય સ્વચ્છતા તો માનસિક ઉન્નતિનો પુરાવો કે પરિચય માત્ર છે. જેના મનમાં આળસ અને પ્રમાદ ધર કરી ગયાં હોય તે ધોબી, હજામ, દરજી કે મોચીની મદદથી માત્ર દેખાવ પૂરતી સ્વચ્છતા જ જાળવી શકશે. સ્વચ્છતા તેના સ્વભાવમાં ઊતરી નહીં શકે. એટલા માટે ગંદકી હટાવીને સ્વચ્છતા વધારવામાં, આપણે ભોજન, સ્નાન, આધ્યાત્મિક પૂજન કરીએ છીએ. તે જ રીતે આપણે ગંદકી દૂર કરીને સ્વચ્છતા વધારવામાં પણ વધારે પ્રવૃત્ત રહેવું જોઈએ, જેથી એ ઉત્તમ સદ્ગુણ આપણા સ્વભાવનું એક અંગ બની જાય.

હિસાબ-કિતાબમાં સફાઈ, ઘરેલુ કામકાજમાં સફાઈ અને બોલવા-ચાલવામાં સફાઈ જેવા મહાન આધ્યાત્મિક ગુણો, જીવનમાં ડગલે ને પગલે રાખવામાં આવતી સ્વચ્છતાનાં જ સુધરેલાં સ્વરૂપો છે. કોઈના પૈસા લેવા કે આપવાના હોય તો તેનો વ્યવસ્થિત લેખિત હિસાબ રાખવો જોઈએ. એના અભાવે, ગરબડિયો હિસાબ રાખનારાઓને કે બધું ભૂલમાં જવા દેનારાઓને, વખત આવે ખૂબ મોટું નુકસાન કે જોખમ વેઠવાનો વારો આવે છે. જેની પાસે લેણદેણનો વ્યવહાર હોય તે આવી નબળાઈ જાણી જાય છે અને લાગ આવે ત્યારે

તમારા ભૂલકણાપણાનો ગેરલાભ ઉઠાવવાનું ચૂકતાં નથી. જેમના કાગળો, ચિઠ્ઠીઓ, ફાઈલો, બિલો કે વાઉચરો ગમે ત્યાં વેરવિખેર પડ્યાં હોય, જેમને ક્યારે કયું કામ કયા ક્રમમાં પતાવવાનું છે એની ખબર ના પડતી હોય, તેમના અગત્યના કાગળો અથવા કાર્યો ધ્યાન બહાર જ પડ્યા રહી ને બરબાદ થતા રહે છે અને જ્યારે એ બગડી જાય છે ત્યારે પસ્તાવા સિવાય બીજું કંઈ થઈ શકતું નથી. જેમને કાર્યોની કમબદ્ધતા જાળવતાં બરાબર આવડતું હોય તેઓ, છેલ્લી ઘડીએ આડેધડ કામ કરવા મથતા લોકો જેટલા જ સમય અને મહેનતમાં એમના કરતાં વધારે કાર્યો વધારે સારી રીતે પાર પાડી શકે છે. કાર્યોનું કમબદ્ધ આયોજન કરવું એ પણ એક જાતની સ્વચ્છતા જ છે. લીધેલું કામ પૂરું કરીને જ છોડવું અને કોઈ કામ અધૂરું ના મૂકવું – આવો અભિમગ એ જ સ્વચ્છતાનો આધાર છે. માણસે બેદરકારી ત્યજીને જવાબદારીની ભાવનાને જાગૃત કરવી પડશે.

‘મહિલા યુગ સેના’ની સ્થાપના કરો

આંદોલનોમાં મહિલાવર્ગનો સહયોગ પુરુષોમાં પણ સાહસ અને વીરતાની ભાવના જગાડે છે. આપણા અભિયાનની બહેનો તો સ્વાભાવિક જ ખૂબ મહેનતુ અને સાહસિક મહિલાઓ છે. સામાજિક કુરિવાજોને ડામવામાં મહિલાઓનો ફાળો ક્રાંતિકારી પરિણામો લાવી શકે છે. એટલા માટે બહેનોએ મહિલામંડળની હિંમતવાન મહિલાઓને ભેગી કરીને મહિલા યુગ-સેનાની સ્થાપના કરવી જોઈએ. બહેનોએ અહીંથી પ્રતિજ્ઞાપત્રો મંગાવીને તેને ભરીને અહીં મોકલી આપવા જોઈએ.

ક્યાંક સંતાનો તમારો તિરસ્કાર ના કરે

દરેક વિચારશીલો, મહેમાનોને આમંત્રણ આપતાં પહેલાં તેમના બેસવા - ઊઠવાની અને ખાવાપીવાની અગાઉથી વ્યવસ્થા કરી રાખે છે. મહેમાનોને જમવાનું જ નહીં, પરંતુ થોડા દિવસ રોકવાનું પણ આમંત્રણ આપીને, પછી જ્યારે તેઓ આવી યડે, ત્યારે હાંફળા-ફાંફળા દોડાદોડી કરીને તેમને અપમાનજનક પરિસ્થિતિમાં મૂકીને હેરાન-પરેશાન કરી મૂકે, એવા અવિવેકી માણસો બહુ ઓછા હશે. સામાન્ય રીતે બધા બુદ્ધિશાળી માણસો આ બાબતે ચોકસાઈ રાખે છે અને આમંત્રણ આપતા પહેલાં જ જરૂરી આગોતરું આયોજન કરી લે છે.

આવી સાવધાની બાળકોના જન્મ બાબતે કેમ નથી રખાતી, એ સમજી નથી શકાતું. આ મહેમાનો વણનોતર્યા પધારતા નથી, પરંતુ તેમને આગ્રહભર્યું આમંત્રણ આપીને બોલાવવા પડે છે અને નક્કી કરેલા વખતે તેમના આગમનની પ્રતીક્ષા કરવી પડે છે. એમના આવવાના દિવસો ગણાતા રહે છે, પરંતુ જ્યારે તેઓ આવી પધારે છે, ત્યારે ઉતાવળ થઈ ગઈ હોય, એવું લાગે છે. જો તેમના બેસવા-જમવાની કે આગતા-સ્વાગતા કરવાની યોગ્ય વ્યવસ્થા નહોતી થઈ શકી, તો પછી તેમને શું કામ બોલાવવા જોઈતા હતા ? તેમને આમંત્રણ ન આપ્યું હોત તો શું વાંધો હતો ? તેમને બોલાવ્યા ન હોત તો શું વાંધો હતો ? તેમને બોલાવ્યા ન હોત તો કોનું દબાણ હતું ? બોલાવ્યા પછી પણ આપણે એમને માન નથી આપ્યું. ઊલટાના તેઓ આપણું માન વધારે છે.

ભારત એક ગરીબ દેશ છે. તેની વસ્તી અત્યારે પણ એટલી વધારે છે કે, હાલની જનસંખ્યાનું ગુજરાન પણ માંડ પૂરું પડે છે. આવા સમયે તેમાં વધારો કરીને પોતાના માટે, નવાગંતુકો માટે અને સમગ્ર સમાજ

માટે મુસીબત ઊભી કરવામાં કોઈ શાણપણ નથી. હાલની પેઢી માટે પણ અન્ન, વસ્ત્ર, રહેઠાણ, શિક્ષણ, સારવાર, આજીવિકા વગેરેની પૂરતી જોગવાઈ નથી થઈ શકતી તો પછી તેમાં નવા ભાગીદારો ઉત્પન્ન કરવાથી અત્યારના ભાગે આવતી સાધન-સગવડોમાં પણ ઘટાડો ચોક્કસ થવાનો જ અને એવી મુશ્કેલી ઊભી થાય છે કે આપણને આપણી મૂર્ખામી ઉપર દુઃખ થયા વિના નથી રહેતું.

જનસંખ્યાની દૃષ્ટિએ દુનિયામાં ભારતનું સ્થાન બીજું આવે છે. અત્યારે ભારતની વસ્તીમાં પ્રતિવર્ષ અંદાજે એક કરોડ બે લાખ માણસનો વધારો થઈ રહ્યો છે. દર સેકન્ડે બે બાળકો જન્મે છે. વસ્તીનો આ વાર્ષિક વધારો દેશની રાજધાની દિલ્લીની કુલ વસ્તી કરતાં બમણો છે. વસ્તીના આટલા વાર્ષિક વધારાને કારણે જીવનજરૂરિયાતનાં સાધનોની વાર્ષિક આવશ્યકતા પણ વધતી જાય છે. જેમકે અત્યારે ૧ લાખ ૨૦ હજાર શાળાઓની ૩ લાખ ૪ હજાર શિક્ષકોની, ૧ કરોડ ૨ લાખ ૫૦ હજાર ક્વિન્ટલ અનાજની, ૩૨ લાખ ૪૦ હજાર મીટર કાપડની અને ૩૨ લાખ ૬૭ હજાર નોકરીઓની જરૂરિયાત આજે પણ ઊભી જ છે. અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાંય દર વર્ષે આટલી અછત પૂરી પડવાની અને ચક્રવૃદ્ધિ દરે વધતી જતી વસ્તીના ઘોડાપૂરને નાથવાની કોઈ વ્યવસ્થા થઈ શકી હોય, તેવું દેખાતું નથી.

આવી હાલતમાં હયાત પેઢીની હાડમારી વધી જાય અને આવનારાઓને પણ ત્રાસ વેઠવો પડે, એ સ્વાભાવિક જ છે. ગરીબાઈનો સૌથી મોટો બોજ બાળકો ઉપર પડે છે. તેનાથી બાળકોમાં વડીલો પ્રત્યે ધૂણા ઉત્પન્ન થાય છે. તેને એમ થાય છે કે, જો તે એકલો જ હોત તો આના કરતાં વધારે સુખસગવડભર્યું જીવન

જીવતો હોત. વડીલોનો લાડ-પ્યાર, છત્રછાયા, શિક્ષણ રહેવા-ખાવાની સુખસગવડ બધું પોતાને એકલાને જ મળી રહેત, પરંતુ વડીલોની મનસ્વિતા (મરજી) અને અણસમજનું શું કરવું ? આજે સમાજનો યુવાવર્ગ, જે દેશની શક્તિ, રાષ્ટ્રના ગૌરવ અને કુટુંબનો આધાર-સ્તંભ હોવો જોઈએ; તે એમના માટે દુઃખ અને ચિંતાનો વિષય બની ગયો છે.

લોકો ઘર વસાવતા જાય છે, બાળકોની પરંપરા પણ ચલાવે રાખે છે, પરંતુ તેમના માનવસહજ વિકાસ અને ઘડતરનું પૂરું ધ્યાન આપતા નથી. આની પાછળનું મુખ્ય કારણ એ જ જણાય છે. તેઓ ચીલાચાલુ ઢબે અનિયમિતરૂપે ચાલી રહેલા ચાકડા ઉપર ચઢીને એમને એમ ચક્કર કાપે રાખે છે. થોડા દિવસો કે વર્ષો સુધી ખાઈપીને ગમે તેમ જીવી લીધું અને આડેધડ વસ્તી વધારીને દુનિયામાંથી વિદાય લીધી. આને ના તો કૌટુંબિક જીવન કહેવાય કે ના તો માનવીય જીવન, માનવજીવન તો જ્યારે સુવ્યવસ્થિત, સુચારુ અને સુયોગ્ય જિંદગી જીવાતી હોય, તેને કહેવાય. જીવનમાં કુટુંબ અને સમાજને કાંઈક આગળ વધારવા જોઈએ અને પોતાની પાછળ સમાજ માટે વરદાનરૂપ સાબિત થાય, એવા ઘડાયેલા પ્રતિનિધિઓ છોડીને જવા જોઈએ. તેમનું પોતાનું જીવન તો શિસ્તબદ્ધ અને આનંદસભર હોવું જ જોઈએ, ઉપરાંત તેઓએ એ બાબતે બીજાના પણ સહાયક અને સહયોગી બનવું જોઈએ, પરંતુ આજે એનાથી ઊલટું થઈ રહ્યું છે. તેઓ પોતે જ પોતાના દુશ્મન બની ગયા છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ તેઓ બીજા માટે, સમાજ માટે પણ અભિશાપ બની ગયા છે. પોતાના જન્માવેલાં બાળકોનું ભવિષ્ય ઘડવાની ક્ષમતા ન હોવા છતાંય એ ભાર ઉપાડીને પોતાની કમર તોડી નાખવી અને છેવટે એ ભારની ગાંસડીને જમીન ઉપર પટકીને ચૂર-ચૂર કરી નાખવી એ ક્યાંનું ડહાપણ ગણાય ?

બીજું કાર્ય વ્યવસ્થા ગોઠવવાનું છે. તેનો પહેલો તબક્કો સંતતિ-નિયંત્રણનો છે. તેને કારણે આજે

હાહાકાર મચી ગયો છે, અને આગામી દિવસો ઉપર આફતોનાં વાદળા ઘેરાઈ રહ્યાં છે. હવે વિશ્વના વિચારશીલોનું ધ્યાન વસ્તીવધારાને રોકવા ઉપર કેન્દ્રિત થયું છે અને તેમણે વ્યક્તિગત અને સામાજિક બંને ક્ષેત્રે, વણજોઈતાં સંતાનોના જન્મને અંકુશમાં રાખવા માટેના પગલાં ભરવા માટે એકસમાન આગ્રહ કર્યો છે. નહીંતર બિનજરૂરી સંતાનોના કાફલાને કારણે ભવિષ્યને અંધકારમય બનાવી મૂકનારી ભયાનકતા-ઓની જે આફત ઊભી થશે, એનું સમાધાન કોઈથી નહીં થઈ શકે. જેમને તીડનાં ટોળાંથી થતા નુકસાનનો ખ્યાલ છે; જેમને ઉંદરો કે મચ્છરોની અતિવૃદ્ધિથી થતી પાયમાલીનો અંદાજ છે, તેમણે આજનો સંતતિવધારો કાલે સમગ્ર વાતાવરણને કેવું બિહામણું કરી મૂકશે અને કેટકેટલી સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન કરશે, એ પણ જાણવું, સમજવું જોઈએ.

વસ્તીવધારાને અટકાવવો એ ખૂબ જરૂરી છે. આવા પ્રયત્નોમાં, જેમની શારીરિક, માનસિક, આર્થિક કે કૌટુંબિક હાલત સારાં સંતાનો ઉત્પન્ન કરવા માટે પ્રતિકૂળ હોય તેમણે આગળપડતો ભાગ ભજવવો જોઈએ. જેઓ ભાવિ પેઢીને સંસ્કારી પ્રતિભાવાન નાગરિકો આપી શકે તેમ હોય, તેમણે એને પણ પરમાર્થપૂર્ણ દેશભક્તિનું કાર્ય ગણીને અપનાવવું જોઈએ. એને માટે મેઘાવી અને પ્રતિભાશાળી યુગલોએ આગળ આવવું જોઈશે.

બધા પુરુષાર્થોમાં આધ્યાત્મિક પુરુષાર્થનું મહત્વ અને મૂલ્ય અધિક છે. જેમ સામાન્ય ધનસંપત્તિ કરતાં આધ્યાત્મિક શક્તિ સમૃદ્ધિની મહત્તા વધારે છે તેમ ધન, બુદ્ધિ, બળ વગેરેના આધારે અનેક વ્યક્તિ ઉન્નતિશીલ, સુખી અને સન્માનિત બને છે, પરંતુ એ બધાથી અનેક ગણું મહત્વ તો એ લોકો પ્રાપ્ત કરે છે જેમણે આધ્યાત્મિક બળનો સંગ્રહ કર્યો છે.

દહેજના દાનવ સામે લડવા, હવે નારીશક્તિ પણ આગળ આવે

દુનિયાનો વંશવેલો નર અને નારીના સહકાર ઉપર આધારિત છે અને તેનાથી જ ચાલતો રહે છે. એ બંનેનો વિચારશીલ સુયોગ કે સમન્વય, એ લગ્ન કહેવાય છે. આ રિવાજ આખી માણસજાતમાં પ્રચલિત છે. લગ્નો આખી દુનિયામાં થાય છે. તેને સરળતા અને સાદાઈથી કરવામાં આવે છે.

ભારતે લગ્નને એક મહાન આધ્યાત્મિક સંસ્કાર તરીકેનું જેટલું મહત્ત્વ આપ્યું છે તેટલું દુનિયાના બીજા કોઈપણ દેશે આપ્યું નથી. અહીં લગ્નને બે આત્માઓ વચ્ચેનું પવિત્ર બંધન માનવામાં આવે છે. લગ્ન એ બે માણસો વચ્ચેના જ નહીં, પરંતુ બે કુટુંબો વચ્ચેનું પ્રતીક-બંધન છે. જન્મથી અપરિચિત એવાં બે કુટુંબો વચ્ચે જ્યારે આટલી ઘનિષ્ઠ આત્મીયતા ઊભી થઈ જતી જોઈએ છીએ ત્યારે ભારતીય લગ્નનું ગૌરવ તેના પ્રખર સ્વરૂપે પ્રગટતું જણાય છે.

પરંતુ હવે જ્યારે આપણા બીજા આધ્યાત્મિક અને ધાર્મિક આદર્શોનું સ્વરૂપ વિકૃત થતું જાય છે, ત્યારે દહેજ અને કરિયાવરના કટ્ટર રિવાજના કારણે હવે લગ્ન એ સામાજિક જીવનમાં આત્મીયતા અને આંતરિક એકતા સ્થાપવાનું કે, બે કુટુંબો વચ્ચે, બે આત્માઓ વચ્ચે સ્નેહનો સેતુ બાંધવાનું માધ્યમ ના રહેતા, વિખવાદ, દ્વેષ અને અનૈતિક દબાણો ઊભા કરવાનું સાધન બની ગયું છે. આપણા આર્થિક અને સામાજિક જીવનમાં આજે જે અનૈતિકતા દેખાય છે, તેમાં ધનની લાલચ કરતાં વડીલોની છોકરીઓ માટે દહેજ એકદું કરવાની સમસ્યાનું પ્રાધાન્ય વધારે જવાબદાર છે. એના

વગર આજે કોઈ પણ છોકરીનું દાંપત્યજીવન સુખી કે સન્માનજનક રહેવાનું તો દૂર રહ્યું, ઊલટાનું તેને ડગલે ને પગલે અપમાન અને તિરસ્કાર સહેવાની અને ક્યારેક તો આપઘાતની નોબત પણ આવે છે.

દરેક સંસ્કારી માણસ દહેજના આ લોહી તરસ્યા રાક્ષસથી સારી પેઠે માહિતગાર છે. તે દહેજના ભારથી કચડાયેલા, ત્રાસેલા સમાજમાં જ રહે છે, અને તેને પોષણ અને સલામતી પણ એમાંથી જ મળી રહે છે. તેમ છતાંય ગણ્યાગાંઠ્યા માલેતુજારોના અનુકરણની પરંપરા યથાવત્ ચાલતી રહે છે, એ કેવી વિટંબણા કહેવાય ? દીકરીનાં લગ્ન વખતે દહેજ ફૂર દૈત્યની માફક ત્રાટકે છે, તેમ છતાંય જ્યારે દીકરાનો વારો આવે છે ત્યારે પેલો દહેજપીડિત માણસ ફરી પાછો એની જ સોડમાં જઈ ભરાય છે. દહેજનો રાક્ષસ લોકોની આ નબળાઈનો પૂરેપૂરો લાભ ઉઠાવીને લોકોનું લોહી ચૂસી રહ્યો છે અને અટ્ટહાસ્ય કરી રહ્યો છે તથા આપણો ભારતીય સમાજ કાનમાં આંગળી ખોસીને બેઠો છે ! એમાં આ પાશવી કુરિવાજની બેડીઓ તોડી ફેંકવા જેટલી હિંમત જ નથી રહી.

‘બ્રાઈડ, વેલ્થ એન્ડ ડોવરી’ પુસ્તકના લેખકશ્રી એ. એલ. અલ્ટેયરે વ્યાપક સર્વેક્ષણો કર્યા પછી એવું તારણ કાઢ્યું છે કે, ઓગણીસમી સદીના મધ્યભાગ સુધી દહેજને સ્વૈચ્છિક ઉપહાર અનેક એક પવિત્ર સ્નેહના પ્રતીક તરીકે મનાતું હતું. કુટુંબમાં દીકરી જ માત્ર એક એવી વ્યક્તિ હોય છે, કે જેની ઉપર માતાપિતા, ભાઈ-બહેનો અને નાના-મોટા તમામ

સભ્યોને અપાર પ્રેમ હોય છે. આટલા દિવસ સુધી આંગણમાં રમીને મોટી થયેલી દીકરીને વિદાય કરતી વખતે તેને 'કાંઈક' આપીને વિદાય કરવાનો રિવાજ, એ જ પ્રેમના પ્રતીક તરીકે અને કોઈ મુશ્કેલીના વખતે મદદરૂપ બની રહે તે માટે સંપેતરાં, થાપણ કે ભાથા તરીકે શરૂ થયો હતો. એ સ્વસ્થ પરંપરાએ છેલ્લા ૫૦-૬૦ વર્ષોથી એવું બિહામણું સ્વરૂપ ધારણ કરી લીધું છે કે, દરેક દીકરાવાળા એને અધિકાર સમજે છે. એટલું જ નહીં પણ હવે તો લગ્નને લાયક છોકરાઓની જાનવરોની માફક રીતસરની હરાજી થતી જોવા મળે છે.

વધારે ભણેલી છોકરીઓ માટે તો દહેજ એક રીતે જોતાં ફાંસીના ફંદા જેવું છે. ઓછું ભણેલી છોકરીનાં લગ્ન તો કોઈ સામાન્ય કુટુંબમાં ઓછા દહેજથી પણ થઈ જાય છે, પરંતુ શિક્ષિત ગણાતા કુટુંબનું મોઢું લાખોથી પણ ભરાતું નથી. જ્યારથી પૈસાની આવી બેફામ લાલસાનો વ્યાપ વધી ગયો છે, ત્યારથી સંસ્કારોનું મહત્વ સાવ ઘટતું ગયું છે. હવે લગ્નો બે આત્માઓને બે કુટુંબોને જોડવાની કડી ના રહેતાં તોડવાની કુહાડી બની ગયા છે. સમાજમાં ફેલાયેલા આ નાસૂર ઉપર જ્યાં સુધી નસ્તર મૂકવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી સામાજિક સુખશાંતિ અને વ્યવસ્થાની કલ્પના જ થઈ શકે તેમ નથી.

આ દિશામાં પુરુષોએ જ પહેલ કરવી જોઈએ અને જો તેઓ વાતને કાને ના ધરતા હોય તો પછી શિક્ષિત મહિલાઓએ જાતે જ આ રાક્ષસ સામે જંગ આદરીને તેને મારી હટાવવા માટે હિંમત કરવી જોઈશે. તેમાં સંકોચ રાખવાથી હવે ચાલે તેમ નથી.

દહેજમાં જે કાંઈ રૂપિયા-પૈસા કે સરસામાન લેવાયો હોય, તે એક રીતે જોતાં બેકાર વેડફાઈ જાય છે. 'મનના ધન'ની કહેવત જ પૂરી થાય છે. બાકી કશું

હાથ આવતું નથી. વસ્તુઓ ઘરમાં નાહક જગ્યા રોકે છે અને ઘરની આર્થિક હાલતમાં પણ કાંઈ મોટો સુધારો થઈ જતો નથી. જે કાંઈ રોકડા રૂપિયા મળે છે, તેની સામે કીમતી કપડાં અને દાગીના નવવધૂને ચડાવવા પડે છે. એ રોકડ કપડાંલત્તા અને દરદાગીના પાછળ જ ખર્ચાઈ જાય છે. ભોજન, જાન, ફૂલેકું, આતશબાજી, બેન્ડવાજા, દાપું-દાયજો, પહેરામણી, કરિયાવર, મામેરું વગેરે અસંખ્ય છૂટાછવાયા નાનામોટા કુરિવાજોની ભરમાર ઢગલાબંધ પૈસાનું પાણી કરી નાખે છે. આ દૃષ્ટિએ જોતાં છોકરાવાળા પણ કોઈ ખાસ ફાયદામાં નથી હોતા.

દહેજમાં વધારે રકમ મેળવવા માટે અને મોટાઈનું પ્રદર્શન કરવા માટે ધામધૂમથી લગ્ન કરવાનો રિવાજ હવે સમજૂ માણસોને દરેક દૃષ્ટિએ ધૂણાસ્પદ, વખોડવાલાયક જણાયો છે. જ્યારે બીજાને હલકા પાડવામાં અને પોતાનો ભપકો દેખાડવામાં જ મોટાઈ ગણાતી હતી, એ જમીનદારોનો કે રાજાઓનો જમાનો જુદો હતો. દહેજનો આ રિવાજ કદાચ એ જમાનાની જ દેન છે.

ખર્ચાળ લગ્નો આપણને ગરીબ અને અપ્રમાણિક બનાવે છે, એ વાત આપણે સૌએ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. આ કલંકમાંથી જેટલું વહેલું છૂટાય તેટલું આપણા સમાજ માટે વધુ હિતકારી છે.

હવે સમાજના દરેક વર્ગોએ દહેજના વિરોધમાં પોતાનો અવાજ બુલંદ કર્યો છે. મંચ ઉપરથી વાણી દ્વારા અને પત્રપત્રિકાઓમાં કલમ દ્વારા સુધારકો દહેજની આકરી ટીકા કરે છે અને હવે તો સરકારને પણ દહેજ-વિરોધી કાયદો ઘડવાની ફરજ પડી છે. જેને પરિણામે દહેજ લેવું અને આપવું, બંને સામાજિક અપરાધ તો ખરા, ઉપરાંત અપરાધ પણ બને છે.

હજી પણ દહેજપિપાસુઓ માટે આંખો

ઉઘાડવાનો, જમાનાની પ્રગતિને ઓળખી લેવાનો અને દહેજની પાપી લાલસાને હૃદયમાંથી કાઢી નાખવાનો સમય છે. નહીંતર દહેજખોરી બદલ તેમને જેલમાં સબડવું પડે એ દિવસો દૂર નથી. આવા કપૂતોનાં કૂકર્મોના કારણે પૂર્વજોના નામને બટો તો લાગે જ છે. ઉપરાંત હવે તો આવા માણસોને ક્યાંક પોતાના દીકરાઓ માટે કન્યા શોધવા માટે ઘેરઘેર ભટકવું પડે એવા દિવસો આવી રહ્યા છે.

દહેજનો રિવાજ સામાજિક, આર્થિક, નૈતિક અને રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિએ ખૂબ નુકસાનકારક અને ઘૃણાસ્પદ છે, એમાં કોઈ શંકાને સ્થાન નથી. દરેક વિચારશીલ માણસ દહેજની નિંદા જ કરશે. દરેક ભારતીય એના કારણે દુઃખી છે, કારણ કે જેને ત્યાં કન્યા જ ના હોય, એવા ગૃહસ્થ તો ભાગ્યે જ કોઈ હશે. આમ હોવા છતાંય આ કુરિવાજ ઘટવાને બદલે દિવસે દિવસે વધતો જ જાય છે, એ નવાઈની વાત છે. સામાજિક સલામતીની દૃષ્ટિએ આ કુરિવાજના વિરોધનું વાતાવરણ ઊભું કરવું એ સમાજ અને સરકાર બંનેની સમાન જવાબદારી છે. હવે કાંઈક નક્કર પગલાં લેવાની જરૂર છે. દહેજના દૈત્યને નાથવાની જવાબદારી હવે નારીશક્તિ ઉપર આવી પડી છે. એ બાબતમાં નીચે મુજબના પ્રયત્નો થવા જોઈએ :

(૧) આ દિશામાં છોકરા છોકરીઓએ જ પહેલ કરવાની જરૂર છે. છોકરાના માબાપ લાલચ છોડવા નથી ઈચ્છતા અને છોકરીના માબાપ ગરીબ ઘરમાં દીકરી પરણાવવા ઈચ્છતા નથી. યુવાનોએ આવા વડીલોને હકીકત સમજાવીને નવો રાહ ચીંધવો જોઈએ. લાગણીશીલ યુવાનોએ પોતાના કરતાં ઓછા પૈસાદાર કુટુંબની કન્યાઓ સાથે કોઈ સીધા કે આડકતરા દહેજ વગર લગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરવી જોઈએ.

(૨) તે જ રીતે સ્વતંત્ર વિચારસરણી ધરાવતી

યુવતીઓએ હિંમત કરીને પોતાના વડીલોને સાફ જણાવી દેવું જોઈએ કે, પોતે દહેજ માગનારા, સમાજના કોઠ જેવા અમીરોના ઘરમાં પરણવા કરતાં કોઈ ગરીબ અને મધ્યમવર્ગી ઘરમાં પરણવાનું વધારે પસંદ કરશે. બાકી કુટુંબ ભલે સમૃદ્ધ હશે અને છોકરો પણ ભણેલોગણેલો હશે, તેમ છતાંય દહેજ આપીને લગ્ન કરવાનું તો પસંદ નહીં જ કરે.

(૩) સંજોગો અનુકૂળ ના હોય તો છોકરીઓએ જીવનભર કુંવારી રહેવાનું વ્રત લેવું જોઈએ અને પોતાના બલિદાનથી આ કલુષિત વાતાવરણને ભેદવાનો આદર્શ ઊભો કરવો જોઈએ.

(૪) છોકરીવાળા સામાન્ય મધ્યમવર્ગના અને ઓછું ભણેલા મુરતિયા શોધીને એટલાથી જ સંતોષ માની લેશે તો વધારે ધનવાન અને વધારે દેખાવડા છોકરાઓ માટે જે હુંસાતુંસી થાય છે તે ઓછી થઈ જશે અને એટલે અંશે દહેજનો પ્રશ્ન હળવો થઈ જશે.

(૫) દીકરીની માતા પણ પોતાની દીકરી માટે કીમતી દરદાગીના કે કપડાંલત્તા નહીં લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી શકે છે કે, પોતાના આંગણમાં પૈસાનું વરવું પ્રદર્શન નહીં થવા દે. તેણે છોકરાવાળા પોતાની થનારી વહુ માટે દાગીના કે કીમતી કપડાંલત્તા ન મોકલાવે તેવો ખાસ આગ્રહ રાખવો જોઈએ. તેમણે જે કાંઈ પહેરાવવું કે આપવું હોય તે વહુ તેમની ઘેર આવી જાય પછી જ આપે.

(૬) યુવતીઓએ વિચારશીલ અને ઉદાર બનવું જોઈએ. તેમણે પોતાના વડીલોને જો દહેજ આપીને જ લગ્ન કરવાના હોય તો પોતે લગ્ન કરવા જ તૈયાર નથી, એવું સ્પષ્ટ જણાવી દેવું જોઈએ.

(૭) છોકરીઓએ કેળવણી ઉપર વધારે ભાર મૂકવો જોઈએ. તેમણે અધ્યાપન તેમજ સમાજસેવાનાં કાર્યોમાં રસ દાખવીને લાંબા સમય સુધી કુંવારા રહેવાનો

આદર્શ ઊભો કરવો જોઈએ. જેથી દીકરી પંદર-સોળ વર્ષની થાય ત્યારથી જ વડીલોને ચિંતા કરવાની જરૂર ના રહે અને ઉતાવળમાં ગમે ત્યાં ગમે તે રીતે લગ્ન કરવાનો નિર્ણય લઈને માઠા પરિણામની શક્યતા ઊભી કરી ના બેસે.

(૮) મહિલાઓએ કલમ અને વાણી દ્વારા દહેજ પ્રત્યે તિરસ્કાર અને ઘૃણા જાગે તેવું વાતાવરણ ઊભું કરવું જોઈએ. દહેજલાલચુ લોકોનો સામાજિક બહિષ્કાર કરવો જોઈએ. દહેજ લેનારા અને આપનારા સામે દેખાવો કરવા જોઈએ, ઘેરાવ કરવા જોઈએ, ધરણા કરવા જોઈએ.

(૯) અમુક સાધનસંપન્ન અને આગેવાની લઈ શકે તેવી મહિલાઓએ આ દિશામાં પહેલ કરીને સમાજને નવો રાહ ચીંધવો જોઈએ.

(૧૦) આવા વિચારો ધરાવતા લોકોનું એક મંડળ બનાવવું જોઈએ અને એ મંડળે પોતાના સભ્યોમાંથી આદર્શ અને યોગ્ય યુગલો શોધી આપીને આદર્શ લગ્નોનો ચીલો પાડવો જોઈએ.

(૧૧) છોકરીની માતાએ દહેજ નહીં લાવનારી

વહુઓને પોતાનો પ્રેમ આપવામાં કોઈ કચાશ કે ભેદભાવ નહીં રાખવાનો સંકલ્પ કરવો જોઈએ. જો ઘરના અન્ય સભ્યો દહેજ નહીં લાવવા બદલ વહુને સતાવતા હોય કે તેને કડવાં વેણ કહેતાં હોય તો નારી જાતિના સન્માન માટે છોકરીની માતાએ વહુનો પક્ષ લેવો જોઈએ. તેનાથી વહુઓ ઉપર અત્યાચાર કરવાની હિંમત જ કોઈ નહીં કરે. હકીકતમાં નારી જ નારીની દુશ્મન હોય છે. અપમાન કરવામાં અને મહેણાંટોણાં મારવામાં મહિલાઓ જ મોટો ભાગ ભજવતી હોય છે. દહેજને કારણે થતા અત્યાચારોને રોકવામાં મહિલાઓની ભૂમિકા ખૂબ જ અસરકારક સાબિત થઈ શકે છે.

આ સૂચનોને આધારે જો દહેજપ્રથા સામે ધર્મયુદ્ધ આદરવામાં આવશે; તો હિન્દુ જાતિ આ સત્યાનાશી કુરિવાજથી પોતાનો પિંડ છોડાવી શકશે અને પોતાના દાંપત્યજીવન, કૌટુંબિક જીવન અને સામાજિક જીવનને અવશ્ય સુખશાંતિમય બનાવી શકશે, એવો અમને દૃઢ વિશ્વાસ છે.

વિશ્વની અનેક સમસ્યાઓ તેમની સામે છે. વ્યક્તિગતરૂપથી તેમણે પોતાના માટે સ્વર્ગ અને મુક્તિ કે રિદ્ધિ અને સિદ્ધિની ક્યારેય ઈચ્છા નથી કરી. ધર્મપ્રેમી વિશુદ્ધ બ્રાહ્મણનું આદર્શજીવન બનાવવું અને નિભાવવું એટલી જ એમની વ્યક્તિગત મહત્વાકાંક્ષા છે. બાકી તો તેઓ જે કંઈ કરે છે, વિચારે છે તેમાં લોકહિત અને ધર્મસેવાની ભાવનાઓ જ મુખ્ય રૂપમાં રહે છે. તપ-સાધનાના સમયે પણ એમની સામે આવા જ પ્રશ્નો છે. ભારતની પ્રાચીન અધ્યાત્મવિદ્યાઓ એક-એક કરીને લુપ્ત થઈ ગઈ કે થતી જઈ રહી છે. તેમની ખોજ કરવી જરૂરી છે. હવે વેદમંત્રોના વૈજ્ઞાનિક અને આધ્યાત્મિક કાર્યોને પ્રકાશમાં લાવવાનું બાકી છે. આ કાર્ય સૂક્ષ્મ યોગદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થવાથી જ શક્ય બની શકે છે. એ દૃષ્ટિ તપ-સાધના સિવાય બીજી કોઈ પણ રીતે મળી ના શકે.

જીવન જીવવું એ સારી વાત છે, પણ એને સમજદારીપૂર્વક જીવવું એ એનાથી પણ મોટી વાત છે.

યુગ નિર્માણ વિદ્યા પરિષદ

(પત્રાચાર અભ્યાસક્રમ)

યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા દ્વારા સંચાલિત ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરા-૩ (ઉત્તરપ્રદેશ)

અમારા આત્મીય બંધુઓ !

સપ્તેમ નમસ્કાર,
ગાયત્રી માતાની કૃપાથી આપ સપરિવાર સ્વસ્થ
અને આનંદમાં હશો.

દેવ સંસ્કૃતિના આદર્શો અને સિદ્ધાંતોની જાણકારી લોકો સુધી પહોંચાડવાની અત્યારે ખૂબ જરૂર છે. આસ્થાસંકટ એ આજના યુગની સૌથી મોટી મુશ્કેલી છે. દૈવિક સંસ્કૃતિના નિયમોમાં લોકોને હવે શ્રદ્ધા રહી નથી. લોકમાનસમાં હવે એ આદર્શો અને નિયમોનું પાલન કરવાથી, તેમાં શ્રદ્ધા રાખવાથી કાંઈ ફાયદો થઈ શકે તેમ નથી, આવા વિચારો દૃઢ અને કાયમી થઈ ગયા છે. લોકમાનસના આવા ભ્રમને તોડીને આપણી સંસ્કૃતિના સિદ્ધાંતોમાં આસ્થાની સ્થાપના કરવાનો પૂજ્ય ગુરુદેવનો દૃઢ નિર્ધાર છે. પૂજ્યવરનો સંકલ્પ એ અમારો, તમારો અને આપણા સૌનો સંકલ્પ છે. પૂજ્યવરે જુદાં જુદાં આયોજનો દ્વારા આ સિદ્ધાંતોને લોકમાનસમાં ઠસાવવા માટે ભગીરથ પુરુષાર્થ કર્યો હતો. શાંતિકુંજ પ્રશિક્ષણ કેન્દ્રની સ્થાપના પણ આવા પ્રયત્નોનું જ પરિણામ છે. ત્યાંના દિવ્ય વાતાવરણમાં થોડો સમય રહીને કોઈ પણ માણસ યુગઋષિના દિવ્ય સંદેશ અને સાધનાના માધ્યમથી એ આદર્શો અને સિદ્ધાંતો પ્રત્યેની પોતાની નિષ્ઠાને પોતાના વિચારોમાં દૃઢ કરી શકે છે.

યુગ ઋષિનો સંકલ્પ તો દુનિયાભરના છસો કરોડ લોકોનાં માનસપરિવર્તનનો જ છે. તેના માટે ઘણાં બધાં માધ્યમોના ઉપયોગની જરૂર પડશે. ઘણા લોકો પાસે એ નિયત સ્થાન સુધી પહોંચવાના સાધનસગવડ હોતાં નથી. ઘણા લોકો અન્ય કામકાજમાં અત્યંત વ્યસ્ત હોવાને કારણે સમયના અભાવે ત્યાં જઈ શકતા નથી; તો કેટલાક લોકોનું આરોગ્ય એને અનુકૂળ હોતું નથી. આ સમસ્યાઓના સમાધાન માટે પૂજ્યવરે પત્રાચાર

અભ્યાસક્રમની યોજના હેઠળ શ્રેષ્ઠ ચિંતનને ટપાલ મારફતે તેમને ઘેરબેઠાં પહોંચતું કરીને લોકમાનસની સુધારણાનાં કાર્યોનો શુભારંભ કર્યો હતો. હવે આ યોજના ફરીથી ચાલુ કરવામાં આવી છે. તેમાં જુદા જુદા ઘણા અભ્યાસક્રમોને આવરી લેવાની યોજના છે. તેની શરૂઆત 'જીવન જીવવાની કળા' એ અભ્યાસક્રમથી કરવામાં આવી છે. ભવિષ્યમાં અન્ય જીવનોપયોગી અભ્યાસક્રમો શરૂ કરવામાં આવશે.

આપણે જીવીએ છીએ, આપણે જીવવું જ પડે છે, પરંતુ આપણે નિયમાનુસાર જીવવાની કળા નથી જાણતા, એ બહુ દુઃખની વાત છે. જીવન જીવવાની કળા ખેતીવાડી, વેપારધંધા, શિલ્પકળા, કે સારવાર વગેરે વિદ્યાઓ કરતાં વધારે મહત્વની છે. કોઈપણ સમયે કોઈપણ સમસ્યાને ઉકેલવા માટે અને કોઈપણ મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવામાં આપણને તેની ખૂબ જરૂર પડે છે. પ્રગતિ અને સમૃદ્ધિનું જતન કરવાનું પણ તેની ઉપર જ અવલંબે છે. જો મુશ્કેલીઓ આવવાનું અનિવાર્ય હોય, જો સંજોગો પ્રતિકૂળ રહેવાનું સ્વાભાવિક હોય તો, આપણે પ્રતિકૂળતાઓને અનુકૂળતાઓમાં ફેરવી નાખવા માટે આપણે ક્ષમતા અને શક્તિ કેળવવી, એ પણ એટલું જ આવશ્યક છે. આ બંનેનું સમન્વયકારી શિક્ષણ એટલે જ સંજીવની વિદ્યા, અર્થાત્ જીવન જીવવાની કળા.

આ અભ્યાસક્રમ હેઠળ નીચેના વિષયોને આવરી લેવાયા છે :

(૧) માણસ કરતાં કશુંય વધારે નથી. (૨) પોતાની મહાનતામાં શ્રદ્ધા રાખો. (૩) જીવન જીવવાની કળા શીખો. (૪) માણસ માણસ તરીકે જીવે એટલું જ ધણું. (૫) પશુઓ જેવું જીવન છોડો. (૬) માણસ દેવ અથવા દાનવ - ગમે તે બની શકે. (૭) જીવન મહાન આમ બને. (૮) આત્મનિરીક્ષણ (૯) અંતઃકરણનો વિકાસ

(૧૦) સમગ્ર જીવન સાધનામય બનવું જોઈએ. (૧૧) અહંકારથી નર્યુ નુકસાન જ છે. (૧૨) આળસ-પ્રમાદને ત્યાગીને દરેક ક્ષેત્રમાં સફળ બનો. (૧૩) સાદું જીવન ઉચ્ચ વિચાર (૧૪) સફળ અને સંતોષી જીવન (૧૫) દ્વેષ અને અણગમાથી કોઈ લાભ નથી. (૧૬) હસો અને જીવનને સુમધુર બનાવો. (૧૭) આપણું મન એટલે શક્તિનો ખજાનો (૧૮) આસ્તિકતા-આધ્યાત્મિકતા અને ધાર્મિકતા (૧૯) સમય, સંયમ અને અર્થ સંયમ. (૨૦) ઇન્દ્રિય-સંયમ અને વિચારસંયમ. (૨૧) કૌટુંબિકતા અને સામાજિકતા (૨૨) શાલીનતા, શિષ્ટાચાર અને પ્રમાણિકતા (૨૩) પરમાર્થનિષ્ઠા (૨૪) વાત માત્ર અભિગમ બદલવાની જ છે.

શું કરવાનું છે ? કેમ કરવાનું છે ?

‘જીવન જીવવાની કળા’ અભ્યાસક્રમ ત્રણ માસનો રહેશે. તેમાં ૨૪ યુનિટ હશે. તાલીમાર્થીએ દર મહિને આઠ યુનિટ ભણવાના રહેશે. આ રીતે ત્રણ મહિનામાં ૨૪ યુનિટ ભણી લીધા પછી નજીકના પરીક્ષાકેન્દ્ર ઉપર પરીક્ષા લેવાશે. પરીક્ષામાં પચાસ ટકા ગુણ મેળવનાર તાલીમાર્થીને ‘જીવન સાધક’ની પદવીનું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે. તાલીમનું પ્રથમ સત્ર જાન્યુઆરીથી માર્ચ સુધી, બીજું સત્ર એપ્રિલથી જૂન સુધી, ત્રીજું સત્ર જુલાઈથી સપ્ટેમ્બર સુધી અને ચોથું સત્ર ઓક્ટોબરથી ડિસેમ્બર ૧૯૯૯ સુધી ચાલશે. પરીક્ષાઓ માર્ચ, જૂન, સપ્ટેમ્બર અને ડિસેમ્બરના છેલ્લા રવિવારે લેવાશે.

આ અભ્યાસક્રમ ચલાવવા માટે તેમજ તેની પરીક્ષા લેવા માટે અમારે દરેક વિસ્તારમાં તાલીમ કેન્દ્રોની સ્થાપના કરવાની છે. ગાયત્રી શક્તિપીઠ, પ્રજ્ઞાપીઠ, પ્રજ્ઞામંડળ, શાખા, મહિલામંડળ અને સંન્યાસીઓ પોતે પોતાને ત્યાં તાલીમકેન્દ્રો સ્થાપી શકે છે. તાલીમકેન્દ્રના કેન્દ્રવ્યવસ્થાપકે ઓછામાં ઓછા ૨૪ તાલીમાર્થીઓ નોંધવાના રહેશે. જે પરિજનો કેન્દ્રવ્યવસ્થાપક તરીકેની જવાબદારી સંભાળીને પરીક્ષાની વ્યવસ્થા કરી શકે તેમ હોય તેમને પોતાનાં પૂરાં નામ અને સરનામાં સહિત તેમને કેટલાં આવેદનપત્રોની જરૂર છે, તે અમને લખી જણાવવા વિનંતી છે. અમે તેમને આવેદનપત્રો અને નિયમાવલી વિનામૂલ્યે મોકલી આપીશું. દરેક તાલીમાર્થી પાસેથી

ફી તરીકે ૧૦ રૂપિયા લેવાના છે. આ રકમમાં ચાર પાનાંનાં ૨૪ યુનિટો, પ્રશ્નપત્ર, ઉત્તરવહી, પ્રમાણપત્ર, ટપાલખર્ચ વગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે. એ દસ રૂપિયામાંથી અઢી રૂપિયા કેન્દ્રવ્યવસ્થાપકે પોતાના કેન્દ્રના ખર્ચ માટે પોતાની પાસે રાખી લેવાના છે અને સાડા સાત રૂપિયા યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા-૩ના નામે ડ્રાફ્ટ દ્વારા, ભરાયેલાં આવેદનપત્રોની સાથે મોકલી આપવાના છે. તાલીમાર્થીની ઉંમર ૧૫ વર્ષથી વધારે હોવી જોઈએ. કોઈ પણ ધર્મ, જાતિ, સંપ્રદાય કે દેશના માણસો તાલીમનો લાભ લઈ શકશે. તાલીમ માટે નવા માણસોને તૈયાર કરવાનો, અમારો પરિજનોને નમ્ર અનુરોધ છે. અભ્યાસક્રમની તમામ સામગ્રી સંપૂર્ણ રીતે ધર્મનિરપેક્ષ (બિનસાંપ્રદાયિક) હશે.

તમને મિશનના પરિજનો સાથે વિચારગોષ્ઠિઓ ગોઠવવા માટે અનુરોધ છે. તેમને આખી યોજનાનો સવિસ્તર ખ્યાલ આપવાનો છે. પ્રાણવાન પરિજનોને કેન્દ્ર વ્યવસ્થાપકની જવાબદારી સંભાળવા અને તાલીમાર્થીઓ તૈયાર કરવા અનુરોધ છે. તમે તમારા વિસ્તારમાં આ પરીક્ષાની ઉત્તરવહીઆનુ મૂલ્યાંકન કરી શકે તેવા, મિશનના જાણકાર, વિદ્વાન પરિજનો શોધીને તેમનાં નામ-સરનામાં અમને મોકલી આપશો. સમયદાની પરિજનો અને સંન્યાસીઓએ નજીકની શાખાઓમાં જઈને ગોષ્ઠિઓ કરવાના, મિશનના પરિજનોને આ યોજનાની રૂપરેખા સમજાવવા અને તાલીમકેન્દ્રો સ્થાપવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. શાખા-મહાશાખાઓમાં પરીક્ષાની વ્યવસ્થા ગોઠવી શકાય તે માટે ત્યાંના આચાર્યશ્રીનો સંપર્ક સાધી શકાય. શિક્ષકો, પ્રોફેસરો વગેરેને આ આયોજનોનો ખ્યાલ આપીને તેમને તાલીમકેન્દ્રો સ્થાપવા માટે પ્રેરિત કરી શકાય. આ યોજનાને વધારે સફળતા અપાવવા માટે આપના તેમજ અન્ય વિચારશીલ વિદ્વાન મહાનુભાવોનાં સૂચનો આવકાર્ય છે.

પરિવારના સૌ સભ્યોને અને બાળકોને અમારો પ્રેમ પહોંચાડશો. તમે લીધેલાં પગલાંની અમને જાણ કરવાની તકલીફ લેશો. અમે પત્રની રાહ જોશું.

આપનો બંધુ,

લીલાપત શર્મા

વ્યવસ્થાપક, યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા-૩

આપ ભલા તો જગ ભલા

આપણે આપણા સ્વભાવમાં રહેલી ખામીઓનું અવલોકન કરીને તેમાં જરૂરી સુધારો કરવા માટે તૈયાર થઈ જઈએ તો જીવનની પોણા ભાગની સમસ્યાઓનું નિરાકરણ આપોઆપ જ થઈ જાય છે. સફળતાનાં મોટાં મોટાં સપનાંઓ જોવાને બદલે જો આપણે જોઈ વિચારીને કોઈ ચોક્કસ માર્ગ અપનાવીએ અને તેને કર્તવ્ય સમજીને મક્કમતા અને પૂરેપૂરા મનોયોગ સાથે એ માર્ગે ચાલતા રહીએ તો મગજ શાંત રહેશે, તેની તમામ ક્ષમતા લક્ષ્યને પાર પાડવામાં વપરાશે અને લક્ષ્ય ઝડપભેર નજીક આવતું જશે. વખતોવખત મળતી જતી નાની નાની સફળતાઓને કારણે આનંદ અને સંતોષ પણ મળતો જ રહેશે અને એ રીતે આપણે સુવ્યવસ્થિત રીતે અને ચોક્કસ ગતિએ લક્ષ્ય તરફ આગળ વધતા રહીશું.

બીજ રોપવાથી માંડીને અંકુર થવામાં, છોડ મોટો થવામાં અને અંતે વૃક્ષ તરીકે ફૂલવા-ફાલવામાં ખાસ્સો સમય લાગે છે અને પ્રયત્નો પણ કરવા પડે છે.

આપણી પ્રસન્નતા આપણા હાથમાં જ રાખી શકાય એમ હોય અને આપણે હરઘડી આનંદિત રહેવાનો કીમિયો જાણતા હોઈએ તો પછી એનો ઉપયોગ શા માટે ના કરવો? તો પછી જ્યારે સગવડતા મળશે, જ્યારે ઈચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે જ પ્રસન્ન રહી શકીશું, એ વાત ઉપર શા માટે આધાર રાખવામાં આવે? આની પ્રતીક્ષામાં સમય વીતી જાય છે અને સફળતા ના મળવાને જીવનપર્યંત ફક્ત પ્રતીક્ષા જ આપણા ભાગે રહે એવું પણ બની શકે. એટલા માટે ગીતાકારે આપણને ફળની રાહ જોયા વગર કર્મ કર્યે રાખવાનો સરળ-સહજ કીમિયો બતાવ્યો છે. ફળ વિષે બહુ ધ્યાન આપવું નહીં, સફળતા માટે અધીરા ન થવું અને નિષ્ફળતા મળે તો બેચેન ન થવું. મનને શાંત

અને સ્વસ્થ રાખીને એક સાચા પુરુષાર્થી માણસની જેમ સુપેરે આપણાં કર્તવ્યોનું પાલન કરો. આમ કરવાથી તમને આ લોકમાં પણ શાંતિ મળશે અને પરલોક પણ સુધરી જશે.

જો આપણે આંતરિક સુધારો કરીને અને આપણા દૃષ્ટિકોણમાં થોડો ઘણો સુધારો કરીને આપણા જીવનની મોટાભાગની સમસ્યાઓ ઉકેલી શકીએ તો પછી વ્યગ્રતાભર્યું જીવન જીવવાનો શો અર્થ? આ એક વિચારવાલાયક બાબત છે. મનુષ્ય સ્વભાવે બહુ ચતુર છે. તમામ ક્ષેત્રોમાં તે વિશિષ્ટ બુદ્ધિમત્તા દાખવે છે. તેના બુદ્ધિચાતુર્યના જેટલાં વખાણ કરીએ એટલાં ઓછાં છે. આમ છતાં, જ્યારે તે પોતાના અભિગમને સુધારવાનું મહત્ત્વ સમજે નહીં, તેના પર પૂરતું ધ્યાન આપે નહીં. ત્યારે તેની બુદ્ધિમત્તા માટે શંકા ઉદ્ભવે છે. તે પ્રયત્ન થકી અથવા પોતાની બુદ્ધિશક્તિ કે શરીરબળ થકી મહાન કાર્યો કરી શકે છે, તો પછી પોતાના સ્વભાવની કે ભાવનાઓની ખામીઓ ઉપર વિચાર કરીને તેને સુધારવાની વાત તેના માટે કેમ અઘરી બની જાય છે?

આત્મચિંતન, આત્મસુધારણા અને આત્મનિર્માણનું કાર્ય શરીરને સર્વાંગાસન, શીર્ષાસન કે મયૂરાસન વગેરે આસનોની ટેવ નાડવા જેટલું જ સરળ છે. આપણું મન શરૂઆતમાં તો આવી પળોજણમાં પડવાની આનાકાની કરે છે. આસન શીખનાર એનાથી ડરીને શીખે નહીં કે છોડી દે તો પછી એ આસનો દ્વારા મળનારાં સત્પરિણામોનો લાભ મેળવવાથી તે વંચિત રહી જાય છે. એ જ પ્રમાણે જો આત્મનિરીક્ષણ કરવામાં પોતાની ખામીઓ શોધવામાં ઉત્સાહ ના રાખીએ, આપણે જે કાંઈ વિચારીએ કે બોલીએ છીએ, એ બધું બરાબર જ છે, એવો હઠાગ્રહ

રાખીએ તો પછી આપણી ખામીઓ દેખાશે નહીં અને તેને સુધારવાનો ઉત્સાહ પણ જાગશે નહીં. ઊલટાનું આપણું મગજ બીજા સામાન્ય માણસોની જેમ પોતાની કુટેવોનું સમર્થન કરવા માટેનાં કારણો કે બહાનાઓ કે દલીલો શોધે રાખશે. અને પોતાને સાચા સાબિત કરવા માટેના પેંતરા ઘડે રાખશે.

જો આપણે આપણી ભૂલો સુધારીએ, આપણે બીજાની જેમ આપણી ખામીઓ પણ જોવા માંડીએ અને બીજાની જેમ આપણને સુધારવાની ચિંતા કરવા માંડીએ; તો આખી દુનિયા સુધરી જાય ત્યારે જ શક્ય બને, એવું મહાન કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે છે.

સંત ઈમર્સન કહેતા હતા કે, “મને નર્કમાં મોકલી દેશો તો હું ત્યાં પણ મારે માટે સ્વર્ગ બનાવી લઈશ” તેમનો આ દાવો એક જ બાબત ઉપર આધારિત હતો

કે પોતાનું અંતઃકરણ સુધારવાથી માણસમાં એવી સમજશક્તિ, એવા ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવનું ઘડતર થાય છે કે, જેનાથી દુર્જનોને પણ પોતાની સજ્જનતાથી પ્રભાવિત કરવાની અને તેની દુર્જનતાનો પ્રભાવ જાત ઉપર ન પડવા દેવાની વિશિષ્ટ ક્ષમતા સિદ્ધ થઈ જાય છે. જો કોઈ માણસ પોતાની જાતમાં આવી વિશિષ્ટતા નિર્માણ કરી લે, તો તેણે આખી દુનિયાને સુધારી નાખી એમ માની શકાશે. આમ તો દરેકને સુધારવાનું અશક્ય છે. પરંતુ જ્યારે આપણા દૃષ્ટિકોણ અને સ્વભાવમાં જરૂરી ફેરફાર કરીને, દુર્જનો પણ આપણું કશું જ બગાડી ના શકે એવી કક્ષા પ્રાપ્ત કરી લઈએ તો પછી, તાત્વિક રીતે દુનિયા ભલે જેવી હોય તેવી જ રહે, પણ આપણા માટે તો દુનિયા સુધરી ગયેલી જ જાણવી.

• • •

એક ગીધ હતું. તેના માતાપિતા આંધળા હતાં. આખું કુટુંબ પર્વત પર આવેલા એક ઝાડની બખોલમાં રહેતું હતું. ગીધ રોજ સવારે નીકળી પડતું, પોતાનું પેટ ભરતું અને પોતાના અંધ માબાપ માટે પણ માંસના ટુકડા શોધી લાવતું હતું. કેટલાક દિવસો સુધી આ કમ ચાલતો રહ્યો. પરંતુ બધા દિવસો કાંઈ સરખા હોતા નથી. એક દિવસ એ ગીધ નદીના કિનારે પારધીએ બિછાવેલી જાળમાં ફસાઈ ગયું. તેણે છૂટવા માટે ઘણાં ફાંફાં માર્યાં પણ તે છૂટી ના શક્યું. ગીધને પોતે જાળમાં ફસાઈ ગયો તેની ચિંતા કરતાં પોતાના માતાપિતા ભૂખે મરશે એની ચિંતા વધારે હતી. તે ખૂબ વલોપાત કરવા લાગ્યું. પારધીએ આ જોઈને તેની પાસે જઈને તેની ચિંતાનું કારણ પૂછ્યું, “બીજાં ગીધ તો રોતાં નથી તો પછી તું શું કામ આટલો વ્યથિત થાય છે?” ગીધે પોતાની વીતક કહી. પારધીએ મહેણું માર્યું, “અરે ગીધ; ગીધની દૃષ્ટિ તો આકાશમાં ખૂબ ઊંચે ઊડતાં ઊડતાં પણ જમીન પર પડેલા માંસના ટુકડાને જોઈ લે તેવી તીક્ષ્ણ હોય છે. તો પછી તું સાવ પાસે બિછાવેલી જાળને પણ કેમ જોઈ શક્યો નહીં. એ નવાઈની વાત છે.” જવાબમાં ગીધ બોલ્યું, “પારધી, જ્યાં સુધી બુદ્ધિ પોતાના વશમાં હોય ત્યાં સુધી માણસ કોઈ પ્રપંચમાં ફસાતો નથી. પરંતુ જ્યારે બુદ્ધિ ઉપર લોભ છવાઈ જાય છે ત્યારે ઘોડો રસ્તો ભૂલી જાય છે અને અસવારને પણ ભડકાવી મૂકે છે. જિંદગીભર માંસના લોચા પાછળ ભાગતાં ભાગતાં મારા માટે હવે માંસના લોચા જ સર્વસ્વ બની ગયા છે. એના સિવાય બીજું કાંઈ દેખાતું જ નથી. દૃષ્ટિ જ્યારે સંકીર્ણ થઈ જાય છે ત્યારે સાચો માર્ગ પણ સૂઝતો નથી. હું જાળ ન દેખી શક્યો તેનું કારણ આ જ છે. પરંતુ હવે જ્ઞાન લાધવાથી શું વળે? આપણું કરેલું આપણે ભોગવે જ છૂટકો.”

ગીધની વાત પારધીના ગળે ઊતરી ગઈ. તેણે પ્રસન્ન થઈને કહ્યું, “ગીધરાજ, હું તમને મુક્ત કરું છું. જાવ જઈને આંધળા માતાપિતાની સેવા કરો. આજે તમે મારી આંખો ખોલી નાખી છે.”

માણસ પણ એના જીવનમાં બરાબર આવી જ ભૂલો કરતો હોય છે. જે અગમચેતી દાખવે છે તે જીવતા જીવ પોતાની જવાબદારીઓમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે.

આપણી પ્રવૃત્તિઓને ઓળખો, ભવિષ્ય સુધારો

આપણી પ્રવૃત્તિઓ જ આપણા સ્વભાવનું ઘડતર કરે છે. 'પ્રવૃત્તિ જ આપણને કીર્તિ અને પ્રગતિ તરફ દોરી જાય છે અને પ્રવૃત્તિ જ અપમાન અને અધોગતિની ખીણમાં ધકેલી મૂકે છે. આપણી પ્રવૃત્તિઓ જ મૂળભૂત રીતે આપણા ભાગ્યનું નિર્માણ કરે છે એ સત્ય છે; અને જો આ સાચું હોય તો આપણે આપણી પ્રવૃત્તિઓ વિષે કોઈપણ સંજોગોમાં આંખ આડા કાન ના કરવા જોઈએ કે ભાગ્યનિર્માણને સંજોગો અને પરિસ્થિતિઓ ઉપર ના છોડવું જોઈએ. જે ધરીની આસપાસ આપણા સંપૂર્ણ વર્તમાન અને ભવિષ્ય ફરી રહ્યા હોય તે પ્રવૃત્તિના નિર્માણ ઉપર સૌથી પહેલાં ધ્યાન આપવાની આપણને જરૂર જણાવી જોઈએ. શરીરની સ્વચ્છતા તો જરૂરી છે જ, પરંતુ તેનાથી સો ગણી મનની સ્વચ્છતાની અને દુષ્ટત્યોથી મુક્ત થવાની છે. એવો વિચાર આપણા મનમાં કાયમ આવવો જોઈએ. ધન અને આરોગ્યથી સંપન્ન થવું એ જરૂરી છે, પણ મનને સુવાસિત વિચારોથી ભરી દેવું અને સત્કાર્યોમાં પ્રયોજવું એ હજાર-ગણું જરૂરી છે. જે વધારે મહત્ત્વપૂર્ણ છે. તેની ચિંતા પહેલાં કરવાની જરૂરિયાતનો આપણને સતત અનુભવ થવો જોઈએ.

એટલા માટે આપણી પ્રવૃત્તિને ઓળખવાના ઉપાયો આપણે જાણીએ કે આપણી પ્રાથમિક આવશ્યકતા છે. પ્રવૃત્તિની શ્રેષ્ઠતા કે કનિષ્ઠતાની દૃષ્ટિએ આપણે કયા સ્તરે ઊભા છીએ? આપણે કઈ કક્ષાના માણસ છીએ એ આપણે જાણી લેવું જોઈએ. જો આપણે આવી જ પ્રવૃત્તિ કરવાનું ચાલુ રાખીશું તો આપણા વર્તમાન અને ભવિષ્ય કેવાં હશે? એનો વિચાર કરવો તેમજ તેનું અનુમાન બાંધી લેવું એ આપણી બીજી

આવશ્યકતા છે. આજે આપણે જે પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છીએ તે જ આપણું કર્મ છે. એ જ આપણો વર્તમાન છે. આજે આપણે જેવી પ્રવૃત્તિઓ કરી રહ્યા છીએ તેવું જ ઉન્નતિ અને સુખદાયક અથવા પતન અને દુઃખદાયક કર્મફળ આપણે સંચિત કરતા જઈએ છીએ, એ આપણું ભવિષ્ય છે.

પોતાની પ્રવૃત્તિઓને આ રીતે ઓળખીએ

આપણી મૂળભૂત પ્રવૃત્તિ એ જ આપણી સાચી ઓળખ છે. એટલા માટે આપણે મોટેભાગે લોકોને જે બતાવે રાખીએ છીએ એ આભાસી પ્રવૃત્તિઓને તારવીને જુદી પાડવી જોઈશે. આવી તારવણી કર્યા પછી જ આપણે આપણી સાચી મૂળભૂત પ્રવૃત્તિઓને, આપણા સાચાં વલણોને ઓળખી શકીશું.

કુટુંબમાં, ઓફિસમાં, સમાજમાં કે વ્યવસાયમાં આપણે આપણી વાણી અને વર્તનને સંજોગો પ્રમાણે બદલવાં પડે છે. તે આપણા સૌનો અનુભવ છે. આપણે અનિચ્છાએ પણ આપણી બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓ અને મનના હાવભાવ ઉપર કાબૂ રાખવો પડે છે. અધિકારી કે ગ્રાહક ભલે તોછડાઈ ઉપર ઊતરી આવે તો પણ આપણે તો વિવેક અને શિષ્ટાચાર દાખવવો પડે છે. આપણે જાણીએ છીએ કે એ ખોટો શિષ્ટાચાર છે. છતાંય પરિસ્થિતિ આપણને એમ કરવા મજબૂર કરે છે. જો આપણને નોકરી-ધંધો કરીને પૈસા કમાવાની જરૂર ન હોત, જો આપણી ઉપર સામાજિક અને કાયદાકીય નિયંત્રણો ના હોત તો આપણે મુક્ત રીતે કેવી ભાષા વાપરવા અને કેવું વર્તન કરવા ઉશ્કેરાઈ ગયા હોત? અધિકારીની તુમાખી પ્રત્યે અને ગ્રાહક દ્વારા કઠાતી ખોટી ખોડખાંપણ પ્રત્યે આપણા સ્વતંત્ર, મુક્ત પ્રતિભાવો કેવા ઉગ્ર હોત?

આપણે એ ગ્રાહક કે અધિકારીને કેવો ઉદ્ધત જવાબ આપ્યો હોત ? એનો ઊંડાણપૂર્વક વિચાર કરવો જોઈએ. તો આપણા સ્વચ્છંદ વાણી અને વર્તનમાં મીઠાશ હોત કે કડવાશ હોત ? આ એક સરળ દેખાતો પ્રયોગ છે, પરંતુ તેમાંથી જે કડવાશ અને ક્રોધની અથવા મીઠાશ અને સૌમ્યતાની જાણકારી મળે છે એ જ આપણી સાચી પ્રવૃત્તિ છે. આપણા જીવનમાં ઘણી વાર એવા પ્રસંગો આવે છે કે જ્યારે કોઈ લાચારીને કારણે આપણે ખોટો શિષ્ટાચાર કે ખોટો ડોળ કરવો પડતો હોય છે. મજબૂરી ના હોત તો આપણી વાણી અને વર્તન કેવાં હોત ? આપણે એની શોધ કરીએ તો પણ આપણને આપણી સાચી પ્રવૃત્તિ કે સાચા અભિગમનો ખ્યાલ આવવા માંડશે.

એક બીજા ઉદાહરણ દ્વારા આ જ વાત સમજવાની કોશિષ કરીએ. આપણે કોઈકના ઘેર અથવા કોઈ સભામાં બીજાં સ્ત્રી-પુરુષો જોડે બેઠાં બેઠાં વાતો કરીએ કે સાંભળીએ છીએ, એમ ધારી લો. ત્યાં કોઈક આકર્ષણ, કોઈ અનીતિ કે રેઢી પડેલી કોઈ સારી વસ્તુ આપણી નજરે ચઢે છે. પરંતુ આપણે શાંતિથી તેને જોતાં બેઠા રહીએ છીએ. લોકો આપણને હલકા ના ધારી લે એવા ભય અને લાચારીને કારણે એ આકર્ષણ કે સારી વસ્તુ તરફ વારંવાર જોતા નથી. આપણે એની પ્રત્યે સાવ બેધ્યાન હોઈએ એવી રીતે બેઠા રહીએ છીએ. આપણી સામાજિક મર્યાદાઓનો ખ્યાલ રાખીને આપણે સભ્ય અને સંયમી માણસ છીએ એવું દેખાડવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. પરંતુ જ્યાં લોકોની નજર પહોંચી શકતી નથી, એ મનમાં શું થતું હોય છે ? પેલી સારી વસ્તુને રેઢી પડેલી કે પેલા આકર્ષણને જોવા છતાંય મનમાં શું ખરેખર શાંતિ અને શાલીનતા જળવાઈ રહે છે ખરી ? કે પછી લાલચ અને હલકા વિચારોનો ઊભરો આવે છે ? એ અનૈતિકતા જોઈને મનમાં વિરોધ અને ગુસ્સાની લાગણી થાય છે કે પછી આપણને પણ એમાં રુચિ જાગે છે અને આનંદ મળતો

હોય એવું લાગે છે ? આપણા રોજિંદા જીવનની આવી બાબતોમાંથી જો આપણે મનના આવાં ગૂઢ રહસ્યોનો તાગ મેળવવાની ટેવ પાડીએ તો આપણે કેવી પ્રવૃત્તિ ધરાવતા માણસ છીએ એનો આપણને સહજ ખ્યાલ આવી જશે.

આપણા રોજિંદા જીવનમાં આપણા મન ઉપર કોઈ બંધન ના હોય, કોઈ લાચારી ના હોય, કે લોકોના વાણી અને વ્યવહાર પ્રત્યે આપણે મુક્ત પ્રતિભાવો આપી શકીએ એવા ઘણા પ્રસંગો આવતા હોય છે. ઉંમર કે શક્તિમાં આપણા કરતાં ઊંચરતા હોય અથવા આપણને જેમની ગરજ ના હોય, તેમના વાણી કે વ્યવહાર પ્રત્યે આપણા સામાન્ય પ્રતિભાવો કેવા હોય છે ? આપણા પ્રતિભાવો સહયોગ, સૌમ્યતાયુક્ત હોય છે કે પછી સ્વાર્થ, સંકુચિતતા અને આવેશયુક્ત હોય છે ? આનો અભ્યાસ કરીએ તો આપણને આપણી સાચી પ્રવૃત્તિઓનો ખ્યાલ આવી જશે. આકર્ષણોને જોઈને મનમાં હલકી કલ્પનાઓ અને કામનાઓ જાગતી હોય છે. કોઈ વસ્તુને વગર મહેનતે અને વગર કિંમતે મફત મેળવવાનો લોભ થતો હોય, હલકી વાતો કરવાની કે અશ્લીલ ચલચિત્રો જોવાની લાલચ થતી હોય તો આ બધું દર્શાવે છે કે આપણું મન દુષ્પ્રવૃત્તિઓથી ભરાયેલું છે. એથી ઊલટુ આકર્ષણ જોઈને ઉમદા ભાવનાઓ થતી હોય, અનીતિ અને અશ્લીલતા પ્રત્યે અણગમો કે વિરોધની લાગણી થતી હોય તો સમજ લેવું કે આપણા મનમાં સત્પ્રવૃત્તિઓ છવાયેલી છે. છત્રપતિ શિવાજીએ સૈનિકો દ્વારા બાનમાં પકડી લવાયેલી સુંદર મોગલ કન્યા જોઈને ભાવવિભોર થઈને કહ્યું હતું કે, “જો તું મારી મા હોત તો હું તારા જેવો જ સુંદર હોત.”

જેમ જેમ અંતઃકરણમાં સારી પ્રવૃત્તિઓ છવાતી જાય છે તેમ તેમ મનમાંથી તૃષ્ણાના, વાસનાના, લોભના અને સ્વાર્થના ઊભરા ઓસરતા જાય છે. તેમ તેમ વાણી અને વ્યવહારમાં શાલીનતા અને પવિત્રતા

ઉમેરાતાં જાય છે. તેમનામાં પણ આવેશ અને ઉન્માદ જાગે તો છે, પરંતુ એ હંમેશાં હલકી બાબતોની વિરુદ્ધ જ હોય છે.

પ્રવૃત્તિને ઓળખવાનો બીજો ઉપાય પણ છે

પોતાની સાચી પ્રવૃત્તિને ઓળખવાનો એક બીજો ઉપાય પણ છે. આપણે જ્યારે એકાંતમાં હોઈએ ત્યારે આપણા મનને આપોઆપ જ ‘આપણને કોઈ જોતું નથી’ એ પ્રકારનું આશ્વાસન મળતું હોય છે. આ એક મનોવૈજ્ઞાનિક તથ્ય છે. એટલા માટે કશું છુપાવવાની જરૂર લાગતી નથી. એકાંતમાં સ્વચ્છંદતાની ધરપત મળી રહેતી હોવાથી આપણું અચેતન મન હિલોળા લેવા માંડે છે. એમાં સંચિત થયેલી જૂની યાદો અને રુચિઓ સળવળવા લાગે છે. અગાઉના અનુભવો અને સૂતેલા સંસ્કારો પણ જાગૃત થઈ જાય છે અને સચેતન મન તરફ વહેવા લાગે છે. તેને કારણે આપણું સચેતન મન પણ એવાં જ મનોવલણો અને સંસ્કારોને તેના સાચા સ્વરૂપને વાણી, વર્તન અને વિચારોમાં વ્યક્ત કરવા લાગે છે. ત્યારે આપણા હાથ અને બીજી કર્મેન્દ્રિયો આપણે લોકોના દેખતા ના કરી શકતા હોઈએ તેવાં વિશિષ્ટ કાર્યો કરવા લાગે છે. આપણાં કપડાં અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય તો આપણે તેની દરકાર કરતા નથી. સારા-નરસાની પરવા કર્યા વગર જાતજાતની કલ્પનાઓ અને યોજનાઓ મનમાં ઘોળાવા લાગે તો પણ આપણે તેને અટકાવતા નથી. અગાઉ કોઈ પ્રસંગે જન્મેલા ક્રોધ, સ્નેહ, આવેશ, રુચિ કે અણગમાને આપણે કોઈ મજબૂરીને કારણે વ્યક્ત ના કરી શક્યા હોઈએ અને હવે એકાંતમાં એ યાદ આવે ત્યારે ઊંઠતા મુક્ત વિચાર કે પ્રતિભાવોને પણ આપણે રોકતા નથી. એકાંત આપણા સાચા સ્વરૂપને, સાચી પ્રવૃત્તિઓને છતી કરે છે. આવા મુક્ત વિચારો અને પ્રતિભાવો દાખવવામાં સચેતન અને અચેતન મનને કોઈ સંકોચ થતો નથી કારણ કે તેને ‘એકાંતમાં કોઈ જોતું નથી’ એવી ધરપત હોય છે.

આપણી છતી થયેલી પ્રવૃત્તિને સ્પષ્ટરૂપે જોઈને તેને સાચા અર્થમાં ઓળખી લેવા માટે આ સૌથી સારો મોકો છે. એટલા માટે જ્યારે પણ એકાંતમાં આપણું મન અને શરીર પોતાના મુક્ત વિચારો, વ્યવહારો કે પ્રતિભાવો દાખવતા હોય ત્યારે આપણે આમ કરવું જોઈએ. (૧) એ વ્યવહાર કે વિચારને એકદમ રોકી લેવા જોઈએ અને (૨) એ વ્યવહાર કે વિચારમાં કેવી પ્રવૃત્તિ ડોકાતી હતી? ઈર્ષ્યા, લોભ, વાસના, ક્રોધ? કે પછી શાંતિ, પ્રસન્નતા, સંતોષ, સ્નેહ? — એનો વિચાર કરીને એનો તાગ કાઢવો. આવા સમયે આપણા મનના ઊંડાણમાં ઝાંખીને પોતાની પ્રવૃત્તિ કેવી છે તે જાણી લેવું એ બહુ મહત્વનું કાર્ય છે. આપણે એ શોધી કાઢવું જોઈએ કે આપણે એકાંતમાં કેવા વિચારો કરીએ છીએ? કેવી કલ્પનાઓ કરીએ છીએ? શેના વિષે વિચારીએ છીએ? કયા બનાવો વારંવાર યાદ આવે છે? એ યાદ આવે ત્યારે આપણા પ્રતિભાવો કેવા વિશેષ પ્રકારના હોય છે? મોટેભાગે શું કરવાની ઈચ્છા થાય છે? જો આપણે આપણા મનની એકાંતલક્ષી ગતિવિધિઓ ઉપર ધ્યાન આપીશું, એમાં છુપાયેલી ભાવનાઓ અને ઈચ્છાઓને શોધી કાઢીશું તો આપણને આપણી પ્રવૃત્તિની જાણકારી સહજતાથી મળી જશે. એટલા માટે પોતાને સુધારવા ઈચ્છતા સાધકે સૌથી પહેલાં પોતાની જાતને ઓળખવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. પોતાના અંતરમનની પ્રવૃત્તિઓને ઓળખવાની આદત પાડવી જોઈએ. પોતે દુષ્પ્રવૃત્તિઓના કળણમાં કેટલો ઊંડો ખૂંપેલો છે તે જાણી લેવું જોઈએ. સત્પ્રવૃત્તિઓએ તેની વિચારશૈલી અને વ્યવહારશૈલીને કેટલી ઉજ્જવળ બનાવી છે તે જાણી લેવું જોઈએ. પોતે આજે કઈ માનસિક ક્ષા ઉપર છે તે જાણી લેવું જોઈએ કે જ્યાંથી તેણે ઊંચા આવવાનું છે અને ઉન્નતિ સુધી પહોંચવાનું છે. પોતાની જાત વિષેનો અભ્યાસ અને જાણકારી એ જ સાચો સ્વાધ્યાય છે.

આપણી પ્રવૃત્તિ જ આપણા વર્તમાન અને ભવિષ્યનું ઘડતર કરે છે

આવો સ્વાધ્યાય સહજ રીતે બતાવી શકશે કે આવી પ્રવૃત્તિ હોવાથી આપણે આવો વર્તમાન ઘડી રહ્યા છીએ. પરિવાર અને સમાજ દ્વારા થતો આપણો અનાદર એ આપણી દુષ્પ્રવૃત્તિઓનાં જ પરિણામો છે અથવા જે માન-સન્માન મળે છે તે સત્પ્રવૃત્તિઓનું જ ફળ છે. એ આપણી પ્રવૃત્તિઓનું તાત્કાલિક પરિણામ છે. આ પરિણામ સંસાર દ્વારા મળે છે અને તેને આપણું સ્થૂળ શરીર અને આ જીવન ભોગવે છે. આ આપણો વર્તમાન છે.

આટલું ભોગવવા છતાંય છુટકારો થોડો મળે છે ? હજી તો કર્મસંચાલકનો હિસાબ ચૂકવવાનો તો બાકી જ

છે. મનમાં ઊઠતા વિચારો અને પ્રતિભાવો પણ કર્મ જ ગણાય. એના દ્વારા આપણે જેવો સ્વભાવ બનાવીએ છીએ, શરીર ઉપર જેવા સંસ્કારોનો ઢોળ ચઢાવીએ છીએ તેવાં જ કર્મો પણ આપણે કરતા રહીએ છીએ. આ બધાં માનસિક કાર્યો, વૈચારિક કાર્યો અને સ્થૂળ કાર્યોનો એક-એક અંશ છેવટે પાછો આપણી ઉપર જ વરસવાનો છે. આ સૃષ્ટિના સંચાલકનો અટલ-અફર નિયમ છે. આપણે હિસાબમાં જે કાંઈ રકમ જમા કે ઉધાર ખાતે નીકળે તે હિસાબ પણ આપણે જ ચૂકવે કરવાનો છે. આ કર્મફળ કર્મોના અધ્યક્ષ-સંચાલક ઈશ્વર આપે છે, જેને આપણો આત્મા અને આપણો આગલો અવતાર ભોગવશે. આ આપણું ભવિષ્ય છે.

(ક્રમશઃ)

.....

ધન કમાવવું એ જ કંઈ બુદ્ધિપણની વાત નથી, પરંતુ એથી વધુ બુદ્ધિપણની જરૂર તો ત્યાં છે કે તેને વાપરનાર વ્યક્તિ ખોટી દિશામાં ન ચાલી જાય. તે પૈસામાંથી પોતાનું સ્વાસ્થ્ય સુધાર્યું હોત, વિદ્યા મેળવી હોત, જ્ઞાન મેળવ્યું હોત, ઘડપણ માટે વીમો ઉતરાવ્યો હોત, બાળકોને સુશિક્ષિત બનાવ્યાં હોત, સમાજની ભલાઈ માટે ખર્ચ કર્યું હોત, તો એથી ચોક્કસ એનું આયુષ્ય વધ્યું હોત, તંદુરસ્તીનું સુખ મળ્યું હોત, સમાજમાં પ્રશંસા થાત, માનસિક અને બૌદ્ધિક ક્ષમતા વધત, ઘડપણ શાંતિથી પસાર થાત તથા આત્મસંતોષ રહેત. માણસ ખર્ચ કરવાની યોગ્ય રીતો જાણતો ન હોવાથી કમાવાની ઉત્તમ તક મળવા છતાં પણ તેના માટે એનો કોઈ લાભ ઉઠાવી શકવાનું શક્ય બનતું નથી, પરંતુ ઊલટું નુકસાન જ થાય છે.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી

(૮/૪/૭૪ કુંભમેળા વખતે આપેલું પ્રવચન)

મિત્રો, અમે તમને નેતા તરીકે નથી મોકલી રહ્યા. અમે તો તમને સ્વયંસેવકોની માફક જ્ઞાની બનાવીને કાર્યકર્તા તરીકે મોકલી રહ્યા છીએ. ગમે ત્યાં જાવ, ગમે તે કામ કરો, સ્વયંસેવક તરીકે કરો. તમારે જે રીતે હાથે કામ કરતાં શીખવવામાં આવે છે તે રીતે કામ કરવાનું છે. કોઈ સર્જન કોઈ મેડિકલ કોલેજના પોતાના વિદ્યાર્થીઓને જાતે નિદર્શન કરીને બતાવે છે અને કહે છે કે, તમારે ઓપરેશન કરવું હોય તો એકવાર ધ્યાનથી જોઈ લો, પછી ભૂલશો નહીં, તમારું ધ્યાન બીજે ઠેકાણે હશે તો ઓપરેશન કરતાં નહીં આવડે. જુઓ, અમે પેટ ચીરી બતાવીએ છીએ. આમ જુઓ, આ કાઢી નાખ્યું અને આ ટાંકા લઈ લીધા. બરાબર જોઈ લો અને તમારે ક્યારેય ઓપરેશન કરવું પડે, ત્યારે ધ્યાન રાખજો. અહીંનું અંગ ત્યાં, અને ત્યાંનું અંગ અહીં બેસાડી ના દેતા. તમારે દરેક કામ તમારી જાતે જ કરવાનું છે. તમારે સ્વયંસેવક, કાર્યકર તરીકે જવાનું છે. તમારે કોઈના ગુરુ, નેતા તથા ઉપદેશક બનીને જવાનું નથી. જ્યારે દીવાલો ઉપર સુવાક્યો લખવાનાં હોય ત્યારે તમે જાતે રંગનો ડબ્બો ઉપાડી લેજો અને કહેજો કે, અરે ! ભાઈ મોહન, તેં આ કામની ના પાડી ? હવે હું સુંદર અક્ષરે સુવાક્યો કઈ રીતે લખાય તે જાતે લખીને બતાવું છું. તું મારી સાથે ચાલ, તો ખરો ! તમે તેને તમારી સાથે જ લઈ જાજો. અરે ! વાનપ્રસ્થીજી સાહેબ, તમે તો ત્યાંથી આવ્યા છો. ગુરુજી તમતમારે બેઠા રહો, અમે વાક્યો લખી લેશું. બેટા, બાળકો લખી લેશે તો અમે અહીં શું કામ આવ્યા છીએ ? ચાલ, મારી સાથે, હું તમને સુધડ

અક્ષરે લખી બતાવું છું. જ્યારે તમે આગળ ચાલશો તો ઢગલાબંધ માણસો તમારી સાથે ચાલી નીકળશે. તમારું લખવાનું કાર્ય કે બીજું કોઈ પણ કામ સહેલાઈથી થવા લાગશે.

પરંતુ જો તમે પાછળ જઈને બેસી જશો તો લોકો અમને ફરિયાદ કરશે કે, ગુરુજીએ અમારી પાસે કેવા લોકોને મોકલી આપ્યા છે ? કશું સાંભળતા કે કરતા જ નથી. તમને તો બસ, આદેશો આપતા જ આવડે છે. બેટા, અમે તમને એ લોકો ઉપર હુકમ ચલાવવા માટે મોકલતા નથી. અમે તો તમને તેમના માર્ગદર્શન માટે મોકલ્યા છે. સક્રિય કાર્યકર તરીકે, સ્વયંસેવક તરીકે મોકલ્યા છે. તમને જે કામ ના ફાવતું હોય એ તો તમારે ખાસ કરવું જોઈએ. તમારે તેમની સાથે ખભેખભો મિલાવીને કામ કરવાનું છે. જ્યાં જનતા એકત્ર ના થતી હોય, ત્યાં તો તમારે ખાસ ધ્યાન રાખવાનું છે. જનતા ખૂબ અકળાયેલી અને ખીજાયેલી છે. તેમણે ઢગલાબંધ પ્રવચનો સાંભળ્યાં છે અને તેમણે રામાયણ કે ગીતા વાંચનારા મોટાભાગના લોકો કેવા અક્કલ વગરના હોય છે, કેવા નકામા માણસો હોય છે, એ પણ જોયું છે.

લોકો હવે પ્રવચનકારોના જીવન, તેના સ્વરૂપ અને તેના કામકાજમાં રહેલી વિસંગતતા ઓળખી ગયા છે. લોકો જાણી ગયા છે કે, જ્યારે સંતનો અંચળો ઓઢી લે છે ત્યારે શું કહેતા હોય છે ? જ્યારે રામાયણ વાંચતા હોય ત્યારે કેવો ઉપદેશ આપે છે ? અને ઘેર પાછા આવ્યા પછી તેમનાં કાર્યો કેવાં હોય છે ? હવે પ્રવચનો આપવા એ એક ધંધો થઈ પડ્યો છે. એ બધા

લોકો જાણી ગયા છે, તેમાં કાંઈ અક્કલ નથી. તેમાં કોઈ ભલીવાર નથી.

મિત્રો ! શું કરવું જોઈશે ? તમારે ત્યાં પહોંચીને સક્રિય કાર્યકર તરીકે અને માર્ગદર્શક તરીકે રહેવું જોઈશે. જનતા સહજ રીતે તમારી પાસે નહીં આવે. જનતાને નિમંત્રણ આપવા માટે તમારે જાતે જ તેમની સમક્ષ જવું પડશે. તેમ છતાંય ધ્યાન રાખજો. જનતા હજી પણ નહીં આવે. જનતા બહુ જ અકળાયેલી છે. તેમનામાં બહુ જ રોષ છવાયેલો છે. સંતો પ્રત્યે અવિશ્વાસ, નેતાઓ પ્રત્યે અવિશ્વાસ, વક્તાઓ પ્રત્યે અવિશ્વાસ, સભાઓ, મંડળો પ્રત્યે અવિશ્વાસ – બધાની પ્રત્યે સૌને અવિશ્વાસ જ છે. આ જમાનામાં ચારે બાજુ અવિશ્વાસ ફેલાયેલો છે. જ્યારે કોઈ મોટા પ્રધાનો આવે છે. ત્યારે માંડ બસો માણસો પણ એકઠા થતા નથી. ડી. ઓ. ના કાને વાત નાખવી પડે છે અને કહેવું પડે છે કે, સારું. કાલે રજા રાખી દેજો. કાલે 'રેઈની ડે (વરસાદી દિવસ) એવું લખી નાખજો. કાલે બધાને રજા છે. બધા શિક્ષકો અને બાળકોને લઈને ચાર વાગ્યા સુધીમાં વિક્ટોરીયા પાર્કમાં પહોંચી જજો. જેથી નેતાજીને જનતા ભેગી થઈ છે એવું લાગવું જોઈએ.

તેમાં પ્રવચન આપનારાઓમાં કોણ હોય છે ? સાંભળનારાઓમાં કોણ હોય છે ? પ્રવચન ચાલતું હોય ત્યારે તપાસ કરજો કે શ્રોતાઓમાં કોણ-કોણ છે ? તમે એક-એક શ્રોતાઓને ધ્યાનથી ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરજો. તેમાં જનતામાંથી કેટલા હતા અને કેટલા સ્કૂલવાળા હતા ? તમને જણાશે કે આગળ સફેદ ઝભ્ભા પહેરીને બેઠેલા લોકો તો સિપાહીઓ છે. તેઓ ગણવેશ છોડીને સાદાં કપડાં ધારણ કરીને બેઠા છે. આગળ તો આવા લોકો બેઠા છે. તાળીઓ વગાડવામાં કોણ કોણ છે ? શિક્ષકો અને સિપાહીઓ છે. તાળીઓના ગડગડાટ કરનારા બીજા કોણ કોણ છે ? બીજા પરચૂરણ લેભાગુઓ છે. તમે શોધશો તો જનતાના તો માંડ પચાસ

માણસો પણ નહીં હોય. કેમ નથી મળતા ? લોકો ગાંધીજી અને નહેરૂચાચાની સભાઓમાં જતા હતા. હવે જનતા સભાઓમાં કેમ નથી આવતી ? કારણ કે જનતાને ધૃષ્ટા થઈ ગઈ છે ? શા માટે ? કારણ કે શીખવનારા અને કહેનારાઓમાં હવે આસમાન જમીનનો તફાવત હોય છે. એટલા માટે લોકો હવે તેમની વાત સાંભળતા નથી. જરૂર લાગે તો છાપામાં વાંચી લે છે. એમને સાંભળવા માટે પોતાનો સમય શા માટે બગાડે ? ધક્કા શા માટે ખાય ? એટલા માટે તમારે આ પ્રશ્ન પણ ઉકેલવો પડશે કે જે બિચારાએ દસ-પંદર દિવસના કાર્યક્રમનું આયોજન કરી રાખ્યું હોય, ત્યાં જનતાને કઈ રીતે બોલાવવી ? જેથી અમારા વિચારો અને પ્રેરણાઓને, અમારા પ્રકાશને ફેલાવવાની વાતને તેઓ વધુ મહત્વ આપે. તેના માટે જ તો અમે મહેનત કરીને ખાસ તમને મોકલીએ છીએ. જનતાને બોલાવવા માટે તમારે જ આગળ આવવું જોઈશે.

મિત્રો, શરૂઆતના દિવસોમાં જ મેં આ બાબતે તમારું ધ્યાન દોર્યું હતું. હવે આપણે જનતાને વ્યક્તિગતરૂપે નિમંત્રી શકીએ છીએ. કંકુવાળા ચોખા લઈને જજો. ઘેર-ઘેર આમંત્રણ આપવા જજો અને કહેજો કે, શું તમે મથુરાવાળા ગુરુજીને ઓળખો છો ? હા, ઓળખીએ છીએ. તો તેમણે એક ખાસ વાત, ખાસ સંદેશ લઈને મોકલ્યા છે તમારે માટે કેટલીક આગવી શિખામણો પાઠવી છે. તમે સાંભળવા માટે આજે સાંજે જરૂર પધારજો. આ પ્રમાણે દરેકે-દરેક ઘરમાં તમે જાતે જ જજો અને કાર્યકરોને સાથે લઈને જજો. ટુકડીઓ બનાવીને નિમંત્રણ આપવા જજો. લોકોને નિમંત્રણ આપવા માટે વ્યક્તિગત સંપર્ક ખાસ કરવો જ જોઈએ.

એક બીજી વાત એ છે કે માત્ર જાહેરાતોથી તમે કોઈને પણ બોલાવી શકતા નથી. લાઉડસ્પીકરો ઉપરથી તો નાટકસિનેમાવાળા અને બીડીની જાહેરાતવાળા રાડો

પાડે છે. તમે પણ લાઉડ-સ્પીકર લઈને નીકળી પડશો અને કહેશો કે, ભાઈઓ, સાંજે સાડા છ વાગે જરૂર આવજો. શાંતિકુંજથી વાનપ્રસ્થી લોકો પ્રવચન માટે ખાસ પધાર્યા છે. તો બીડીવાળામાં અને તમારામાં શું ફેર રહેશે ? એ લોકો પણ રાડો પાડતા હોય છે કે, ભાઈઓ ત્રીસ નંબરની બીડી પીઓ. તો પછી સિનેમાવાળા, બીડીવાળા અને વાનપ્રસ્થીઓમાં શું ફરક રહ્યો ? માઈકની કોઈ કિંમત નથી. તેને કોઈ ખાસ ધ્યાનથી સાંભળતું નથી. બધા કાન બંધ કરી દે છે. બધા બડબડાટ કરીને પાછા જતા રહે છે. માઈકની વાત કોઈ સાંભળતું નથી. લોકો જાહેરાતની વાતો પણ સાંભળતા નથી. તેથી જો તમારે જનતાને ખરેખર બોલાવવી હોય તો કાર્યકરોને સાથે લઈને તમારે જાતે જ નીકળી પડવું જોઈશે. તમારે લોકોને વ્યક્તિગત રીતે બોલાવવા પડશે.

જનતાને નિમંત્રણ આપવાની અમારી રીત થોડી જુદી છે. તમે કાર્યકર્તા તરીકે ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરા જશો, તો તમારામાંના દરેક જણને એક એક શંખ આપવામાં આવશે. માનો કે તમે ૬૦ માણસો છો અને તમારામાંના ૪૦ જણને શાખાઓમાં મોકલવાના છે તો એ ચાલીસ માણસોને શંખ આપવામાં આવશે અને તમે જ્યારે મથુરાના બજારમાં શંખ વગાડતાં-વગાડતાં નીકળી પડશો, ત્યારે રિક્ષાવાળા, ટાંગાવાળા, સૌ કોઈ ઊભા રહી જશે અને પૂછશે કે, ભાઈ, જુઓ તો આ કોણ આવ્યું છે ? તમે જ્યારે પીળાં વસ્ત્રો પહેરીને, હાથમાં ધજા લઈને શંખ ફૂંકતાં-ફૂંકતાં, કોઈ બાબાજીના રૂપમાં, એક પ્રવચનકારના રૂપમાં, એક ક્રાંતિકારીના રૂપમાં નીકળી પડશો તો એક નવો જુવાળ, ક્રાંતિનો જુવાળ ફેલાઈ જશે. લોકોએ બેન્ડવાજા વાગતાં સાંભળ્યાં હશે. પણ એકસાથે ચાલીસ શંખોનો નાદ નહીં સાંભળ્યો હોય. ચાલીસ શંખોનો અવાજ કેવો હોય છે; એની કદાચ તમને ખબર નહીં હોય. જ્યારે ચાલીસ શંખોનો

અવાજ સંભળાતો હોય ત્યારે કાન કેવા કાંપે છે ? કેવી નવીનતા લાગે છે ? તમને આ નવી શૈલી, નવી પદ્ધતિ ગાયત્રી તપોભૂમિ શીખવાડશે. તમે જ્યાં પણ જાવ ત્યાં સ્થાનિક કાર્યકરોને સાથે લઈને જજો. તમારે કોઈ નાનકડા ગામમાં પણ સભા કે સંમેલન કરવું હોય તો આ જ પદ્ધતિ અપનાવવી પડશે. હું બેઠો રહું છું અને તમે બધા જાવ — આવું કહેવાનું નથી. બાકીનાં બીજા બધાને બોલાવ્યા નહીં અને અમને શા માટે બોલાવ્યા? અમે તો નાહક-ખોટા આવી ચડ્યા. અરે ભાઈ, તમે બેકાર, વધારાના નથી આવ્યા. તમને તો કામ શીખવા-શીખવવા બોલાવ્યા છે, ચાલો, અમારી સાથે ચાલો. ગામનાં મંદિરોમાંથી, સત્યનારાયણની કથા કરનારાઓને, પંડિતોને, સંતોને બધાને એકઠા કરજો અને જેટલા પણ કાર્યકરો હોય તે બધાને લઈને શંખનાદ કરતાં-કરતાં અને ટોકરીઓ વગાડતાં-વગાડતાં બધા જ નીકળી પડજો.

મિત્રો, તમારે જ જનતાને આમંત્રણ આપવું પડશે. આ બધું તમારે જાતે જ કરવાનું છે. તમારે નાયવાનું છે, ગાવાનું છે અને મનવા તાલ વગાડવાનો છે. ત્રણ-ચાર લોકો ગાઈ રહ્યા હતા. સાંભળ્યું ત્યારે અમને બહુ સારું લાગ્યું. તમારે શું કરવાનું છે ? મંચ ઉપરથી પ્રવચન પણ તમારે આપવાનું છે અને દીવાલો ઉપર વાક્યો પણ તમારે જ લખવાનાં છે. જનતાને આમંત્રણ આપવાથી માંડીને દરેક કાર્યમાં તમારે આગળ રહેવાનું છે. આપણી સવારની શિબિરો ખૂબ મહત્વની છે. તેમાં ઢાખોની સંખ્યામાં આપણા કાર્યકરોને તૈયાર કરવામાં આવ્યા છે. હવે તેમનામાં પ્રેરણાનું સિંચન કરવાનું બાકી છે. ફુગ્ગાઓ તૈયાર છે, તેમાં હવા ભરવાની બાકી છે. આ સાઈકલની ટ્યૂબો તૈયાર જ પડી છે. અમુક ખરાબ થઈ ગઈ હતી. તેમના બહારનાં આવરણો લીક કરવા માંડ્યા હતા. આ ડનલોપની ટ્યૂબો છે. આ અમુક-તમુક માર્કાની ટ્યૂબો છે. આ

ઉત્તમ કોટિની ટ્યૂબો છે. તેમાં કોઈ મોટી ખરાબી નથી. હવા ભરનાર નથી, એને કારણે તેમનો ઉત્સાહ મંદ પડી ગયો છે. તેમનો જુસ્સો ઓસરી ગયો છે. તમારે એ લોકોમાં પ્રેરણાની હવા ભરવાની છે. તેમનામાં જોમ પૂરવાનું છે. સાંજની સભામાં તો સંગીત અને કીર્તન થાય છે. સાંજે તો અમથાય લોકો જોવા ખાતર પણ ભેગા થઈ જાય, પરંતુ સવારની શિબિરમાં પ્રાણવાન લોકો ના આવે એ બનવાજોગ છે. એને માટે તમારે જાતે એમના સુધી પહોંચવું પડશે. તમે ગમે ત્યાં જશો, ગમે તે શાખામાં જશો; દરેક જગ્યાએ તમને, જેમને ત્યાં અખંડ જ્યોતિ અથવા 'યુગનિર્માણ યોજના પત્રિકા આવતી હોય તેવા પચાસ-સો લોકો તો જરૂર મળી જશે. તમારે જ્યાં 'અખંડ જ્યોતિ' પત્રિકાના ઓછામાં ઓછા સો જેટલા વાંચકો જરૂર આવે તેવી જગ્યાએ શિબિર કે શાખાનું આયોજન કરવાનું ખાસ ધ્યાન રાખવાનું છે. સો વાંચકો એવી જગ્યાએ હશે જ્યાં આપણી પત્રિકા સો કરતાં ઓછી મોકલાતી હશે, ત્યાં તો અમે મંજૂરી જ આપી નથી અને અહીંયાં પૂર્વભૂમિકા છે ખરી? અગાઉથી જાણકારી છે કે નહીં? આ લોકો શિબિર ચલાવી શકે તેમ છે? તમે કાર્યકરો પાસેથી સો માણસોની યાદી માંગી લેજો અથવા ગાયત્રી તપોભૂમિ પહોંચી જઈને, આપણી 'અખંડ જ્યોતિ' અથવા 'યુગ નિર્માણ' મંગાવતા હોય તેવા કેટલા માણસો છે તે શોધી કાઢજો. તું જા, તું જા, એમ કર્યા વગર એ બધા પાસે તમે જાતે જ પહોંચી જજો અને એ યાદીમાંના માણસો સામે નિશાની કરતા જજો. અમે તમને કાર્યક્રમના ત્રણ દિવસ અગાઉ મોકલીએ છીએ. કુલ પંદર દિવસનું આયોજન કરીએ છીએ. તેમાં દસ દિવસનો શિબિરનો કાર્યક્રમ હોય છે. બાકીના પાંચ દિવસ તમને વધારાના મળે છે. અમે તમને તૈયારી કરવા મોકલ્યા છે, જેથી કરીને તમે અગાઉના બે દિવસોમાં વ્યવસ્થા ગોઠવીને આગળ વધી શકો. તમારા

માટે પંદર દિવસની શિબિર છે. દસ દિવસની શિબિર શાખા માટે છે. શાખાવાળાઓએ જે કાર્યો કરવાનાં છે, તે માત્ર દસ દિવસના છે. પંદર દિવસ તો તમારા માટે છે. તમે જે દિવસે પહોંચો, જ્યારે પણ પહોંચો, પહોંચીને તરત ત્યાંના સ્થાનિક કાર્યકરોની યાદી લઈને નીકળી પડો. પૂછજો કે, તમારે ત્યાં 'અખંડ જ્યોતિ' આવે છે? હા, અમારે ત્યાં તો આવે છે. તમને લેખો ગમે છે? હા, પસંદ પડે છે. તમે ગુરુજી સાથે સંમત છો? હા, અમે સંમત છીએ. અમે પોતે તો વાંચીએ છીએ અને બીજાને પણ વંચાવીએ છીએ. સારું તો અમે ગુરુજીનો સંદેશ લઈને આવ્યા છીએ. અમે તેમની પાસેથી પ્રશિક્ષણ અને પ્રેરણા મેળવીને આવ્યા છીએ. ખાસ તમારા લોકો માટે જ સંદેશ લઈને આવ્યા છીએ. તમે તેમને આગ્રહપૂર્વક, ભાર દઈને કહેજો કે, તમારે અમારી સવારની શિબિરોમાં જરૂર ભાગ લેવો જોઈએ. ગુરુજીએ અમને સૌ કાર્યકરોને તમારા સુધી આ સંદેશ પહોંચાડવા માટે જ ખાસ મોકલ્યા છે. તમારે જરૂર આવવાનું છે. હા, સાહેબ, અમે ચોક્કસ આવીશું. કાલે અમે ચોક્કસ આવીશું. સવારે એ યાદ કરી લો અને જોઈ લો કે કોણ કોણ આવ્યા છે અને કોણ કોણ નથી આવ્યા. સાંજે તમને જો સમય મળે તો જેટલા ના આવ્યા હોય તેમની પાસે ફરી પાછા જાવ અને કહો કે સાહેબ, અમે તો તમારી રાહ જોઈને થાક્યા. ગુરુજીએ અગાઉથી આ લાલ નિશાની કરી હતી અને કહ્યું હતું કે આમને તો જરૂર બોલાવજો. જુઓ તમારાં નામ સામે નિશાની છે અને તમે જ ના આવ્યા? આ તે કેમ ચાલે? વરુ, કંઈક કામ આવી ગયું હશે? હા, સાહેબ આજે તો બહુ કામ હતું. આજે સાંજથી તાવ જેવું લાગતું હતું. જુઓ, કાલ સુધીમાં તો તાવ મટી જશે, કાલે ચોક્કસ આવજો. આ લાલ શાહીની નિશાની અમારે ગુરુજીને બતાવવી પડશે. તમે નહીં આવો તે સારું નહીં દેખાય. સાહેબ, અમે જરૂર આવીશું. ગુરુજીને કહેજો

કે એમના વિચારો સાંભળવા માટે અમે બધા ચોક્કસ આવીશું. કાલે સવારે ફરીથી બોલાવજો. તમારે એકએક માણસને ભેગા કરવા પડશે. એની જવાબદારી ઉપાડવા માટે તમે જાતે જ તૈયાર થઈ જાવ.

ગુરુજી, આવું કાર્ય તો ત્યાંના સ્થાનિક કાર્યકરો વધારે સારી રીતે કરી શકશે. મિત્રો, જો એ લોકો કરી શકે એમ હોત, તો અમે તમને ના મોકલ્યા હોત. આ કાર્ય એમનાથી થાય એવું નથી. આ શૈલી એમને નથી આવડતી. તમે આ પદ્ધતિ બરાબર જાણો છો, એટલે તમારે ત્યાં જઈને આગેવાની લેવાની છે. જમવાનું બનાવવાથી માંડીને તે સફાઈ કરવા સુધી અને યજ્ઞશાળામાં સમિધ ભેગા કરવાથી લઈને તે યજ્ઞશાળાનું સ્વરૂપ બનાવવા સુધીના બધાં કામકાજમાં તમારે આગળ રહેવાનું છે. તમે એમ કહેશો કે, મિત્ર આ તે કેવો કુંડ બનાવ્યો છે? આવો કુંડ ક્યાંય જોયો છે ખરો? તમે તો કહેતા હતા કે અમે શાખા ચલાવીએ છીએ, આ તમે કુંડ અને વેદી બનાવ્યાં છે? આ તે કાંઈ રીત છે? કુંડ આવા તે કાંઈ બનતા હશે? કુંડ તો આવા હોવા જોઈએ. તો સાહેબ, તમે ક્યાં ગયા હતા? ભાઈ, અમે તો ત્યાં બેઠાં બેઠાં છાપું વાંચતા હતા. તમે અહીં છાપું વાંચવા આવ્યા હતા કે સામાજિક સહાયતા માટે આવ્યા હતા? અમે તમને નર્યા કાર્યકર નરીકે જ મોકલીએ છીએ, નેતા તરીકે નહીં, અમે તમને નેતા બનાવી શકીએ તેમ નથી. અમે કોઈને પણ નેતા બનાવીને મોકલતા નથી, મોકલીશું પણ નહીં. અમે દરેક માણસને સંનિષ્ઠ કાર્યકર બનાવીને મોકલીશું. અમે કામ કરવા માટે પોતે જ આગળ આવે અને બીજાને પણ સાથે રાખીને કામ કરે એવા માણસોને જ મોકલીશું. તમારું વ્યક્તિત્વ બીજા કરતાં જુદું ના લાગવું જોઈએ.

તમારી સવારથી માંડીને સાંજ સુધીની દિનચર્યા એવી હોવી જોઈએ કે જેથી બીજા માણસો તેનું અનુસરણ, અનુકરણ કરવા પ્રેરાય. તમારો સૂવાનો

અને ઊઠવાનો સમય કમબદ્ધ હોવો જોઈએ. તમારે સવારે મોડા ના ઊઠવું જોઈએ. તમે સંધ્યા કરો છો કે નહીં તેની મને ખબર નથી, પરંતુ જો ના કરતા હો તો પણ તમારે સંધ્યા કરવી જોઈએ. અહીં તમે કેટલું ભજન કરો છો? કે નથી કરતા? તે તમે જાણો, પરંતુ અમે તમને જ્યાં મોકલીએ ત્યાં જરૂર કરજો. અમે દરેક માણસને ઉપાસક બનાવવા માટે અને નિષ્ઠાપૂર્વક ગાયત્રીની ઉપાસના શીખવવા માટે મોકલીએ છીએ. જો તમારી આવી પોલંપોલ, દેખાદેખી કાર્યકરોમાં પણ પ્રસરી જશે તો આખું કામ બગડી જશે. એટલા માટે તમે નિષ્ઠાપૂર્વક ઉપાસના કરજો. ભલે અડધા કલાક માટે પણ તમે નિયમસર ઉપાસના જરૂર કરજો. ક્યારેય ભૂલતા નહીં. જો તમે સાડા આઠ વાગે ઊઠીને બહાનાં કાઢવા માંડશો તો એ વાત ખોટી છે. સાહેબ, આજે તો રાત્રે મોડા સૂતા હતા અને તમારે ત્યાં જગ્યા પણ બરાબર નથી. અહીંની હવા બરાબર નથી. અહીં તો બેસવાની સારી જગ્યા પણ નથી. અમે તો એકાંતમાં, ગુફામાં ભજન કરીએ છીએ. તમારે ત્યાં તો ગુફા કે એકાંત ક્યાં છે? અમે અહીં બેસીને શું ભજન કરવાના હતા? આવી ભૂલ કદાપિ ના કરતા. ગુફા કે એકાંત મળે તો પણ મુબારક અને અગાસી કે ઓસરી મળે તો પણ મુબારક. તમને ધર્મશાળામાં કે, બીજો જ્યાં પણ ઉતારો આપવામાં આવે ત્યાં તમારે નિષ્ઠાપૂર્વક ઉપાસના કરવી જ જોઈએ.

મિત્રો, તમારે થેલા કે પેટીઓ ભરીને કપડાં લઈ જવાનાં નથી એ ખાસ ખ્યાલ રાખવો. તમારે ઢગલાબંધ ધોતી-ઝભ્ભા લઈને નથી જવાનું. તમારે એક બે જોડી કપડાં જ લઈને જવાનું છે અને ત્યાં તમારી ધરની રીતભાતનો ત્યાગ કરવાનો છે. મેલાંધેલાં કે ફાટેલાં કપડાં પહેરે રાખવાનાં નથી. શરીરને જે રીતે સ્નાન કરાવો છો, તે રીતે કપડાંને પણ ધોતા રહેવું જોઈએ. કપડાં શું ભાગ ભજવે છે? કપડાં તમારી હેસિયતની,

તમારા સ્વભાવની, તમારી રહેણી-કરણીની ચાડી ખાય છે. તમને ખુલ્લા પાડે છે કે આ માણસ કોણ છે ? કેવો છે ? ભલે તમે ગરીબ હો અને સસ્તાં કપડાં પહેરતાં હો, તેનો વાંધો નહીં અને કદાચ થોડાંક ફાટી ગયાં હોય તો પણ વાંધો નહીં. તમારે સોયદોરો અને સાબુ સાથે જ રાખવા જોઈએ. બટન તૂટી ગયાં હોય તો સાંધી લેજો. કપડાં શાલીનતાથી પહેરવાં જોઈએ. મેલાં કપડાં ના પહેરે રાખવાં જોઈએ. કપડાં મેલાં હશે તો તમારું વ્યક્તિત્વ ઝંખવાઈ જશે. પછી ભલે તમે રેશમી કે ટેરીલીનનાં કપડાં પહેર્યાં હશે. તો પણ તમારી આબરૂ જશે અને તમે વગોવાઈ જશો. તમારું શરીર અને વસ્ત્રો ચોખ્ખાં હોવાં જોઈએ. તમે ગમે ત્યાં જાવ; તમે ભલે મોટા માણસ કે ધનવાન માણસ ના હો, પરંતુ તમારે ગંદાંગોબરાં દેખાવાનું નથી. જે માણસ રોજ સ્નાન કરતો હોય તે મેલોધેલો દેખાતો નથી. તમારે રોજેરોજ કપડાં ધોવાં જોઈએ અને સ્વચ્છ કપડાં જ પહેરવાં જોઈએ.

તમને આ બધી વાતો મામૂલી લાગતી હશે, બાકી એ ખૂબ મહત્ત્વની અને જરૂરી બાબતો છે. મોડી સાંજે જ્યારે તમે સૂવા જાવ, ત્યારે તમારા ઝભ્ભાને ગડી વાળીને ઓશીકા નીચે દબાવી મૂકો અને પછી સૂઈ જાવ. સવારે તમારો ઝભ્ભો એવો ચકાયક ગડીબંધ મળશે કે તમને થશે કે ભઈ, વાહ કેવી સરસ ઈસ્ત્રી થઈ ગઈ છે. અમે તમને વાનપ્રસ્થનો પોશાક પહેરાવ્યો છે. એ પહેરતાં તમને શરમ ના આવવી જોઈએ. તમે વાનપ્રસ્થનાં કપડાં પહેરવાને શરમની બાબત ના ગણતા કે અમે પીળો ઝભ્ભો પહેરીશું, તો લોકો અમને સાધુબાવા કે ભિખારી ધારી લેશે. જ્યારે અમે તો જમીનદાર છીએ અથવા અધિકારી છીએ, અમે ક્યાં સાધુબાવા છીએ ? આવું વિચારશો નહીં. ઠીક છે; અમે આ પીળાં કપડાંનું માન વધારીશું. જે રીતે લોકોએ તેનું માન ગુમાવ્યું છે તે રીતે અમે તેનું માન વધારીશું.

કોનું માન વધારવાનું છે ? પીળાં વસ્ત્રોનું માન વધારવાનું છે. એટલા માટે પીળાં વસ્ત્રો છોડતા નહીં, હંમેશા એ જ ધારણ કરજો. રેલગાડીમાં મુસાફરી કરતા હો તો પણ પીળાં કપડાં જ પહેરજો. લોકો તમને કહેવા માંડશે કે આ સાધુબાવા લોકોએ તો દાટ વાળ્યો છે. આ પદ લાખ બાવાઓ હરામનું અનાજ ખાઈખાઈને કેવા તગડા થઈ ગયા છે ? એ લોકો રોજ માગી ખાય છે અને બે નંબરના, કાળાં નાણાંનું ખાઈખાઈને કેવા તગડા થઈ ગયા છે ! યાદ રાખો, તમે ગમે ત્યાં જશો, લોકો તમને સાધુબાવા જ ધારી લેશે. કહેશે કે, જુઓ પેલા બાવાજી બેઠા છે. એમને શરમ પણ નથી આવતી ? તો તમારે શું કરવાનું છે ? તમારે ગભરાવાનું નથી. એ તેમની ભૂલ નથી. તમારે તેમને; તમે કેવા સાધુબાવા છો, અને તમે કયા સંપ્રદાયના છો; એ સમજાવવાનું છે. તમે શું કામ કરી રહ્યા છો ? તમારા ગુરુ કોણ છે ? તમારી કાર્યશૈલી કેવી છે ? — તમારે આ બધું લોકોને સમજાવવું પડશે.

(— ક્રમશઃ)

માણસને પોતાની અપૂરપ ખટકી. તેણે સંપૂર્ણ બનવાનું વિચાર્યું અને તેનો ઉપાય જાણવા માટે બ્રહ્માજી પાસે પહોંચ્યો. બ્રહ્માજીએ કહ્યું, “સત્યને ધારણ કરવું એ જ પૂર્ણતા છે. જેની પાસે જેટલું સત્ય હશે તે એટલી જ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરશે. તેથી તું જા, અને સત્યની ઉપાસના કર.”

માણસે નમ્રભાવે પૂછ્યું, “ભગવાન, સત્યની ઉપાસના કઈ રીતે થઈ શકે ?” પ્રજાપતિએ કહ્યું, “યોગ્ય જિજ્ઞાસા કરીને તેનું શ્રદ્ધાપૂર્વક સાચું સમાધાન શોધવાની પ્રક્રિયાને ઉપાસના કહે છે એના જ આધારે પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે.”

આશા છે આપ સર્વે પરિજનોએ ઓગષ્ટ '૯૮ “યુગ શક્તિ ગાયત્રી” માસિક ‘વિચાર ક્રાંતિ વિશેષાંક’ સારી રીતે વાંચ્યો હશે. આ વિશેષાંકની ૨૪ લાખ નકલો સમાજમાં જન-જન સુધી પહોંચાડવાનો સંકલ્પ આપ સર્વેના સહયોગના આધારે પૂજ્ય ગુરુદેવના આશીર્વાદથી અમારા મનમાં ઉભરાઈ આવ્યો. આશા છે હંમેશની માફક અમારા આત્મીય ભાઈ-બહેનો અમારા અનુરોધને ધ્યાનમાં લઈ આ વિશેષાંકની વધુમાં વધુ નકલો સમાજમાં ફેલાવવામાં કોઈ કસર નહીં રાખે. પૂજ્ય ગુરુદેવે યુગ નિર્માણ આંદોલનને વિચાર ક્રાંતિ અભિયાનના માધ્યમથી ચલાવ્યું. વિચારોને સકારાત્મક, વિધેયાત્મક તથા રચનાત્મક દિશામાં બદલીને જ સમાજમાં પરિવર્તન લાવી શકાય છે. વિચારોનું મહત્વ વ્યક્તિ નિર્માણ, પરિવાર નિર્માણ, સમાજ નિર્માણ તથા રાષ્ટ્ર નિર્માણ શું છે ? એનું પૂરે-પૂરું વિવેચન વિચારક્રાંતિ વિશેષાંકમાં આપવામાં આવ્યું છે જે પરિજનોએ વિચારક્રાંતિ વિશેષાંક નથી વાંચ્યો તેમણે ઓછામાં ઓછું બે વાર પૂરો અંક વાંચવો જોઈએ અને જેમણે વાંચ્યો છે તેમને ફરી એકવાર વાંચવાનો અનુરોધ કરીએ છીએ મિશનનો એક કાર્યક્રમ છે, જનમાનસનો સુધાર તથા ભાવનાત્મક ઉન્નતિ. આ એક ઉદ્દેશ્યને સફળ બનાવવા માટે સાત સૂત્રી કાર્યક્રમ આપવામાં આવેલ છે. એના માધ્યમથી જ ધરતી પર સ્વર્ગનું અવતરણ તથા માનવમાં દેવત્વના ઉદયનું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાશે. તેથી અમારો બધા ભાઈ-બહેનોને અનુરોધ છે કે આ કાર્યક્રમોને પોતાના ક્ષેત્રમાં પૂરા મનોયોગથી ચલાવવાનો પ્રયાસ કરશો. મિશનના કેટલાક કાર્યક્રમ એવા છે જે એકાકી પ્રયાસોથી ચલાવી શકાય છે, પરંતુ વધુ પડતા કાર્યક્રમોમાં સમૂહનો સહયોગ આવશ્યક હોય છે. સર્વે કાર્યકર્તા ભાઈ-બહેનોએ પોતાના સ્વભાવ, ચરિત્ર તથા વાણીમાં એવી વિશેષતાઓ ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયાસ

કરવો જોઈએ કે આપણે ચુંબક બની જઈએ. દરેક વ્યક્તિ અમારા સદ્ગુણોના કારણે અમારી તરફ આકર્ષિત થતા જાય. લોકસેવીની જે વિશેષતાઓ હોવી જોઈએ તેને પોતાની અંદર ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. આના અભાવમાં સંગઠન બની શકતું નથી. સંગઠન વગર મોટા કાર્યો પૂર્ણ ન થઈ શકે. તેથી સર્વે કાર્યકર્તા ભાઈ-બહેનોએ પોતાના સંગઠનો, પ્રજ્ઞામંડળ, મહિલા મંડળો, ગાયત્રી પરિવાર શાખા તથા યુગ સેનાને મજબૂત કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. એના માટે બે કાર્ય કરવાની જરૂર છે. પહેલું સંગઠનના આકારમાં વૃદ્ધિ એટલે કે નવા વ્યક્તિઓને કાર્યક્રમોનો ઉદ્દેશ્ય સમજાવી તેમને પોતાના સહયોગી બનાવવા અને બીજું જે આપણા જૂના ભાઈ-બહેન પ્રસુમ અવસ્થામાં પડ્યા છે. તેમને જાગૃત કરવાના એટલે પ્રસુમિને જાગૃતિમાં બદલવી. પ્રસુમિને જાગૃતિમાં બદલવા માટે આપણા કાર્યકર્તાઓ એ સમજવું આવશ્યક છે કે આપ સર્વેના સહયોગથી યુગ નિર્માણની નાવને ખેંચી અહીંયા સુધી લાવ્યા છીએ. જ્યારે કે હવે કિનારો આવવાનો છે, સઢ છોડી એક તરફ બેસી જવું. એવી રીતનું કાર્ય છે જેમ અર્જુન ગાંડીવ છોડી રથના પાછળના ભાગમાં બેસી ગયો હતો. આ મૂર્છાને તોડવાનું કાર્ય યુગ ઋષિની ગીતા કરશે. પૂજ્યવરની સૂક્ષ્મ તથા કારણ સત્તા કોઈ પણ પરિજનને હાથ પર હાથ રાખીને નહીં બેસવા દે. જો કોઈએ એવો પ્રયાસ કર્યો તો તેમનો આત્મા સ્વયં તેમને ધિક્કારશે કે તેમણે પૂજ્ય ગુરુદેવ સાથે સંબંધ શું આ માટે જોડ્યો હતો કે વચ્ચે મંઝારમાં ધોખો આપી કાર્ય છોડી બેસી જવું ? એવા પરિજનોને પૂજ્યવરની સૂક્ષ્મ સત્તા ચેનથી નહીં બેસવા દે, તેને બેચેન બનાવી દેશે.

આપ આ સાત સૂત્રી કાર્યક્રમોને પોતાના ક્ષેત્રમાં ઓછામાં ઓછા તો ચલાવતા હશો. પોત પોતાની રૂચિ પ્રમાણે પરિજન કાર્યક્રમોને પોતાના હાથમાં લઈ ચલાવે છે, પરંતુ અમારો સર્વે પરિજનોને

અનુરોધ છે કે અન્ય કાર્યો કરતાં કરતાં પણ શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલય ચલાવવાનું કાર્ય બધાએ અનિવાર્ય રૂપથી કરવું જોઈએ. જ્ઞાનના કર્મમાં ફેરફાર થવાનું આ પ્રથમ ચરણ છે કે જ્ઞાનચક્ષુને વિચારક્રાંતિ સફળ બનાવવા માટે પોતાના સમય તથા સાધનને નિયમિત અનુદાન પ્રસ્તુત કરતા રહેવું જોઈએ. એવા પ્રતિધારી કર્મનિષ્ઠ પરિજનોના ખભા પર નવ નિર્માણની જવાબદારી સોંપવામાં અમને બહુ સંતોષનો અનુભવ થશે. અમે એવા પરિજનો પર ગર્વ કરી શકીએ છીએ જે પૂજ્યવરની વિચારધારાને જન-જન સુધી પહોંચાડવામાં આગસ, અહંકારને આડે નથી આવવા દેતા. પરંતુ આ પરમાર્થમાં તત્પર રહીને આત્મ ગૌરવ તથા આંતરિક સંતોષનો અનુભવ કરે છે.

એક જ મંગળનમાં સદસ્યોની સંખ્યા વધુ હોય તો કાર્યક્રમની આવશ્યકતા અનુસાર સદસ્યોની ટોળીઓ બનાવી દેવી જોઈએ જેથી એક સંગઠનના પરિજન વધુને વધુ કાર્યક્રમો ચલાવી શકે. ટોળી નાયક અથવા કાર્યવાહકને પોતાની મહાન જવાબદારીનું ધ્યાન રહેવું જોઈએ. તેમાં નેતૃત્વની ક્ષમતા રહે જેથી બધા વ્યક્તિઓને મજબૂતી સાથે સંગઠનથી જોડી કાર્ય કરાવી શકે. જો સંગઠન વિખેરાય છે તો ખામી નેતૃત્વની મનાશે. મિશનના કાર્યક્રમોમાં દૈવીય અનુદાન તથા જન સહયોગ ભરપૂર મળશે. આવશ્યકતા છે ઈમાનદારી, નિષ્ઠા તથા પરિશ્રમનો પ્રયાસ કરવાની.

મહિલા જાગરણ માટે મહિલાઓની ટોળીઓ પણ બનાવવી પુરુષોનો સહયોગ પરોક્ષ રૂપમાં જ રહે. શિક્ષિત તથા યોગ્ય નારીઓએ પોતાના વર્ગના

ઉત્થાન માટે આગળ આવવું જોઈએ. બધા મહિલા સંગઠનોમાં મહિલા યુગ સેનાનું કેન્દ્ર બનાવવામાં આવે, મહિલા યુગ સેનામાં પ્રાણવાન, કર્મઠ, સાહસી તથા વીરાંગનાઓને સામેલ કરવી. મહિલા યુગ સેનાને આંદોલનોમાં અવિશ્વસનીય સફળતા મળશે. દહેજને રોકવા તથા વિવાહોમાં ફિજૂલખર્ચ રોકવામાં મહિલા યુગ સેનાની સફળતા ચોક્કસ છે. આપણી બહેનો ક્રાંતિકારી સ્વતંત્રતા સેનાની પૂજ્ય ગુરુદેવની બેટીઓ છે. પૂજ્યવરની માનસ પુત્રીઓમાં પૂજ્યવરનું ક્રાંતિકારી ચિંતન હોવું જરૂરી જ છે. આપણી એ બહેનો જે પણ આંદોલન હાથમાં લે છે તેમાં સફળતા અવશ્ય મળે છે. કેટલાક સ્થાનો પર શરાબની દુકાનો, શરાબના અડાઓ બંધ કરાવવામાં મહિલાઓ જ સમર્થ થઈ શકી છે. આવશ્યકતા છે નારીમાં દુર્ગા શક્તિના જાગરણની. મહિલાઓમાં આત્મબળ, મનોબળ વધારવા તથા પોતાના સ્વરૂપની ઓળખ કરાવવા માટે મહાકાળની સીરીજમાં એક પુસ્તક 'નારી કા સન્માન-સંસ્કૃતિ કા ઉત્થાન' (હિન્દીમાં) પ્રકાશિત કરી છે. બધા બહેનોએ આ પુસ્તકની વધુને વધુ નકલો મંગાવી અન્ય બહેનોને વંચાવવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. પુસ્તક ગાયત્રી જ્ઞાનપીઠ, જૂનાવાડજ, અમદાવાદથી મંગાવવી.

આપને એક અનુરોધ છે કે આપ આ સાત કાર્યક્રમોમાંથી કયા કાર્યક્રમને કેવી રીતે ચલાવો છો. એની જાણકારી કરાવશો. બધા કાર્યક્રમો માટે અલગ-અલગ પરિજનોની ટોળીઓ તેમની રુચિ અનુસાર બનાવી પોત પોતાની જવાબદારી પૂર્ણ કરવાની પ્રેરણા આપતા રહેશા.

-લીલાપત શર્મા

સૂરજ આથમવાની તૈયારીમાં હતો. અંધકાર નજીક હતો. એટલામાં એક ટમટમતો દીપક આગળ આવ્યો અને સૂરજને કહેવા લાગ્યો- 'ભગવન, આપ સહર્ષ જાઓ. હું નિરંતર બળતા રહેવાનું વ્રત નહિ તોડું. તમારી ગેરહાજરીમાં થોડો પણ પ્રકાશ આપીને અંધકારને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ. નાનકડા દીપકનું આશ્વાસન સાંભળીને સૂર્ય ભગવાને તેના સાહસની પ્રસંશા કરી તથા સહર્ષ વિદાય લીધી.

પ્રયત્ન ભલે નાનો હોય પણ પ્રભુનાં કાર્યોમાં આવા જ ભાવનાશીલ રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને અસંખ્ય લોકોને અનુપ્રાણિત કરે છે. શ્રેય કોને મળ્યું તે વાત તદન ગૌણ છે. એ તો ઝંડો લઈને આગળ ચાલનારના ફોટા જેવું છે. જ્યારે કે સૈન્યદળમાં અનેકોનાં શૌર્ય તથા પુરુષાર્થ ઝંડાધારીઓની સરખામણીમાં અનેકગણાં વધારે હોય છે.

યુગ નિર્માણ સમાચાર

પેટલાદ : ગાયત્રી પરિવાર શાખાના સૌજન્યથી ૧૨૫ વર્ષ જૂના પરીખ ચંદુલાલ કેશવલાલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયમાં પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા રચિત વેદોનો સેટ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો. આ કાર્યક્રમમાં લાયબ્રેરીના પ્રમુખ, માજી મંત્રીશ્રી તેમજ ગાયત્રી પરિવારના પરિજનો ઉપસ્થિત હતા.

વિસનગર : સૌ પ્રથમ વક્તૃત્વ સ્પર્ધા યોજવામાં આવી. શાળા કક્ષાની આ સ્પર્ધામાં શહેરની પાંચ શાળાઓએ ભાગ લીધો હતો. કોલેજ કક્ષાની વક્તૃત્વ સ્પર્ધામાં શહેરની ત્રણે કોલેજની ટીમે ભાગ લીધો હતો. શાળા કક્ષામાં પ્રથમ સ્થાને નૂતન સાર્વ. વિદ્યાલયના કુ. ભારતીબેન બાબુલાલ પરમાર રહ્યા હતા. કોલેજ કક્ષામાં શ્રીમતી સી. સી. મહિલા આર્ટ્સ એન્ડ શેઠ સી. એન. કોમર્સ કોલેજની ટીમ પ્રથમ સ્થાને આવી હતી.

વેદમૂર્તિ તપોનિષ્ઠ શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય જીના સૂક્ષ્મ સંરક્ષણ હેઠળ ગામડે ગામડે યજ્ઞ અને ઘરે-ઘરે ગાયત્રી ઉપાસના પ્રસાર અર્થે ગાયત્રી શક્તિપીઠ, મહેસાણા દ્વારા એક નવો અભિગમ અપનાવવામાં આવ્યો. જેની ફલશ્રુતિ સ્વરૂપે ગાયત્રી પરિવાર શાખા દેલોલીના સહયોગથી તા. ૨ / ૮ / ૮૮ રવિવારના રોજ દેલોલી ગામે જુદા જુદા ઘરે ૨૮ ગાયત્રી યજ્ઞોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. ગાયત્રી પરિવાર મહેસાણાના કાર્ય-કર્તાઓના સહયોગથી શુભકાર્ય સફળતાપૂર્વક સંપન્ન થયું. જે દેલોલી અને આજુબાજુના ગામના લોકો દ્વારા ગાયત્રી પરિવારનું આ કાર્ય મુક્તકંઠે પ્રશંસા પાત્ર બન્યું છે.

નારણપુરા : વિગત દિવસોમાં ગાયત્રી પરિવાર દ્વારા અલગ અલગ પર્વોમાં દીપયજ્ઞ, સત્યનારાયણ કથા એક જ દિવસમાં ૭૧ ઘરોમાં યજ્ઞોનું સફળ આયોજન કરવામાં આવ્યું. જે કાર્યક્રમો દરમ્યાન લઘુ પુસ્તિકાઓ તેમજ ગુરુદેવના અમૂલ્ય સાહિત્યનું ભ્રમ્મભોજમાં વિતરણ કરવામાં આવ્યું. ઉપસ્થિત પરિજનોને વ્યસનમાંથી મુક્ત થવા અને કરવા વિશેષ પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા. રચનાત્મક કાર્યક્રમોને સફળ બનાવવા કનુભાઈ પટેલ, પ્રોફેસર બી. આર. પટેલ, કાન્તિભાઈ મારફતિયા, શૈલેષભાઈ તેમજ અન્ય ભાઈ-બહેનોએ અથાગ પરિશ્રમ કર્યો.

કાલાવડ : વિગત દિવસમાં ભયંકર વિનાશક વાવાઝોડામાં મૃત્યુ પામેલા આત્માઓની શાંતિ અર્થે ગાયત્રી પરિવાર શાખા દ્વારા ૧૦૦૮ દીપયજ્ઞનું આયોજન સફળ કરવામાં આવ્યું. આ કાર્યક્રમનું ઉદ્ઘાટન મોનીબાપુના વરદ્ હસ્તે કરવામાં આવ્યું.

માધાપર : વિનાશક વાવાઝોડાના અસર ગ્રસ્તોને રાહત આપવા શાંતિકુંજ, હરિદ્વારની કેન્દ્રીય ટીમ ગાયત્રી શક્તિપીઠમાં પહોંચી આ પ્રસંગે ઉદ્બોધન કર્તા ઉપસ્થિત

પરિજનોને ભવિષ્યમાં પણ ઉત્સાહભેર કુદરતી આફતોમાં મદદ કરવાની પ્રેરણા આપી.

કાલોલ : રક્ષાબંધનના દિવસે પ. પૂ. ગુરુદેવ-વંદનીયા માતાજીના આશિર્વાદથી “રક્ષાબંધન”નો કાર્યક્રમ કર્યો. જેમાં “પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર, કાલોલ”, “એન. એમ. જી હોસ્પિટલ, કાલોલ” ના દર્દીઓને તથા ડોક્ટર સ્ટાફને સ્વસ્તી વાચન મંત્રો સાથે રક્ષાબંધન કર્યું અને ગુરુદેવ દ્વારા લખાયેલ પુસ્તકો દર્દીઓ અને ડોક્ટરને અર્પણ કર્યો.

સાથે-સાથે કાલોલની “જેલમાં જઈને કેદીઓને તથા હાજર રહેલા પોલીસ સ્ટાફને રક્ષાબંધન કરી પુસ્તકો આપ્યા. ત્યાર પછી કાલોલ “કોર્ટ” ના ન્યાયાધીશ શ્રી બ્રહ્મભટ્ટ સાહેબને રક્ષાબંધન કરી સાહિત્ય અર્પણ કર્યું. રાત્રે આરતી પછી ગાયત્રી શક્તિપીઠ ઉપર પરિવારની બહેનોએ ભાઈઓને રક્ષાબંધન કર્યું.

આ કાર્યક્રમ ને સફળ બનાવવા શ્રીમતી ઉમાબેન, શ્રીમતી કાંતાબેન, શ્રીમતી વિણાબેન, કિરીટ જોષીએ તન-મનથી જહેમત ઉઠાવી.

સિંધાજ : યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરાનાં સપ્તસુત્રી કાર્યક્રમનાં એક ભાગ રૂપે વ્યસન મુક્તિ આંદોલનનો એક વિશાળ કાર્યક્રમ ગુરુપૂર્ણિમાનાં ધરમ પવિત્ર દિવસે સિંધાજ ગામમાં વિરાટ રેલી કાઢી કોડીનાર તાલુકા ગાયત્રી પરિવાર સંગઠન દ્વારા એક સભાનું આયોજન થયું. જેનું પ્રમુખ સ્થાને તાલુકા મામલતદાર શ્રી જાસણીયા સાહેબે શોભાવ્યું હતું અને પરિવાર સંગઠન દ્વારા વ્યસન મુક્તિ પર પ્રવચન આપ્યું હતું તેમજ પ્રદર્શની યોજાઈ હતી. જેની અસર ગામમાં એટલી જબરજસ્ત થઈ કે ગામમાં ગાયત્રી યુવક મંડળની સ્થાપના થઈ અને ગામમાં ઘરે ઘરે ઘરનાં બાળકો, બહેનો દ્વારા જેહાદ જગાવી સંપૂર્ણ નશાબંધી કરાવી.

વિચારકાંતિ અંકના પ્રચારકો ચીમનભાઈ પાનવાલા વલસાડ-૫૦૦, સત્યનારાયણ મંદિર-પૂના-૧૦૦, મોહનલાલ શાહ, ખેરાલુ-૧૦૦, બી. આર ધોલકિયા બોટાદ-૨૦૦, જગદીશ કુમાર રામાભાઈ જંજવા-૧૦૦, મનીષભાઈ રાજયગુરુ, મુંબઈ-૨૦૦૦, મથુરાભાઈ પટેલ, કપડવંજ-૧૦૦, પી. જી. બારીયા, દેવગઢબારીયા-૧૫૧, જગદીશભાઈ પટેલ, ધાનેરા-૧૦૦, વીરબાળાબેન પટેલ, ધર્મજ-૧૦૦, અલ્પેશ પટેલ, ખંભાત-૧૦૦, મનસુખભાઈ, લુણીધાર-૧૦૦, કૃષ્ણકાંત શાહ, બોટાદ-૧૦૦, પ્રવીણભાઈ પટેલ-ધોડાસર-૧૧૦૦, મોહનભાઈ મીસ્ત્રી, અમદાવાદ-૧૦૦, નિર્મળાબેન, નારણપુરા-૨૦૦, વસંતકુમાર ઠક્કર, હારીજ-૧૦૦૦, ઈશ્વરભાઈ, ભીલોડા-૧૦૦, ગોવિંદભાઈ, આલીદર-૫૦૦, મનુભાઈ, ધારી-૧૦૦, વિઠ્ઠલભાઈ, કરબહીયા-૨૦૦, ઉપેન્દ્ર પટેલ, રાંદેર-૨૦૦, નરેન્દ્રભાઈ, સુરત-૪૦૦, ભગીરથભાઈ ભટ્ટ, ભાવનગર-૨૫૦૦, ઈલાબેન પટેલ, સુરત-૧૦૦, ચિમનલાલ સાધુ, લિંગસ્થળી-૧૦૦, ગાયત્રી એમ્પોરીયમ, ઊનઈ-૨૦૦. ■